

22.2.2021

POLIISIN VOIMAKEINOJEN KÄYTTÖ VUOSINA 1995-2020

Sallitun ja liiallisen voimankäytön
rajanvedosta tuomioistuinten näkökulmasta

Helsingin yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta
Oikeushistorian projektiryhmä
Ohjaaja: Jukka Kekkonen
Laatija: Helmi Hieta-aho 014610619

Tiedekunta/Osasto - Fakultet/Sektion – Faculty		Laitos - Institution – Department	
Oikeustieteellinen tiedekunta			
Tekijä - Författare – Author			
Helmi Hieta-aho			
Työn nimi - Arbetets titel – Title			
Poliisin voimakeinojen käyttö vuosina 1995–2020 – Sallitun ja liiallisen voimankäytön rajanvedosta tuomioistuinten näkökulmasta			
Oppiaine - Läroämne – Subject			
Oikeushistoria			
Työn laji - Arbetets art – Level	Aika - Datum – Month and year	Sivumäärä - Sidoantal – Number of pages	
Pro gradu	4 / 20 – 2 / 21	75	
Tiivistelmä - Referat – Abstract			
<p>Tutkielmani käsittelee poliisin voimakeinojen käyttöä ajalla 1995–2020. Tarkastelen voimankäyttöä koskevaa sääntelyä kyseisellä ajanjaksolla ja nostan esille siinä tapahtuneita muutoksia. Lisäksi käsittelen rajanvetoa sallitun ja liiallisen voimankäytön välillä tuomioistuinten näkökulmasta ja tuon esille mahdollista oikeuskäytännöstä ilmenevää muutolinjaa.</p> <p>Aluksi käyn läpi voimankäytön käsitteen määritelmää ja erilaisia voimakeinoja. Käsittelen alussa myös lyhyesti niitä perus- ja ihmisoikeuksia, joihin voimankäytöllä voidaan puuttua. Olennaista on tuoda myös esille sääntelyn tausta, joka oikeuttaa rajoittamaan näitä perus- ja ihmisoikeuksia.</p> <p>Tämän jälkeen käyn tutkielmassani kattavasti läpi voimakeinojen käyttöä koskevaa eritasoista sääntelyä.</p> <p>Ennen oikeuskäytännön käsittelemistä, esittelen vielä poliisimiehen virka- ja rikosvastuuta liiallisissa voimankäyttötilanteissa. Lisäksi nostan esille erilaiset anteeksiantoperusteet, joilla vastuu liioitellusta voimankäytöstä voidaan kumota. Käsittelen lopuksi aiheen kannalta olennaista oikeuskäytäntöä tuomioistuinten antamien ratkaisujen pohjalta.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords			
Poliisi, voimankäyttö, voimakeinot, toimivalta, virkavastuu, perusoikeudet ja ihmisoikeudet			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

Sisällysluettelo

1. Lähteet	i
1.1 Kirjallisuus	i
1.2 Virallisaineisto	ii
1.2.1 Lait	ii
1.2.2 Asetukset	iii
1.2.3 Hallituksen esitykset.....	iii
1.2.4 Muu virallisaineisto	iv
1.3 Oikeuskäytäntö	v
1.3.1 Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisut	v
1.3.2 Kotimaiset tuomioistuinratkaisut.....	v
1.3.3 Kotimaiset viranomaisratkaisut.....	vi
1.4 Muut lähteet	vi
2. Lyhenteet	ix
3. Aluksi	1
3.1 Johdanto	1
3.2 Tutkimuskysymys	2
3.2.1 Tutkimuskysymys.....	2
3.2.2 Tutkimuksen rajaukset	2
3.3. Tutkimusmenetelmät ja tutkimuksessa käytettävä aineisto	4
3.3.1 Tutkimusmenetelmät	4
3.3.2 Aineisto.....	6
3.4 Tutkimuksen rakenne	7
4. Poliisin voimankäyttö	8
4.1 Poliisin toimivalta	8
4.1.1 Poliisin tehtävät.....	8
4.1.2 Toimivalta	9
4.2 Voimakeinojen käytön määritelmä	11
4.3 Poliisin voimakeinot	12
4.4 Hätävarjelusta	17
4.4.1 Voimankäytön suhde hätävarjeluun	17
4.4.2 Virkavastuu hätävarjelutilanteissa	19
5. Perus- ja ihmisoikeudet poliisitoiminnassa	22
5.1 Perusoikeudet	23
5.2 Ihmisoikeudet	26
5.3 Rajoittaminen	27
5.3.1 Rajoittamisperusteet	27
5.3.2 Tarkoituksellisen surmaamisen sallittuus	29
5.3.3 Sivullisen loukkaaminen voimankäytön yhteydessä	32
5.3.4 Johtopäätöksiä.....	33

6. Voimakeinojen käyttöä koskeva sääntely ja ohjeistus	35
6.1 Lainsäädäntö	35
6.1.1 Poliisilaki 493 / 1995	36
6.1.2 Poliisilaki 872 / 2011	37
6.1.3 Muu lainsäädäntö	41
6.2 Asetukset	43
6.2.1 Vanhan poliisilain soveltamisajalta	43
6.2.2 Uuden poliisilain soveltamisajalta	44
6.3 Ohjeet ja määräykset	45
6.4 Kansainvälinen sääntely	47
6.5 Poliisimiehen koulutus voimakeinojen käyttöön	48
7. Poliisimiehen virka- ja rikosvastuu	51
7.1 Virkavastuu	51
7.2 Virkarikokset	52
7.3 Vastuu yleisestä rikoksesta	53
8. Anteeksiantoperusteet	55
8.1 Hätävarjeluun liioittelu	55
8.2 Voimakeinojen käytön liioittelu	57
9. Oikeuskäytäntö	59
9.1 Sallittu voimankäyttö	59
9.1.1 Vanhan poliisilain soveltamisaikaan	59
9.1.2 Uuden poliisilain soveltamisaikaan	61
9.2 Liiallinen voimankäyttö	64
9.2.1 Vanhan poliisilain soveltamisaikaan	64
9.2.2 Uuden poliisilain soveltamisaikaan	66
10. Lopuksi	70
10.1 Yhteen veto	70
10.2 Johtopäätelmät	71

1. Lähteet

1.1 Kirjallisuus

- Boucht, Johan – Frände, Dan: Suomen rikosoikeus – Rikosoikeuden yleisten oppien periaatteet, 2008, Tampere. (Boucht & Frände 2008)
- Bruun, Niklas – Mäenpää, Olli – Tuori, Kaarlo: Virkamiesten oikeusasema, 1995, Helsinki. (Bruun ym. 1995)
- Elholm, Thomas: Politiets brug af skydevåben – juridiske aspekter, 2003, Kööpenhamina. (Elholm 2003)
- Ellonen, Erkki – Kekomäki, Kalle – Raivola, Petri – Taiha, Hannu – Väliatalo, Tarmo: Etiikka ja poliisin työ, 2000, Helsinki. (Ellonen ym. 2000)
- Frände, Dan: Allman straffrätt, 2001, Helsinki. (Frände 2001)
- Hallberg, Pekka – Karapuu, Heikki – Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin – Tuori, Kaarlo – Viljanen, Veli-Pekka: Perusoikeudet, 2011, Helsinki (Hallberg ym. 2011)
- Helminen, Klaus – Kuusimäki, Matti – Salminen, Markku: Poliisioikeus, 1999, Helsinki. (Helminen ym. 1999)
- Helminen, Klaus – Kuusimäki, Matti – Rantaeskola, Satu: Poliisilaki, 2012, Helsinki. (Helminen ym. 2012)
- Hirvelä, Päivi – Heikkilä, Satu: Ihmisoikeudet – käsikirja EIT:n oikeuskäytäntöön, 2017, Helsinki (Hirvelä & Heikkilä 2017)
- Kekkonen, Jukka: Mitä on kontekstuaalinen oikeushistoria?, 2013, Helsinki. (Kekkonen 2013)
- Kekkonen, Jukka: Suomen oikeuden historiallisia kehityslinjoja, 1999, Helsinki. (Kekkonen 1999)
- Kivivuori, Janne – Aaltonen, Mikko – Näsi, Matti – Suonpää, Karoliina & Danielsson, Petri: Kriminologia – rikollisuus ja kontrolli muuttuvassa yhteiskunnassa, 2017, Helsinki. (Kivivuori ym. 2017)
- Lappi-Seppälä, Tapio – Hakamies, Kaarlo – Koskinen, Pekka – Majanen, Martti: Rikosoikeus – Oikeuden perusteokset, 2009, Helsinki. (Lappi-Seppälä ym. 2009)
- Loman, Timo: Poliisin oikeudesta käyttää voimakeinoja, 1997, Helsinki. (Loman 1997)
- Majanen, Martti: Rikokset viranomaisia vastaan, 2002, Helsinki. (Majanen 2002)

- Majanen, Martti: Yksityishenkilön oikeudesta voimakeinojen käyttöön, 1979, Vammala. (Majanen 1979)
- Norée, Annika: Laga befongenhet, 2000, Tukholma (Norée 2000)
- Noreé, Annika: Polisens rätt till våld, 2008, Solna (Noreé 2008)
- Nuutila, Ari-Matti: Rikosoikeudellinen huolimattomuus, 1996, Helsinki. (Nuutila 1996)
- Nuutila, Ari-Matti: Rikoslain yleinen osa, 1997, Helsinki. (Nuutila 1997)
- Pellonpää, Matti: Euroopan ihmisoikeussopimus, 2000, Helsinki. (Pellonpää 2000)
- Sinisalo, Kari: Poliisin toimivallan määräytyminen – tutkimus poliisin vallasta ylläpitää yleistä järjestystä ja turvallisuutta, 1971, Turku. (Sinisalo 1971)
- Sjöström, Ralf-Erik: In memoriam 1917–2007: virantoimituksessa surmatut poliisit, 2007. (Sjöström 2007)
- Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti: Rikosoikeuden yleinen osa – vastuuoppi, 2013. (Tapani & Tolvanen 2013)
- Terenius, Markus: Poliisin voimankäyttö – Rikosoikeudellinen tutkimus sallitun voimankäytön rajoista, 2013, Sastamala. (Terenius 2013)
- Tervämäki, Kirsi: Poliisikoiralaitos 1927–2002, 2002. (Tervämäki 2002)
- Viljanen, Veli-Pekka: Perusoikeuksien rajoitusedellytykset, 2001, Vantaa. (Viljanen 2001)
- Virolainen, Jyrki – Martikainen, Petri: Tuomion perustelevminen, 2010 (Virolainen & Martikainen 2010)

1.2 Virallisaineisto

1.2.1 Lait

- Esitutkintalaki 805 / 2011
- Esitutkintalaki 449 / 1987
- Laki Euroopan unionin lainvalvontayhteistyövirastosta 214 / 2017
- Laki Europolia koskevan päätöksen eräiden säännösten täytäntöönpanosta 563 / 2011
- Laki poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta 841 / 2006
- Laki poliisin hallinnosta 110 / 1992
- Laki Poliisiammattikorkeakoulusta 1164 / 2013
- Laki poliisikoulutuksesta 68 / 2005

- Laki päihtyneiden käsittelystä 461 / 1973
- Laki tutkintavankeudesta 615 / 1974
- Pakkokeinolaki 806 / 2011
- Pakkokeinolaki 450 / 1987
- Poliisilaki 872 / 2011
- Poliisilaki 493 / 1995
- Suomen perustuslaki 731 / 1999
- Valtion virkamieslaki 750 / 1994

1.2.2 Asetukset

- Asetus poliisikoulutuksesta 1272 / 1997
- Asetus poliisikoulutuksesta 430 / 1992
- Poliisiasetus 1112 / 1995
- Sisäasiainministeriön määräys kulkuneuvon pysäyttämisestä 8 / 96
- Sisäasiainministeriön asetus kulkuneuvon pysäyttämisestä 1087 / 2001
- Sisäasiainministeriön asetus poliisin voimakeinojen käyttämisestä 979 / 2004
- Sisäministeriön asetus poliisin voimakeinoista sekä kulkuneuvon pysäyttämisestä 245 / 2015
- Valtioneuvoston asetus poliisista 1080 / 2013
- Valtioneuvoston asetus Poliisiammattikorkeakoulusta 282 / 2014
- Valtioneuvoston asetus poliisikoulutuksesta 283 / 2005

1.2.3 Hallituksen esitykset

- Hallituksen esitys HE 4 / 2017 vp eduskunnalle laiksi Euroopan unionin lainvalvontayhteistyövirastosta (HE 4 / 2017)
- Hallituksen esitys HE 107 / 2016 vp eduskunnalle sisäministeriön hallinnonalan kansainvälisen avun antamista ja vastaanottamista koskevan lainsäädännön muuttamiseksi (HE 107 / 2016)
- Hallituksen esitys HE 64 / 2013 vp eduskunnalle laiksi Poliisiammattikorkeakoulusta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi (HE 64 / 2013)

- Hallituksen esitys HE 81 / 2010 vp eduskunnalle laiksi Europoliaa koskevan päätöksen eräiden säännösten täytäntöönpanosta sekä eräksi siihen liittyviksi laeiksi (HE 81 / 2010)
- Hallituksen esitys HE 224 / 2010 vp eduskunnalle poliisilaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi (HE 224 / 2010)
- Hallituksen esitys HE 90 / 2005 vp eduskunnalle laiksi poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta sekä laeiksi eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta (HE 90 / 2005)
- Hallituksen esitys HE 266 / 2004 vp eduskunnalle laiksi poliisilain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi (HE 266 / 2004)
- Hallituksen esitys HE 168 / 2003 eduskunnalle laiksi poliisikoulutuksesta sekä laeiksi poliisin hallinnosta annetun lain ja poliisilain 7 §:n muuttamisesta (HE 168 / 2003)
- Hallituksen esitys HE 44 / 2002 vp eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi (HE 44 / 2002)
- Hallituksen esitys HE 57 / 1994 eduskunnalle poliisilaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi (HE 57 / 1994)
- Hallituksen esitys HE 309 / 1993 vp eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta (HE 309 / 1993)
- Hallituksen esitys HE 67 / 1966 eduskunnalle eräiden viranomaisten oikeutta voimakeinojen käyttämiseen koskevan lainsäädännön uudistamiseksi sekä eräksi siihen liittyviksi laeiksi (HE 67 / 1966)

1.2.4 Muu virallisaineisto

- Eduskunnan vastaus Hallituksen esitykseen HE 266 / 2004 vp laiksi poliisilain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi sekä Lakialoitteeseen LA 58 / 2005 vp laiksi tullihallintojen keskinäisestä avunannosta ja yhteistyöstä tehdyn yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta annetun lain 2 §:n muuttamisesta (EV 83 / 2005)
- HaVM 20 / 1994 vp Hallintovaliokunnan mietintö n:o 20 hallituksen esityksestä poliisilaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi (HaVM 20 / 1994)
- Perusoikeuskomitean mietintö 1992:3 (KM 1992:3)
- PeVM 25 / 1994 vp Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 25 hallituksen esityksestä perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta (PeVM 25 / 1994)

- Poliisiasetöimikunnan mietintö 1988:27 (KM 1988:27)
- YK:n 7.9.1990 hyväksymä ohje: United Nations Basic Principles on the Use of Force and Firearm by Law Enforcement Officials (UN Force and Firearms Principles 1990)

1.3 Oikeuskäytäntö

1.3.1 Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisut

- Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisu asiassa Huohvanainen v. Suomi nro 57389 / 00, 13.3.2007 (EIT 13.3.2007)
- Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisu asiassa McCann v. Yhdistynyt kuningaskunta nro 19009 / 04, 13.3.2008 (EIT 13.3.2008)
- Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisu asiassa Heikkinen v. Suomi nro 22102 / 09, 22.3.2011 (EIT 22.3.2011)

1.3.2 Kotimaiset tuomioistuinratkaisut

- KKO 1993:50
- KKO 1276 / 1996 Dnro R 95 / 1103
- KKO 2000:90
- KKO 2004:75
- KKO 2020:13
- KKO 2020:29

- Kouvolan HO 7.1.2011 nro 28
- Turun HO 21.7.2004 nro 2168
- Vaasan HO 2.6.2005 nro 825
- Vaasan HO 28.2.2012 nro 250

- Oulun KO 17.6.2014 Dnro R 13 / 1563
- Päijät-Hämeen KO 4.9.2020 Dnro R 20 / 975
- Tampereen raastuvanoikeuden tuomio 7.8.1990 Dnro 90 / 1160

1.3.3 Kotimaiset viranomaisratkaisut

- Apulaisoikeusasiamiehen ratkaisu Dnro 1849 / 4 / 02 suhteellisuusperiaatteen merkitys ja välineiden asianmukaisuus voimakeinoja käytettäessä, annettu 14.11.2002 (AOA/1849/4/02)
- Apulaisoikeusasiamiehen ratkaisu Dnro 1505 / 4 / 01 välineiden asianmukaisuus käytettäessä voimakeinoja poliisitoiminnassa, annettu 2.12.2002 (AOA/1505/4/01)
- Apulaisoikeusasiamiehen ratkaisu Dnro 4267 / 4 / 08 kaksi ylikomisariota menetteli lainvastaisesti mielenosoittajien kiinniotoissa, annettu 18.11.2010 (AOA/4267/4/08)
- Apulaisoikeusasiamiehen ratkaisu Dnro 4048 / 4 / 12 poliisin voimankäyttö maasta poistamisen yhteydessä, annettu 16.12.2013 (AOA/4048/4/12)
- Apulaisoikeusasiamiehen ratkaisu Dnro 1187 / 2 / 15 etälamauttimen käytön valvontaa tulisi tehostaa ja käyttö ohjeistaa, annettu 31.8.2016 (AOA/1187/2/15)
- Itä-Uudenmaan syyttäjänviraston päätös asiassa R 13 / 3019
- Oikeusasiamiehen ratkaisu Dnro 6374 / 2020 matkapuhelimen sormenjälkilukituksen avaaminen, annettu 23.3.2018 (EOAK 6374 / 2017)
- Oikeusasiamiehen ratkaisu Dnro 394 / 2020 kiinniotto ja kohtelu vapaudenmenetyksen aikana, annettu 3.11.2020 (EOAK 394 / 2020)
- Helsingin kaupunginviskaalin syyttämättäjäättämispäätös 16.1.1996 95 / 8198
- Pohjanmaan syyttäjänviraston syyttämättäjäättämispäätös 18.2.2008 08 / 328

1.4 Muut lähteet

- Evwaraye, Ari: Ei vain pahan poistamista vaan myös hyvän lisäämistä, julkaistu Poliisiammattikorkeakoulun valintakoe kirjallisuudessa ”Kun isolla kengällä astuu, jää iso jälki”, 2015 (Evwaraye 2015)
- Helminen, Klaus: Turvallisuusviranomaisten toimivaltuussäännösten uudistamistarpeet, Sisäasiainministeriön julkaisu 32 / 2006 (Helminen 2006)
- Helsingin hovioikeus: Yliopistopainotteisten laatuhankeiden raportit – Rikosoikeuden uudistuneet yleiset opit; Timo Kerttula: Jokamiehen kiinniotto-oikeudesta, 2004. (Kerttula 2004)

- Helsingin hovioikeus: Yliopistopainotteisten laatuhankeiden raportit – Rikosoikeuden uudistuneet yleiset opit; Markus Terenius: Hätävarjelu ja voimakeinojen käyttö, 2004. (Terenius 2004)
- Huhta, Juha-Matti: Ensin sinun on opittava käyttämään päätäsi, julkaistu Poliisiammattikorkeakoulun valintakoe kirjallisuudessa ”Kun isolla kengällä astuu, jää iso jälki”, 2017. (Huhta 2017)
- Kilpeläinen, Timo: Poliisia ammuttu – nyt väkeä tänne, julkaistu Poliisiblogissa 21.10.2015. (Kilpeläinen 2015)
- Kostiainen, Aura: Kontrolli, konsensus ja kritiikki – oikeushistoriallinen tarkastelu poliisin ja kansalaisten välisestä suhteesta Suomessa, julkaistu Oikeus 2018 (Kostiainen 2018)
- Käsikirja poliisin tehtävien käsittelystä hälytys- ja kenttätöiminnassa
- Lavapuro, Juha: Perusoikeusjärjestelmä liikkeessä. Arvostelu teoksesta Hallberg, Pekka – Karapuu, Heikki – Scheinin, Martin – Tuori, Kaarlo – Viljanen, Veli-Pekka: Perusoikeudet 1999, julkaistu Oikeus 1999. (Lavapuro 1999)
- Miettinen, Tarmo: Oikeustieteellinen opinnäyte – artikkeleita oikeustieteellisten opinnäytteiden vaatimuksista, metodista ja arvostelusta, 2016, kokoomateos julkaistu Edilexissä. (Miettinen 2016)
- Nuotio, Kimmo: Merkitseekö poliisimiehen oikeus hätävarjeluun oikeusturva-aukkoa?, 2006, julkaistu Rikos, rangaistus ja prosessi 2005 Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan juhla julkaisussa. (Nuotio 2006)
- Poliisibarometrit vuosina 1999–2016, sisäministeriön julkaisut.
- Poliisin tilastopalvelu (Polstat)
- Poliisihallituksen asettamispäätös: VITJA-hankkeen asettaminen 2017 syksy, 23.10.2017 (POHA:n päätös POL-2017-31347)
- Poliisihallituksen määräys: Poliisin voimankäyttöä ja suojavälineitä sekä voimakeinojen ja suojavälineiden käytön koulutusta koskeva määräys, 27.12.2013 (POHA:n määräys 2020 / 2013 / 5595)
- Poliisihallituksen selvitys: Poliisihallituksen selvitys poliisin voimankäytöstä sekä poliisin tehtävästä huolehtia mielenosoitusten järjestyksestä ja turvallisuudesta, 8.10.2020 (POL-2020-62468)

- Poliisin tiedote: Helsingin poliisilaitos selvittää lauantaiseen Elokapina-mielenosoitukseen liittyvien tapahtumien kulkua, julkaistu poliisi.fi > tietoa poliisista > tiedotteet 5.10.2020 klo 13.04 (Helsingin poliisilaitos 5.10.2020)
- Punkari, Olli-Pekka: Poliisin voimankäyttö – erityisesti aseenkäyttökynnys, 2009. (Punkari 2009)
- Rikander, Henri: Voimankäyttöselvityshankkeen loppuraportti, Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 124, 2016, Tampere. (Rikander 2016)
- Rikander, Henri: Poliisi käyttää asetta harvoin, 2017, Haaste-lehti 4 / 2017. / (Rikander 2017)
- Savolainen, Jukka: Poliisi ottaa etälamauttimen viralliseen käyttöön, julkaistu Edilexissä 28.11.2005 (Savolainen 2005)
- Sisäministeriön muistio: Valtioneuvoston asetus poliisista annetun valtioneuvoston asetuksen 10 §:n muuttamisesta, laatinut Ylitarkastaja Jarkko Nieminen, 5.10.2016 (Sisäministeriön muistio 5.10.2016)
- Syyttäjälaitoksen tiedote: Turun terrorismirikosasian käsittelee apulaisvaltakunnansyyttäjän johtama syyttäjär ryhmä. Poliisin voimankäyttö ei johda syyttäjän toimiin, julkaistu syyttajalaitos.fi (Syyttäjälaitoksen tiedote 21.8.2017)
- Tuori, Kaarlo: En sista tillflyktsort för polisens allmänna befogenhet?, 2004, julkaistu JFT 3-4 / 2004. (Tuori 2004)
- Viitanen, Marko: Poliisin rikokset, Poliisiammattikorkeakoulun tutkimuksia 28, 2007, Tampere (Viitanen 2007)
- Viljanen, Jukka: Euroopan ihmisoikeussopimuksen rajoituslausekkeiden tulkinnan yhteys perusoikeusuudistukseen – kohti yleistä perus- ja ihmisoikeuksien rajoituskriteeristöä, julkaistu Oikeus 1995. (Viljanen 1995)

2. Lyhenteet

AOA	eduskunnan apulaisoikeusasiamies
EIS	Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimus
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
EOA	eduskunnan oikeusasiamies
EOAK	eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus
HE	hallituksen esitys
HO	hovioikeus
KKO	korkein oikeus
KM	komiteamietintö
PeVL	perustuslakivaliokunnan lausunto
PeVM	perustuslakivaliokunnan mietintö
PKL	pakkokeinolaki
PL	Suomen perustuslaki (731 / 1999)
POHA	Poliisihallitus
PolL	poliisilaki
PSL	laki poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta (841 / 2006)
RL	rikoslaki
YK	Yhdistyneet kansakunnat

3. Aluksi

3.1 Johdanto

Aamulehti uutisoi 16.11.2016 otsikolla *”Kun poliisia ammutaan Suomessa, poliisi ampuu takaisin”*. Otsikkoa tulkitsemalla voi vetää varsin yksinkertaistetun kuvan poliisin voimakeinojen käytöstä. Jos rikoksentekijä käyttää asetta, poliisikin voi käyttää asetta. Tästä ohjenuorasta voi varsin helposti löytää runsaasti tulkintaongelmia. Ensinnäkään se ei tarjoa mahdollisuutta ennakointiin. Jo pelkästään poliisimiesten työturvallisuus sekä mahdollisten sivullisten turvallisuus edellyttävät, että poliisi voi puuttua uhkaavaan tilanteeseen ennakoivasti. Tällöin poliisilla tulee olla käytössään oikeutus voimakeinojen käyttöön jo pelkästään potentiaalisen vaaran uhatessa. Toisekseen voidaan pohtia niitä tilanteita, joissa poliisi käyttää voimankäyttövälineenä esimerkiksi etälamautinta. Poliisilla tuskin tulee vuositasolla vastaan kovinkaan montaa rikoksentekijää, jolla on hallussaan etälamautin ja joka uhkaa poliisia sen käytöllä. Kuitenkin poliisin ylivoimaisesti eniten käyttämä voimankäyttöväline on etälamautin¹. Näin ollen voidaan päätellä, että etälamauttimen käytön oikeutus perustuu siis johonkin aivan muuhun lähtökohtaan kuin mitä aamulehden otsikoinnin logiikka meille tarjoaa.

Sinisalo on todennut, että poliisi käyttää voimakeinoja joka päivä ja ne kuuluvat normaaliin elämänmenoon, vaikkakin poliisin on pyrittävä voimankäyttötilanteita välttämään². Voimankäyttö sisältää siis jo itsessään ristiriidan – sitä on välttämätöntä käyttää, mutta sitä on toisaalta myös syytä välttää. Näin ollen voimankäyttöä koskeva sääntely on olennaista asettaa tutkimuskohteeksi. Mitkä oikeutusperusteet antavat poliisimiehelle toimivallan käyttää voimakeinoja, joilla voidaan puuttua yksilön perusoikeussuojaan niinkin voimakkaalla tavalla? Millainen sääntely ohjaa poliisimiehen voimankäyttöä ja miten tämä sääntely on muuttunut vuodesta 1995 nykypäivään tultaessa? Minkälaisia rajanvetoja sallitusta ja liiallisesta voimankäytöstä tuomioistuinten oikeuskäytäntö meille tarjoaa? Muun muassa näihin kysymyksiin vastaan tässä tutkimustyössäni.

Aiheen tutkiminen on tärkeää jo pelkästään siitä syystä, että länsimaisen demokratiakäsityksen mukaan poliisin toiminnan tulee olla avointa ja läpinäkyvää. Tämä korostuu erityisesti poliisin voimankäyttötilanteissa, joissa puututaan yksilön suojattuihin oikeuksiin. Mahdollisten epäkohtien kartoittamiseksi jatkuva tutkimus on välttämätöntä. Tarkastelemalla oikeushistoriallisella

¹ kts. esimerkiksi Poliisin voimankäyttötilastot 2015 Polstat 14.1.2016.

² Sinisalo 1971 s. 114.

tutkimuksella pidemmän aikavälin kehityslinjoja voidaan taas puolestaan kartoittaa muutostrendejä. Mikäli muutoksen voidaan havaita olevan joiltakin osin tai kokonaan perusoikeussuojaa rajoittava, tulee tälle löytää tutkimuksessa hyväksyttäviä perusteluita. Yksinkertaistettuna tutkimuskysymyksessä ja koko tutkimuksessa on kysymys siitä, miten poliisioikeus on sovitettu moderniin oikeusvaltiolliseen valtiosääntödoktriiniin.

3.2 Tutkimuskysymys

3.2.1 Tutkimuskysymys

Tutkimuskysymyksenäni käsittelen poliisin voimakeinojen käyttöä ajalla 1995–2020. Oikeushistorialliselle tutkimukselle ominaiseen tapaan keskeisellä sijalla on sen selvittäminen, miten oikeus on muuttunut kyseisellä ajanjaksolla sekä miksi se on muuttunut juuri kyseisellä tavalla³. Käyn siis läpi niitä muutoksia, joita poliisin voimankäyttöä koskevissa säädöksissä on havaittavissa ja etsin niille selittäviä tulkintoja.

Tutkimuskysymyksenäni alaotsikkona on ”Sallitun ja liiallisen voimankäytön rajanvedosta tuomioistuinten näkökulmasta”. Näin ollen kehityslinjojen kartoittamisen ja taustoittamisen lisäksi tuon tutkimustyössäni esille sitä rajanvetoa, mikä on oikeuskäytännössä osoitettu sallituksi voimankäytöksi ja missä tilanteissa on syllistytty liialliseen voimankäyttöön. Rajanvedossa olennaista on tuoda esiin vaakakupissa toisaalta painavat perus- ja ihmisoikeudet sekä toisaalta poliisille laissa määrätty tehtävä. Modernissa oikeusvaltiossa näiden molempien tavoitteiden tulisi toteutua samanaikaisesti. Pyrin tarkastelemaan oikeuskäytäntöä kriittisestä näkökulmasta, joten tuon esille mahdollisia vasta-argumentteja oikeuslaitosten antamista ratkaisusta enkä näin ollen ota annettuja ratkaisuja ns. valmiiksi pureskeltuina.

3.2.2 Tutkimuksen rajaukset

Rajaan tutkimuskysymyksenäni kyseiseen ajanjaksoon (1995–2020), koska näin ollen tutkimus ajoittuu luontevasti tarkastelemaan oikeudentilaa vanhan poliisilain (493 / 1995) sekä nykyään voimassa olevan uuden poliisilain (872 / 2011) ajalta. Vuonna 1995 säännökset poliisin voimankäyttöoikeudesta siirrettiin rikoslaista poliisilakiin. Tämä sekä se seikka, ettei aiheen rajaus

³ Kekkonen 1999 s. 5.

asettuisi liian laajaksi, huomioiden, jätän vuoden 1966 poliisilain käsittelemättä. Tarkemmin sanottuna tarkastelen täten poliisin voimakeinojen käyttöä 1.10.1995 alkaen (poliisilain 493 / 1995 tultua voimaan) aina nykypäivään saakka. Poliisilain uudistuksen lisäksi ajanjakson rajaus sisältää myös rikoslain yleisten oppien uudistuksen, mikä antaa oman merkityksensä tutkimuskysymyksen käsittelemiseen. Esimerkiksi Nuotio on todennut, että rikosoikeuden yleisten oppien 2002 vuonna voimaan tullut uudistus on muuttanut sääntelyä nyt käsillä olevan tutkimuskysymyksenkin osalta⁴.

Tietoisesti ja tarkoituksella käsittelemisen tutkimuksessani poliisin voimakeinoja koko laajassa skaalassaan. En halua rajata tutkimusta koskemaan vain tiettyä voimakeinoja. Esimerkiksi Rikander on todennut, että liian usein poliisia koskevaa tutkimusta leimaa sen keskittyminen ampuma-aseen käyttöön⁵. Kyseinen rajaus on erikoinen siinä mielessä, että ampuma-aseen käyttö on harvinainen ja äärimmäinen voimankäytön ilmenemismuoto⁶. Tarkastelemalla voimankäyttöä kokonaisuutena saadaan tutkimuksella aikaan sellaisia johtopäätelmiä, jotka kuvastavat poliisin voimakeinojen käyttöä kattavana kokonaisuutena.

Vaikka hyödynnänkin tutkimuksessani myös tilastoja, en keskitä tutkimusta tarkastelemaan varsinaisesti voimankäyttötilanteiden määrällistä kehitystä. Poliisin voimakeinojen käytön seuranta on muodostunut vuosien 1995–2020 yhä systemaattisempaan suuntaan. Sähköinen seuranta sekä tarkemmat ohjeistukset ovat saaneet aikaan sen, että muun muassa aseenkäyttötilanteiden määrä on kasvanut huomattavasti aikaisemmasta.⁷ Kyse on tällöin vain siitä, että tilasto on tarkempaa kuin aikaisemmin eikä osoitus siitä, että poliisi olisi alkanut käyttää enemmän voimakeinoja kuin ennen. Näin ollen johtopäätelmien hyödynnettävyyden vuoksi on mielekkäämpää tarkastella voimankäyttötilanteita yksittäisten rahanvetojen näkökulmasta, käyttäen tilastoja vain tutkimuksen taustamateriaalina.

Jätän tutkimuksessani käsittelemättä voimakeinojen käytön muiden tahojen kuten vartijoiden ja puolustusvoimien näkökulmasta. Muiden tahojen osalta voimankäytön oikeutus ja perusteet ovat osittain eri säädöksissä eivätkä ne näin ollen sisälly nyt käsillä olevan tutkimuskysymyksen aseteluun. Esimerkkinä voidaan nostaa esille Tampereen raastuvanoikeuden tuomio 7.8.1990 Dnro 90 / 1160, jossa syyttäjä oli vaatinut rangaistusta vartioimisliikkeen vartija A:lle pahoinpitelystä.

⁴ Nuotio 2006 s. 215.

⁵ Rikander 2016 s. 6.

⁶ kts. esimerkiksi Poliisin voimankäyttötilastot 2015 Polstat 14.1.2016.

⁷ Rikander 2017.

Vartija A oli käyttänyt tarpeellisiksi katsomiaan voimakeinoja B:n taltuttamiseksi. Raastuvanoikeus katsoi jääneen näyttämättä, että A olisi tilanteessa käyttänyt enemmän voimakeinoja kuin olisi ollut tarpeellista B:n taltuttamiseksi. Terenius nostaa esille sen seikan, että tuomiossa on erikoista se, että raastuvanoikeudelta näyttää jääneen arvioimatta se, olisiko A:lla ollut ensinkään oikeutta ottaa kiinni B:tä⁸. Tapaus mielestäni osoittaa sen, miten eri lailla voimakeinojen käyttöä tulee arvioida, jos kyseessä ei ole poliisimies ja mikäli kyseistä seikkaa ei arvioida tai jätetään se joiltakin osin huomioimatta, voi johtopäätelmässä päätyä täysin lainvastaiseenkin tulkintaan. Näin ollen tutkimuksen ja erityisesti sen johtopäätelmien vuoksi on tärkeää rajata aihe näiltä osin. Tutkimuksen rajattu pituus ei myöskään jätä tilaa laadukkaaseen vertailun käsittelemiselle.

3.3. Tutkimusmenetelmät ja tutkimuksessa käytettävä aineisto

3.3.1 Tutkimusmenetelmät

Tutkielmassani käytän hyödyksi lainopillista tutkimusta, koska tällainen lähestymistapa palvelee kyseisiä tutkimuksessa käsiteltäviä normeja käytännössä soveltavia tahoja. Käytännössä tutkimustyöni käytännön hyöty kohdistuu tällöin muun muassa poliiseihin, syyttäjiin, tuomareihin sekä asianajajiin.⁹ Lainopin tehtävän on muotoillut esimerkiksi Nuutila, joka toteaa, että lainopin tehtävä sisältää lainopillisten ongelmien uudelleen muotoilun, uudenlaisen systemaattisten yhteyksien osoittamisen sekä ongelman ratkaisun kannalta relevanttien näkökohtien jäsentämisen¹⁰. Näin ollen puolestaan rikoslainopin tehtäväksi määrittyy perinteisesti rikosoikeudellisten säännösten tulkinta ja systematisointi. Tutkimuskysymykseni hallinto-oikeudellisesta luonteesta johtuen rikoslainoppi jää vähemmälle huomiolle, mutta se nousee kyllä esille tutkielmassa käsiteltäessä niitä oikeuskäytännön tapauksia, joissa poliisin harkintavallan voidaan katsoa ylittyneen niin törkeällä tekemuodolla, että kyseisessä tapauksessa voidaan punnita jo rikosoikeudellistavastuuta.

Koska lainoppi on kielen ja sanojen tulkintaa ja lainopin luonne pitää sisällään sen, että lainoppi tuottaa tulkinnan menetelmillä oikeusnormin merkitysisällön, asettaa tämä tutkimukselle omat haasteensa. Käytännössä minun on tutkijana pyrittävä parhaani mukaan tulkitsemaan

⁸ Kerttula 2004 s. 227.

⁹ Miettinen 2016 s. 272.

¹⁰ Nuutila 1996 s. 129.

oikeusnormien tekstejä niiden yleiskielen merkityksen mukaisesti siten, että oma subjektiivinen näkökantani ei vaikuta tutkimukseen. Lisäksi on tärkeää huomioida, että lakiteksteissä oleville ilmauksille ei tule antaa eri yhteyksissä eri merkityksiä ilman hyviä perusteita eikä lakitekstiä saa myöskään tulkita niin, että jokin sen osa jäisi merkityksettömäksi.

Tutkimukseni käsittää lainopin lisäksi olennaisissa määrin tietenkin oikeushistoriallista tutkimusta. Tämä tekee tutkimuksestani myös monitieteellisen. Oikeushistoria hahmottaa oikeuden ajan ja paikan kontekstissa, jolloin voidaan puhua myös tarkentavasti kontekstuaalisesta oikeushistoriasta. Kyse on siitä, millaisiin tekijöihin oikeudelliset muutokset liitetään. Käytännössä siis sen lisäksi, että selvitetään, miten oikeus on muuttunut, on myös selvittävää, miksi se on muuttunut. Tällöin tarkastelussa ovat ne yhteiskunnalliset ja kulttuuriset muutokset, jotka aiheuttavat oikeudellisia muutoksia.¹¹

Oikeushistorian tehtävänä on tutkia nimenomaisesti oikeudellisten ilmiöiden historiallista kehitystä. Kekkosen mukaan näitä oikeushistoriallisesti tarkasteltavissa olevia ilmiöitä ovat säädökset, oikeudelliset instituutiot, oikeuskäytäntö, oikeudellinen ajattelu, lakimiesprofessio, oikeuskulttuuri sekä oikeuden artefaktit.¹² Tässä kohtaa on hyvä huomauttaa, että kehitys-sana on historiallisessa tutkimuksessa helposti harhaanjohtava käsite. Kehitys sanana nimittäin viittaa yleiskielen merkityksessä siihen, että ilmiö kehittyy eli muuttuu jollakin tapaa paremmaksi tai toimivammaksi ajan kuluessa. Pidän oman tutkimukseni avoimena sille, että käsittelemäni ajanjakson aikana kehityslinja voi olla myös osittain tai jopa kokonaan negatiivinen. Kekkonen puolestaan tulkitsee oikeushistoriallisen tutkimuksen käsittävän oikeudellisen muutoksen analyysiä¹³, mikä on tulkintana huomattavasti käyttökelpoisempi, sillä se ei sisällä edellä mainittua harhaanjohtavuutta. Tutkielman aiheen kannalta oikeudelliset ilmiöt, joita tarkastelen ovat tietenkin säädökset sekä oikeuskäytäntö. Kun oikeushistoriallisen tutkimuksen tarkastelussa ovat säädökset ja niiden pohjalta muodostunut oikeuskäytäntö, ei nähdäkseni tutkimusta ole mahdollista tehdä ilman lainoppia, sillä olennaista on myös tulkita näiden säädösten sisältöä sekä niiden soveltamista käytännössä. Näin ollen lainopin sekä oikeushistorian tutkimuskeinot nivoutuvat mielestäni luontevasti yhteen tutkimuksessani ja tukevat toisiaan.

¹¹ Kekkonen 2013 s. 6 ja 10–11.

¹² Kekkonen 2013 s. 7–9.

¹³ Kekkonen 1999 s.5.

Oikeushistoriallinen tutkimuksen asettelu voi myös ylittää maantieteelliset ja kulttuuriset rajat. Toisaalta on myös huomioitava, että oikeushistoriallisessa tutkimuksessa oikeuden muutokset on kytkettävä aikaan ja paikkaan, samanaikaisiin yhteiskunnallisiin ja kulttuurisiin muutoksiin¹⁴. Keskityn kuitenkin tässä tutkimuksessa poliisin voimankäyttöön nimenomaan Suomen oikeushistorian näkökulmasta, ja aiheen kansainvälinen käsittely jää pieniä sivuhuomautuksia lukuun ottamatta käsittelemättä. Rajaan siten oikeusvertailun metodina pois.

3.3.2 Aineisto

Lainopillinen tutkimus käyttää lähteinään erityisesti säädöstekstejä sekä lainesitöitä eli hallituksen esityksiä ja eduskunnan valiokuntien lausuntoja. Oikeushistoriallinen lähtökohta edellyttää tietenkin myös kumottujen säädöstekstien tutkimista. Säädöstekstien ajallinen tutkimus rajautuu luontevasti tutkielman aiheen ajallisen rajauksen kanssa yhtenevästi. Olennaista on huomioida myös lakia alemman asteiset ohjeet sekä määräykset. Oman haasteensa tutkimustyön aineiston kartoittamiseen tuovat salassapitosäännökset, sillä osa tutkimusaineistosta ei ole tutkimusluvallakaan saatavissa. Tällä viitataan erityisesti POHA:n sekä sisäministeriön asiakirjoihin.

Lisäksi olennaisia lähteitä ovat oikeuskäytäntö ja oikeuskirjallisuus.¹⁵ Vaikka tärkeitä oikeustapauksia ei ole kovinkaan monta, ovat ne monella tapaa merkityksellisiä. Oikeuskäytännön tapauksissa on omaksuttu tulkintoja ja kantoja, joiden voidaan katsoa pohjimmiltaan heijastelevan jopa eettisiä ja yhteiskuntafilosofisia käsityksiä väkivallan oikeutuksen ehdoista ja siten myös yksilön suhdetta valtiovaltaan ja sen oikeuteen.¹⁶

Tutkittaessa historiallista muutosta on luontevaa tarkastella myös erilaisia tilastoja. Tilastot auttavat hahmottamaan suuria kehityslinjoja pitkälläkin aikavälillä. Käytän tutkielmassani avuksi muun muassa Poliisiammattikorkeakoulun luomia tilastoja sekä sisäasianministeriön julkaisemia poliisibarometrejä. Rikosprosessiin kuuluvia tilastoja tarkasteltaessa on tärkeää huomioida Sellinin laki, millä tarkoitetaan sitä, että tilaston arvo rikoskäyttäytymisen kuvaajana on sitä heikompi, mitä myöhäisemmästä prosessivaiheesta on kysymys¹⁷. Lisäksi on syytä huomioida, että itse tilasto ei kuitenkaan välttämättä suoraan paljasta, mistä kyseinen muutos johtuu. Pelkkien tilastojen tarkasteleminen voi johtaa myös vääristyneeseen ja jopa virheelliseen tulokseen, kuten kappaleessa

¹⁴ Kekkonen 1999 s. 7.

¹⁵ Miettinen 2016 s. 276.

¹⁶ Nuotio 2006 s. 215.

¹⁷ Kivivuori ym. 2017 s. 44.

3.2.2 tutkimuskysymyksen rajauksen osalta totesin. Näin ollen tulkinnan avuksi tarvitaan myös muuta aineistoa.

3.4 Tutkimuksen rakenne

Työni etenee niin, että käsittelen aluksi voimankäytön teoriaa ja käsitteen määrittelyä. Tuon esille sen toimivallan, mihin poliisin voimankäyttö perustuu sekä kartoitan erilaisia voimankäytön muotoja. Lisäksi rajaan selvyiden vuoksi eroja voimankäytön ja hätävarjelun välillä. (luku 4)

Tämän jälkeen käsittelen lyhyesti niitä perus- ja ihmisoikeuksia, joihin voimankäytöllä voidaan puuttua. Tuon lisäksi esille teoriaa näiden oikeuksien rajoittamisesta. (luku 5)

Tämän jälkeen siirryn käsittelemään voimakeinojen käyttöä koskevaa sääntelyä ja ohjeistusta. Käsittelen sääntelyä kronologisesti ja oikeuslähdeopin mukaisesti järjestyksessä eli aloittaen ensin laeista ja asetuksista, lopuksi käsitellen ohjeet ja määräykset. Lisäksi käyn lyhyesti läpi poliisimiehen koulutusta voimakeinojen käyttöön. (luku 6)

Sääntelyn jälkeen käyn läpi voimankäytön arvioinnin kannalta olennaisen teorian poliisimiehen virka- ja rikosvastuusta (luku 7) sekä anteeksiantoperusteista (luku 8). Näiden jälkeen käsittelen laajasti oikeuskäytäntöä sallitun sekä liiallisen voimankäytön osalta (luku 9).

Lopuksi tuon yhteenvedona esille havaitsemiani oikeushistoriallisia muutoslinjoja ja niiden taustasyitä. Lisäksi tuon esille niiden pohjalta tehtyä omaa pohdintaa tulkitsemieni johtopäätelmien muodossa. (luku 10)

4. Poliisin voimankäyttö

4.1 Poliisin toimivalta

4.1.1 Poliisin tehtävät

Tarkennuksena todettakoon, että oikeuskirjallisuudessa pääsääntöisesti poliisi-sana viittaa koko poliisiorganisaatioon, kun taas puolestaan poliisimies-sanalla tarkoitetaan yksittäistä poliisin palveluksessa olevaa virkasuhteista henkilöä. Lainsäädännössä nimenomaisesti annetaan poliisimiehelle oikeus käyttää poliisille kuuluvia toimivaltuuksia. Tiettyjä valtuuksia voi olla oikeutettu käyttämään vain päällystöön kuuluva poliisimies, mikä on myös tällöin laissa erikseen säädetty.¹⁸ Käytän poliisi ja poliisimies termejä tässä tutkimustyössäni kyseisen oikeuskirjallisuudessa hyväksi todetun käytännön mukaisesti. Poliisimies-sana kuin myös sen tarkempi määritelmä löytyvät myös virallisaineistosta. Poliisilain 872 / 2011 1 luvun 12 § pitää sisällään viittaussäännöksen ja itse poliisimies-sana on määritelty tarkemmin valtioneuvoston asetuksessa poliisista 1080 / 2013 1 §:ssä. Vastaava viittaussäännös löytyi myös vanhan poliisilain 6 §:stä ja tarkempi määritelmä poliisiasetuksesta 1112 / 1995. Määritelmät vastaavat pääsääntöisesti toisiaan, mutta ns. uutena tulokkaana poliisimiehen määritelmässä on poliisilakimies¹⁹.

Vanhassa poliisilaissa (493 / 1995) poliisin tehtävänä on ollut oikeus- ja yhteiskuntajärjestyksen turvaaminen, yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitäminen sekä rikosten ennalta estäminen, selvittäminen ja syyteharkintaan saattaminen. Lisäksi lainkohdassa on mainittu muu yhteistyö, muut erikseen säädettyt tehtävät sekä virka-avun antaminen. Poliisilain (872 / 2011) 1 luvun 1 §:n 1 momentin mukaan poliisin tehtävänä on oikeus- ja yhteiskuntajärjestyksen turvaaminen, yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitäminen sekä rikosten ennalta estäminen, paljastaminen, selvittäminen ja syyteharkintaan saattaminen. Poliisi toimii turvallisuuden ylläpitämiseksi yhteistyössä muiden viranomaisien sekä yhteisöjen ja asukkaiden kanssa ja huolehtii tehtäviinsä kuuluvasta kansainvälisestä yhteistyöstä. Olennaisena muutoksena 1 momenttiin on lisätty kohta rikosten paljastamisesta sekä kansainvälisestä yhteistyöstä. Lisäksi sanamuotoja yhteistyön osalta on muutoinkin muokattu, mikä mahdollistaa muunkin kuin alueellisen yhteistyön.²⁰ Poliisilain (872

¹⁸ Helminen ym. 2012 s. 1-2.

¹⁹ Poliisilakimiehen virka perustettiin vuonna 2014, kun poliisin hallintorakennemuutoksessa kaikkiin poliisilaitoksiin perustettiin omat oikeusyksiköt.

²⁰ HE 224 / 2010 s. 70.

/ 2011) 1 luvun 1 §:n 2 momentin mukaan poliisin tehtävänä on myös erilaisia lupahallintoon sekä virka-apuun liittyviä tehtäviä. Merkittävänä muutoksena kyseiseen momenttiin lisättiin myös maininta kadonneen etsimisestä, jota oli aiemmin säännelty vain asetuksentasolla²¹. Käytännössä ja lyhyesti ilmaistuna poliisitoiminnassa on siis kyse turvallisuuden ylläpitämisestä. Yleinen järjestys ja turvallisuus onkin ollut pitkään poliisin tehtävänkuvauksen keskeisin käsite. Käsitteen sisältö on laaja ja osaksi jäsentymätön, joten nähdäkseni tarkkaa määritelmää ei ole mahdollista antaa. Olennaista on mielestäni huomata, että sana ”yleinen” viittaa järjestykseen, mutta ei turvallisuuteen. Näin ollen poliisin velvollisuutena on suojella myös yksittäisten henkilöiden turvallisuutta yksityisissä paikoissa.²² Poliisi voi toteuttaa sille nämä laissa säädetyt tehtävät tarpeen vaatiessa jopa pakolla eli fyysistä voimaa käyttäen tai niiden käytöllä uhaten²³. Tällöin kyseeseen tulevat voimakeinot.

4.1.2 Toimivalta

Poliisin osalta voimakeinojen käytön oikeutus säädetään nykyään PolL:n 2 luvun 17 §:ssä. Kyseisen lainkohdan mukaan Poliisimiehellä on virkatehtävää suorittaessaan oikeus vastarinnan murtamiseksi, henkilön paikalta poistamiseksi, kiinniottamisen toimittamiseksi, vapautensa menettäneen pakenemisen estämiseksi, esteen poistamiseksi taikka välittömästi uhkaavan rikoksen tai muun vaarallisen teon tai tapahtuman estämiseksi käyttää sellaisia tarpeellisia voimakeinoja, joita voidaan pitää puolustettavina. Voimakeinojen puolustettavuutta arvioitaessa on otettava huomioon tehtävän tärkeys ja kiireellisyys, vastarinnan vaarallisuus, käytettävissä olevat voimavarat sekä muut tilanteen kokonaisarvosteluun vaikuttavat seikat. Muuna vaarallisena tekona tai tapahtumana voidaan esimerkkinä mainita itsemurhan estäminen voimakeinoin. Voimakeinojen käytön onkin aina liityttävä yksilöidysti jonkin tehtävän suorittamiseen eikä voimakeinoja voi näin ollen käyttää pelkästään yleisellä tasolla ”yleisen hyvän” toteuttamiseen²⁴. Toimivalta voimakeinoihin on myös viimesijaista, minkä osoittaa esimerkiksi Nuutilan johtopäätelmä, jonka mukaan tehtävät tulisi lähtökohtaisesti pyrkiä toteuttamaan ”hyvällä”, mutta tarvittaessa tehtävät on hoidettava ”pahalla”²⁵.

²¹ kts. poliisiasetus 1112 / 1995 14.1 §.

²² HE 224 / 2010 s. 70-71.

²³ Helminen ym. 2012 s. 2.

²⁴ Helminen ym. 1999 s. 73.

²⁵ Helminen ym. 1999 s. 276.

Vanhassa poliisilaissa (493 / 1995) poliisimiehellä on ollut toimivalta voimakeinojen käyttöön 27 §:n mukaan virkatehtävää suorittaessaan vastarinnan murtamiseksi, henkilön paikalta poistamiseksi, kiinniottamisen toimittamiseksi, vapautensa menettäneen pakenemisen estämiseksi, esteen poistamiseksi taikka välittömästi uhkaavan rikoksen tai muun vaarallisen teon tai tapahtuman estämiseksi käyttää sellaisia tarpeellisia voimakeinoja, joita voidaan pitää puolustettavina. Lainsäädäntöä ja siinä tehtyjä muutoksia käyn läpi tarkemmin kappaleessa 6.1.

Toimivalta voimankäyttöön on, paitsi sidottu edellä mainittuihin laissa säädettyihin tilanteisiin, lisäksi myös ajallisesti rajoitettu. Voimankäyttö on lopetettava, kun vastarinta lakkaa tai tilanne muutoin on saatu hallintaan. Voimankäytöstä voi olla myös tarpeen luopua, jos ne eivät tuota tavoiteltua tulosta. Esimerkiksi Majanen on katsonut, että jos vastarinnan vaarallisuus edellyttäisi äärimmäisiä voimakeinoja, mutta itse virkatehtävän suorittaminen ei ole tarpeellista, ei yhteiskunnan arvovallan ylläpitäminen edellytä vastustuksen väkivaltaista kukistamista.²⁶

Toimivalta voimankäyttöön voi edellyttää myös muiden seikkojen olemassaoloa. Esimerkiksi kiinnioton toimittamisessa edellytyksenä on, että kiinniotettava henkilö tekee vastarintaa. Vastarinnalla tarkoitetaan inhimillistä, fyysisiä seuraamuksia aikaansaavaa toimintaa tai fyysisiin esteisiin liittyvää suhtautumista, joka estää poliisia pääsemästä päämääräänsä. Vastarinnan on vakiintuneesti katsottu olevan luonteeltaan niin aktiivista kuin passiivistakin. Passiivinen vastarinta voi ilmetä esimerkiksi siten, että henkilö oviaukossa seisten estää poliisimiestä pääsemästä asuntoon, kiinniotettava heittäytyy veltoksi tai mielenosoittajat jäävät kiellostä huolimatta ”valtaamaansa” rakennukseen. On todettu puolustettavuusvaatimus huomioiden, että passiivinen vastarinta ei pääsääntöisesti oikeuta yhtä kovien voimakeinojen käyttöön kuin aktiivinen vastarinta.²⁷

²⁶ Majanen 1979 s. 310.

²⁷ Sinisalo 1971 s. 127-128.

4.2 Voimakeinojen käytön määritelmä

Tutkimuksessani käsittelen termejä voimakeinojen käyttö sekä voimankäyttö synonyymeinä. Termien määritelmä tässä tutkimuksessa rajautuu tarkoittamaan nimenomaan poliisille kuuluvaa oikeutta käyttää voimakeinoja virkatehtävää hoitaessaan. Laissa määriteltyjä voimakeinoja voivat nimittäin käyttää myös muutkin tahot, kuten yksityiset vartijat ja puolustusvoimat. Tällöin voimakeinojen oikeutus perustuu eri säädöksiin ja tarkoitukseen, joten ne on syytä rajata tässä tutkimuksessa pois. Laajasti huomioon otettuna myös kaikki yksityishenkilöt voivat olla oikeutettuja käyttämään hätävarjeluna voimakeinoja. Tässä tutkielmassa tarkastellaan voimakeinojen käyttöä vain poliisimiehen kannalta, joten termin määrittely tapahtuu myös tästä näkökulmasta.

Terenius luonnehtii voimakeinojen käytön tarkoittavan virkamiehen toimivaltaa käyttää laillista virkatehtävää toteuttaessaan vastarinnan murtamiseksi tai muutoin ruumiin voimia tai erilaisia välineitä²⁸. Myös esimerkiksi Rikander on todennut, että voimakeinojen käyttäminen edellyttää sitä, että poliisimies on suorittamassa hänelle kuuluvaa virkatehtävää²⁹. Näin ollen voidaan tehdä tulkinta, jonka mukaan voimankäyttö ei ole itsetarkoitus, vaan sen tarkoituksena on viimesijaisesti mahdollistaa ja turvata laissa määrätyn tehtävän suorittaminen³⁰.

Sisäministeriön asetus poliisin voimakeinoista sekä kulkuneuvon pysäyttämisestä (245 / 2015) määrittelee puolestaan voimakeinojen käytön teknisemmin. Sen mukaan voimakeinojen käyttö tarkoittaa voimankäyttövälineen tai fyysisen voiman käyttämistä siten, että sillä pyritään vaikuttamaan tehtävän kohteena olevan henkilön käyttäytymiseen joko suoraan tai välillisesti, voimankäyttövälineen tai fyysisen voiman käyttämistä poliisilain 2 luvun 17 §:n 1 momentissa tarkoitetulla tavalla esteen poistamiseksi sekä tämän asetuksen 2 luvun 9–14 §:ssä säädettyjen menetelmien käyttöä kulkuneuvon ohjauksessa ja pysäyttämisessä (pakkopysäyttäminen). Yksinkertaisemmin voidaan todeta vastaavasti, että voimakeinojen käytöllä tarkoitetaan näin ollen sitä, että voimakeinojen kohteena oleva henkilö saadaan muuttamaan suhtautumistapaansa tai henkilön teko estetään tai puututaan tietystä teosta tai muusta syystä aiheutuvaan tapahtumaan³¹.

²⁸ Terenius 2004 s.198.

²⁹ Rikander 2017.

³⁰ Majanen 1979 s. 306-307.

³¹ Boucht & Frände 2008 s. 104.

Poliisi voi joutua virkatehtävää suorittaessaan käyttämään keinoja, jotka sinällään täyttävät rikoksen tunnusmerkistön. Kuitenkin lain puitteissa toteutetun voimankäytön voidaan kuvailla olevan oikeuttamisperuste, joka poistaa sinällään rikostunnusmerkistön mukaiselta teolta sen oikeudenvastaisuuden.³² PL:n 2.3 §:n mukaan julkisen vallan käytön tulee perustua lakiin ja kaikessa julkisessa toiminnassa on noudatettava tarkoin lakia. Näin ollen oikeusvaltiossa voimakeinojen käytölle ei voida hyväksyä tapaoikeudellisia perusteita, vaan on katsottu, että voimankäytön oikeudellisten perusteiden on löydyttävä laista³³. Voimankäytön ilmenemisen käytännössä määrittävät tällöin siis sitä koskevat säädökset sekä muu tarkentava sääntely. Lisäksi voidaan todeta, että viimesijassa rikoslaki määrittelee sallitun voimakeinojen käytön uloimmat rajat. Seuraavassa kappaleessa käydään läpi sitä, miten voimankäyttö ilmenee käytännössä ja minkälainen voimankäyttövalikoima poliisimiehellä on käytössään.

4.3 Poliisin voimakeinot

Poliisiasetuksen (1112 / 1995) 18 §:n mukaan poliisimies saa käyttää vain 2 momentissa mainittuja voimankäyttövälineitä, jotka Poliisihallitus on hyväksynyt ja joiden käyttöön poliisimies on saanut koulutuksen. Asetuksessa on mainittu voimankäyttövälineinä tietyt edellytykset täyttävät ampuma-aseet sekä muut ominaisuuksiltaan ja asianmukaisesti käytettyinä vaikutuksiltaan ampuma-asetta lievemmat voimankäyttövälineet. Uusi ja nykyäänkin voimassa oleva valtioneuvoston asetus poliisista sääntelee 10 §:ssä lähes vastaavasti voimankäyttö- ja suojavälineistä. Näin ollen asetus jättää edelleen runsaasti harkintavaltaa POHA:lle sen suhteen, millaisia ampuma-asetta lievempiä voimankäyttövälineitä poliisilla on / voi olla käytössään. Esimerkiksi ylitarkastaja Nieminen on todennut asetuksen 10 §:n osalta tarkentavasti, että poliisin operatiivisessa toiminnassa poliisimies saa henkilöön kohdistuvia voimakeinoja käytettäessä käyttää ainoastaan sellaisia voimankäyttövälineitä sekä niihin kuuluvia lisälaitteita ja varusteita, jotka Poliisihallitus on hyväksynyt poliisikäyttöön ja joiden käyttöön poliisimies on saanut koulutuksen³⁴. Käytännössä voimankäyttövälineiden vaihtoehtoja ovat nykyään aseet, poliisikoira, etälamautin,

³² Terenius 2004 s. 205.

³³ Nuutila 1997 s. 299.

³⁴ Sisäministeriön muistio 5.10.2016 s. 1.

projektiililaukaisin (FN 303), OC-heite (tai sumute taikka kaasu), patukka, käsiraudat sekä fyysiset voimakeinot (ruumiinvoima)³⁵.

Rikanderin mukaan voimakeinoilla tarkoitetaan poliisin tai muun turvallisuutta ylläpitävän virkamiehen valtaa käyttää virkatehtävää suorittaessaan vastarinnan murtamiseksi tai muutoin virkatehtävän toteuttamiseksi ruumiinvoimia tai erilaisia välineitä, jopa ampuma-asetta. Helmisen mukaan poliisi voi tarvittaessa käyttää fyysistä voimaa eli voimakeinoja tai uhata voimakeinoilla tehtävän toteuttamiseksi³⁶. Näin ollen on tulkittavissa, että varsinaiset voimakeinot voidaan jaotella fyysisen ruumiinvoiman käyttämiseen sekä erilaisten välineiden käyttämiseen. Voimakeinoilla uhkaamisen voi tulkita jäävän ns. varsinaisten fyysisten voimakeinojen ulkopuolelle. Kuitenkin esimerkiksi ampuma-aseen käyttäminen voimankäyttövälineenä kattaa myös aseiden käytöllä uhkaamisen (kts. kappale 4.3.2). Näin ollen jaottelu ei ole yksiselitteinen.

Fyysinen voima pohjautuu tietenkin yksilön omiin yksilöllisiin fyysisiin ominaisuuksiin. Ihmisillä sekä myös poliisimiehillä voi olla toisistaan suurestikin poikkeavat ominaisuudet. Siinä missä voimakkaampi poliisimies saa taltutettua ilman voimankäyttövälineitä vastarintaa tekevän henkilön, ei heikompi poliisimies välttämättä yllä samaan suoritukseen. Näin ollen voi olla syytä pohtia, voiko eri poliisimiehillä olla oikeus käyttää voimankäyttövälineitä eri tavalla. Onko heikommalla poliisimiehellä oikeus turvautua edellä kuvatussa tilanteessa esimerkiksi etälamauttimen käyttöön. Vaikka lopputulos saattaa olla sama, ei asia ole yksioikoinen kyseisen kiinniotettavan perus- ja ihmisoikeuksien kannalta. Ei ole yhdentekevää taltutetaanko henkilö ruumiinvoimin vai välinettä käyttämällä. Lisäksi voidaan pohtia tilannetta tasa-arvon näkökulmasta, kun kahteen eri kiinniotettuun kohdistetaan samassa tilanteessa eri asteista voimankäyttöä. Koska kaikilta poliisimiehiltä ei voida edellyttää samanlaista fysiikkaa, voidaan mielestäni todeta, että eriasteinen voimankäyttö toisiaan vastaavissa tilanteissa on sallittua toimintaa.

Kuten edellä on todettu, varsinaisia voimankäyttövälineitä ovat ruumiinvoiman lisäksi erilaiset aseet, poliisikoira, etälamautin, projektiililaukaisin (FN 303), OC-heite (tai sumute taikka kaasu), patukka sekä käsiraudat. Ampuma-aseiden käyttöä lievempiä voimankäyttövälineitä on poliisissa käytössä suurehko määrä ja niiden kehitys aiheuttaa tarvittaessa muutoksia hyväksytyjen voimankäyttövälineiden luetteloon³⁷. Poliisimiehen onkin syytä pysyä perillä

³⁵ Rikander 2016 s. 17.

³⁶ Helminen ym. 2012 s. 2.

³⁷ Sisäministeriön muistio 5.10.2016 s. 2.

voimankäyttövälineiden repertuaarista ja huomioida sallitut välineet toiminnassaan. Nimittäin esimerkiksi eduskunnan apulaisoikeusasiamies on ratkaisussaan ottanut kantaa sallittuihin voimankäyttövälineisiin. Kyseisessä tapauksessa poliisimies oli kiinniottotilanteessa lyönyt maassa maannutta kohdehenkilöä Maglite-valaisimella selkään. Lyönnin seurauksena kohdehenkilö sai lapaluuhunsa hiushalkeaman. Apulaisoikeusasiamies katsoi, ettei valaisinta voinut rinnastaa teleskooppipatukkaan eikä hän pitänyt hyväksyttävänä perusteluna sitä, että poliisimiehellä ollut käytössään muita voimankäyttövälineitä. Näin ollen valaisimen käyttö voimankäyttövälineenä ei ollut sallittavaa.³⁸ Tapauksen kanssa osittain ristiriidassa on kuitenkin Vaasan hovioikeuden antama ratkaisu, jossa oli niin ikään lyöty taskulampulla maassa maannutta kohdehenkilöä. Mielenkiintoisen ratkaisusta tekee se, että hovioikeus totesi voimankäytön sallituksi, vaikka taskulamppua ei pidetty tässäkään voimankäyttövälineenä.³⁹

Voimankäyttövälineen käyttöönotto tapahtuu usein koekäytön pohjalta tehtyjen havaintojen perusteella, kun poliisin ylijohdo hyväksyy voimankäyttövälineen poliisin viralliseksi voimankäyttövälineeksi. Esimerkiksi etälamautin oli koekäytössä 26.10.2004-31.10.2005, minkä jälkeen se hyväksyttiin viralliseksi voimankäyttövälineeksi vuonna 2006. Koekäyttötapauksissa havaittiin muun muassa, että etälamautinta käyttämällä pystyttiin välttämään ampuma-aseen käyttöä sekä että etälamauttimen käytöstä ei aiheutunut vakavia vammoja.⁴⁰ Nähdäkseni tällainen koekäyttöjakso on ainoa luotettava keino todeta välineen käyttökelpoisuus poliisitoiminnassa. Kuten yleisellä tasolla voidaan todeta, on poliisin kohtaamia tilanteita lukematon määrä eikä niitä kaikkia ole mahdollista harjoitella koulutusolosuhteissa. Etälamauttimen käyttö on kuitenkin herättänyt myös kritiikkiä. Apulaisoikeusasiamies Pajuoja on todennut, että etälamauttimen käytön valvontaa tulisi tehostaa ja käyttö ohjeistaa. Lisäksi koulutuksen laatuun ja sen valvontaan tulisi panostaa. Pajuoja kuitenkin toteaa, että oikein käytettynä etälamautin on sinällään kuitenkin hyväksyttävä poliisin voimankäyttöväline. Lisäksi etälamauttimen käyttöä on kritisoitu myös ulkomailla ja sen on esitetty johtaneen lukuisiin kuolemantapauksiin. Myös esimerkiksi YK:n kidutuksen vastainen komitea (CAT), Amnesty International ja Euroopan neuvoston kidutuksen

³⁸ AOA / 1505 / 4 / 01.

³⁹ Vaasan HO 2.6.2005 nro 825.

⁴⁰ Savolainen 2005.

vastainen komitea (CPT) sekä sen kannanottoihin viitannut EIT ovat suhtautuneet etenkin etälamauttimen kosketustoiminnan käyttöön hyvin varauksellisesti.⁴¹

Ampuma-aseiden lisäksi poliisikoira voimankäyttövälineenä sijoittuu ajallisesti kauas historiaan verrattuna muihin voimankäyttövälineisiin. Ensimmäiset poliisikoirat hankittiin ja otettiin käyttöön jo vuonna 1906⁴². Poliisikoira on kuitenkin poikkeuksellinen voimankäyttöväline monella tapaa. Ensinnäkin poliisikoira soveltuu voimankäyttövälineen lisäksi useaan muuhun tehtävään. Jo varhaisessa vaiheessa poliisikoiria alettiin käyttää patrullikoirien lisäksi vainukoirina⁴³. Nykyään poliisikoiraa hyödynnetään laajasti partiokoiratoiminnan, jäljestämisen ja eksyneiden tai kadonneiden ihmisten etsimisen lisäksi muun muassa huume-, pommi-, palo- sekä rahakoirana⁴⁴.

Ankarinta poliisin voimankäyttöä edustaa ampuma-aseen käyttö. Se eroaa muista voimankäyttövälineistä selkeästi, sillä se aiheuttaa suuren vammautumisen vaaran kohdehenkilölle ja usein jopa myös ulkopuolisillekin. Aseen käytön seurauksena voi olla jopa henkilön kuolema. Lisäksi ampuma-ase on ainoa voimankäytön muoto, joka on porrastettu virka-aseman perusteella. Lähtökohtaisesti aseenkäytöstä päättää päällystään kuuluva poliisimies, jos se tilanteen kiireellisyys huomioon ottaen on mahdollista (PoL 2:19). Näin ollen onkin varsin luonnollista, että ampuma-aseen käyttämisestä on annettu varsin runsaasti tarkentavaa sääntelyä / ohjeistusta⁴⁵. Poliisin voimankäyttökoulutuksessa myös kiinnitetään erityistä huomiota ampuma-aseen käyttöön sekä käyttörajoituksiin.⁴⁶ Olennaista on huomioida, että ampuma-aseen käyttö kattaa muunkin toiminnan kuin varsinaisen ampumisen. PoL:n 872 / 2011 2 luvun 19.2 §:n mukaan ampuma-aseen käytöllä tarkoitetaan ampuma-aselain 2 §:ssä tarkoitettua ampuma-aseen käytöstä varoittamista, ampuma-aseella uhkaamista ja laukauksen ampumista. Ampuma-aseen esille ottaminen ja toimintavalmiuteen saattaminen eivät ole ampuma-aseen käyttöä.

Ampuma-aseen lisäksi poliisilla on käytössään joukkojen hallinnassa projektiililaukaisin, joka toimii paineilmalla. Viralliselta nimeltään kyseessä on FN303 – paineilmatoiminen projektiililaukaisin. Sen tarkoituksena ei ole ollut korvata mitään aikaisempaa voimankäyttövälinettä, vaan täydentää voimankäyttövälineiden valikoimaa. Projektiilin kantomatka on noin 70 metriä, joten laukaisimen

⁴¹ AOA / 1187 / 2 / 15.

⁴² Tervämäki 2002 s. 7.

⁴³ Tervämäki 2002 s. 15.

⁴⁴ Tervämäki 2002 s. 34, 38-39 ja 53-54.

⁴⁵ Sääntelystä tarkemmin kappaleessa 6.

⁴⁶ Rikander 2017.

käyttö soveltuukin tilanteisiin, joissa etälamauttimen tai OC-sumutteen kantomatka eivät ole riittäviä. Kyseessä ei ole kuitenkaan ampuma-ase eivätkä projektiilit ole luoteja. Projektiin osuessa kohteeseen se hajoaa ja värjää kohteen niin, että tämä voidaan esimerkiksi ottaa helpommin kiinni jälkepäin. Tämän paineilma-aseen ammus tekee kyllä osuessaan kipeää, mutta se on huomattavasti kumiluoteja turvallisempi vaihtoehto, jotka ovat yleisessä käytössä maailmalla poliisin hajottaessa mellakoita. Kyseessä on uusin käyttöön otettu voimankäyttöväline. Laukaisin otettiin ensin operatiiviseen koekäyttöön vuonna 2014. Myöhemmin POHA päätti laitteen hyväksymisestä voimankäyttövälineeksi saatujen kokemusten perusteella.⁴⁷

Tavoitteena on poliisin voimakeinojen käytöstä aiheutuvien haittojen vähentäminen, kuitenkin noudattaen samalla myös asiaa koskevia kansainvälisiä ja viranomaistoimintaa määrittäviä sopimuksia, joten poliisin voimankäyttövälineistö on jatkuvan kehittämisen ja tutkinnan alla⁴⁸. Näin ollen voidaan todeta, että poliisin voimankäyttövälineet kehittyvät edelleen. Projektiililaukaisimen käyttöönotto osoittaa mielestäni sen, että mikäli poliisi toteaa, että voimankäyttövälineissä on puutteita, on niihin mahdollista tehdä muokkauksia melko lyhyessäkin ajassa. Mielestäni on myös tulkittavissa, että kehitys kohdistuu enimmäksi nimenomaan ampuma-aseita lievempiin voimankäyttövälineisiin. On tulkittavissa, että ampuma-aseiden käyttö ja itse ampuma-aseet ovat enemmän vakiintuneita kuin muut voimankäyttövälineet.

Vaikka voimankäyttövälineiden monipuolinen repertuaari tarjoaakin mahdollisuuksia toimintaan, on mielestäni syytä huomioida myös se, että voimankäyttövälineillä on itsessään jo ennalta estävä vaikutus. Esimerkiksi Rikander on todennut projektiililaukaisimen osalta, että pelkällä projektiin kantamisella on vaikuttavuutta. Etenkin projektiin osalta voidaan todeta, että laitteella on sen suuren koon ja värikkään ulkomuodon ansiosta huomiota herättävä vaikutus, joten sen kantamisella on ennalta estävä vaikutus.⁴⁹ Huhta on todennut, että voimakeinojen käyttöön liittyy vahvasti voimakeinojen käytöstä varoittamisen lisäksi myös voiman näyttäminen. Voiman näyttämällä tarkoitetaan, että poliisi omalla olemuksellaan ja tekemisellään osoittaa, että se kykenee virkatehtävänsä suorittamaan. Tällöin parhaimmillaan vain pelkällä voiman näyttämällä voitaisiin murtaa vastarinta eikä varsinaisia voimakeinoja jouduttaisi käyttämään.⁵⁰ Voiman näyttämisen

⁴⁷ Rikander 2016 s. 19 ja POHA 3.2.2014.

⁴⁸ Sisäministeriön muistio 5.10.2016 s. 2.

⁴⁹ Rikander 2016 s. 20.

⁵⁰ Huhta 2017 s. 41-42.

ennalta estävä vaikutus on olennaista koko voimankäytön perustan kannalta, sillä kuten edellä on todettu, voimankäyttö on aina toissijainen ratkaisu.

4.4 Hätävarjelusta

4.4.1 Voimankäytön suhde hätävarjeluun

Vaikka voimankäytön suhde hätävarjeluun ei sinällään sisälly tutkimuksen otsikkoon, on se syytä käsitellä tässä, koska aihepiirit limittyvät toisiinsa olennaisilta osin. Ruumiillisen voiman tai erilaisten välineiden käyttäminen voi oikeudellisesti arvioiden olla joko voimakeinojen käyttöä tai hätävarjelua⁵¹. Esimerkiksi oikeuskäytännössä poliisimiehen hätävarjelu ja voimankäyttö tulevat usein kyseeseen samassa tapauksessa, kun sallitut rajat on ylitetty, jolloin rajanveto-ongelmat konkretisoituvat. Rajanveto onkin olennaista käytännön laintulkinnan ja ratkaisutoiminnan kannalta.⁵² Toisaalta voi myös olla mahdollista, että tilanne on suorilta käsin todettavissa hätävarjeluksi, jolloin voimankäyttöä ja sen oikeellisuutta ei tarvitse edes arvioida. Tällainen tilanne on ollut käsillä Helsingin kaupunginviskaalin tekemässä syyttämättäjättämispäätöksessä. Tapauksessa vankikarkuri oli uhannut poliisimiestä aitoa pistoolia erehdyttävästi muistuttavalla muovikuula-aseella. Poliisimies ampui vankikarkuria rinnan ja vatsan alueelle, jolloin tämä kuoli välittömästi. Syyttäjän mukaan poliisimiehellä ei ollut mahdollisuutta varmistautua aseiden oikeellisuudesta ja kyseessä oli putatiivihätävarjelutilanne, joten syytteen nostamiseen ei ollut aihetta.⁵³

Siinä missä voimakeinojen käytön voidaan kuvailla olevan hyökkäyksellistä toimintaa, hätävarjelu on tyypillisesti puolustuksellista toimintaa⁵⁴. Hätävarjelu on sallittua puolustautumista oikeudetonta hyökkäystä vastaan⁵⁵. Fränden mukaan kyseessä on oikeudettomana pidettävä hyökkäys, jos teko on rikostunnusmerkistön mukainen eikä siihen liity oikeuttamisperustetta⁵⁶. Sen sijaan ei edellytetä, että teko olisi rangaistava. Näin ollen hätävarjelu voi olla oikeutettu, vaikka hyökkääjältä puuttuisi ns. syyllisyselementti eli täten on sallittua puolustautua myös

⁵¹ Rikander 2016 s. 8.

⁵² Terenius 2004 s. 212.

⁵³ Helsingin kaupunginviskaalin päätös 16.1.1996 95 / 8198.

⁵⁴ Majanen 1979 s. 115.

⁵⁵ kts. esimerkiksi Majanen 1979 s. 306-307 tai Frände 2001 s. 169 ja 176.

⁵⁶ Frände 2001 s. 171.

syyntakeettoman henkilön hyökkäystä vastaan.⁵⁷ Hätävarjelun ajallinen kesto määrittyy päätepiteiden mukaan. Aloituskohta ilmenee suoraan laista (rikoslain alkuperäinen säädös 3 luvun 6 § ja yleisten oppien uudistusten jälkeen 4 luvun 4 §), jonka mukaan hätävarjelu on oikeutettua aloitettua tai välittömästi uhkaavaa hyökkäystä vastaan. Sekä vanhassa että uudessa rikoslaissa oikeus hätävarjeluun kestää niin kauan kuin hyökkäys tai sen välitön uhka jatkuu⁵⁸.

Poliisin toimivaltaan kuuluvissa kiinniottotilanteissa kiinniotettava voi käyttää aktiivista vastarintaa. Tällainen tilanne voi käsittää esimerkiksi kiinniottajaan (poliisimieheen) suunnatun hyökkäyksen, jolloin kyseinen tilanne voi tulla arvioitavaksi myös hätävarjelusäännösten näkökulmasta⁵⁹. Voimankäytön suhdetta hätävarjeluun osoittaa tapaus KKO 1993:50, jossa on arvioitu myös sitä, milloin kyse on ollut voimakeinojen käytöstä ja milloin tilanteessa on käytetty hätävarjelun keinoja. Tapauksessa oli kyse pankkiryöstöstä, jossa T oli uhkaamalla räjäyttää hallussaan olevan dynamiittipanoksen pakottanut pankin henkilökunnan luovuttamaan hänelle rahaa ja pakoauton. Tämän jälkeen T oli poistunut pankista rahojen, räjähteiden ja kolmen panttivangin kanssa. Poliisin saatua sulutettua T:n auto, T oli uhannut räjäyttää auton, ellei matkan jatkamista sallita. Poliisi avasi tulen T:tä kohti, kun kaksi panttivankia olivat paenneet autosta. Auto oli räjähtänyt ja T sekä yksi panttivanki saivat surmansa. Tapauksessa Mikkelin raastuvan oikeus on päätöksessään todennut, että hätävarjelutilanne on ollut käsillä siitä lähtien, kun kaappaaja oli ottanut panttivangit valtaansa. Korkein oikeus on puolestaan arvioinut, että ennen tulen avaamista, kyse oli ollut voimakeinojen käytöstä ja vasta tulen avattuaan poliisimies oli toiminut hätävarjelutilanteessa.⁶⁰ Tapauksen osalta voidaan todeta, että hätävarjeluun oikeuttava oikeudeton hyökkäys on ollut panttivankien laiton vapaudenriisto, joka on oikeuttanut hätävarjeluun niin pitkään, kuin vapaudenmenetys on kestänyt⁶¹. Frände puolestaan on kommentoinut, että tapauksessa toimintaa johtanut poliisimies on toiminnallaan aiheuttanut hätävarjelutilanteen, joten tästä syystä hän ei ole voinut enää vedota tilanteessa hätävarjelu-oikeuteen⁶².

Niin ikään hätävarjelun ja voimankäytön välistä punnintaa osoittaa tapaus KKO 2004:75. Tapauksessa poliisimiehet A, B ja C sekä poliisikoira olivat ajaneet takaa miestä, joka oli määrä

⁵⁷ HE 44 / 2002 s. 115-116.

⁵⁸ HE 44 / 2002 s. 116.

⁵⁹ Sinisalo 1971 s. 127-128.

⁶⁰ KKO 1993:50.

⁶¹ Terenius 2004 s. 204.

⁶² Frände 2001 s. 183.

toimittaa psykiatriseen hoitoon. Mies oli kahdesti kohottanut vesurin lyöntiasentoon, jolloin häntä oli ammuttu. Mies kuoli myöhemmin saamiinsa vammoihin. Kaikki asiaa käsitelleet tuomioistuimet arvioivat tilannetta yksinomaan hätävarjelutilanteena eikä voimakeinojen käyttönä.⁶³

Poliisimiehen hätävarjelun tarve ja oikeutus voidaan myös kyseenalaistaa täysin. Esimerkiksi Tuori on vuonna 2004 todennut, ettei poliisilla olisi tarvetta katsoa lainkaan olevan oikeutta hätävarjelutoimeen tai pakkotilatekoon rikoslain yleissäännösten nojalla, koska poliisin erilliset voimankäyttövaltuudet riittävät kattamaan tarvittavat tilanteet. Näin ollen Tuori on kyseenalaistanut sen, tarvitseeko poliisi enää erityisten tehtäviinsä perustuvien toimivaltuuksien ohella tavallisella kansalaisella olevaa oikeutta hätävarjelutekoon niissä tilanteissa, kun häntä itseään tai toista uhataan oikeudettomalla hyökkäyksellä.⁶⁴

Lisäksi voidaan pohtia asiassa toisen osapuolen kuin poliisimiehen oikeutta hätävarjeluun. On varsin selvää, että poliisin toteuttamia laillisia pakkokeinoja ei voida pitää oikeudettomana hyökkäyksenä, jota vastaan voisi puolustautua hätävarjelun keinoin⁶⁵. Sen sijaan laittomia virkatoimia vastaan hätävarjelu voi olla sallittua, jos virkatoimi on selvästi virkamiehen pätevyyspiiriin kuulumaton tai jos toimessa on laiminlyöty oleelliset muotomääräykset⁶⁶.

4.4.2 Virkavastuu hätävarjelutilanteissa

Osana rikoslain yleisten oppien uudistamista uudistettiin myös hätävarjelua koskeva säännös. Uutta rikoslakia säädettäessä lainsäätäjät näki vanhan rikoslain säädökset ongelmallisiksi kahdessa suhteessa. Ensinnäkin vanha rikoslaki oli absoluuttisen hätävarjelun kannalla, jonka perusteella hätävarjelua koskevia säännöksiä voitiin tulkita siten, että hätävarjelussa on lupa käyttää kaikkia voimakeinoja, jotka ovat välttämättömiä hyökkäyksen torjumiseksi. Oikeuskirjallisuudessa tähän epäkohtaan oli kuitenkin otettu kantaa. Oikeuskirjallisuuden perusteella hätävarjelua koskeva oikeus oli rajattu vain niihin tilanteisiin, joissa hätävarjelu oli kohtuus- ja suhteellisuusperiaatteen mukaista. Tämä oikeuskirjallisuuden yksimielinen ja vakiintunut kanta relatiivisesta hätävarjelusta otettiin osaksi lakitekstiä rikoslain uudistuksen myötä. Toinen ongelmatilanne liittyi suojeltaviin oikeushyviin, joita vanha laki ei rajannut. Suojeltavia oikeushyviä ei luetella uudessa rikoslaissa, vaan tarvittavat rajaukset voidaan perustaa hyökkäyksen käsitteen tulkintaan ja säännöksen

⁶³ KKO 2004:75.

⁶⁴ Tuori 2004 s. 492-516.

⁶⁵ Majanen 2002 s. 460.

⁶⁶ Frände 2001 s. 172.

edellyttämään puolustettavuusarviointiin.⁶⁷ Nykyisen lainsäädännön mukaan PolL:n (872 / 2011) 2 luvun 17.2 §:n mukaan poliisimiehellä on virantoimituksessa lisäksi oikeus hätävarjeluun siten kuin rikoslain 4 luvun 4 §:ssä säädetään. Näin ollen myös poliisimiehellä on kaikille kansalaisille kuuluva yleinen oikeus hätävarjeluun.

Poliisilain uudistuksessa virkavastuu liitettiin hätävarjelutilanteeseen ja hätävarjelun liioitteluun. Näin ollen poliisimiestä ei arvioidaisi enää siviilihenkilönä hätävarjelutilanteessa. Kyseinen uudistus siten korostaa julkisen vallan vastuuta poliisin hätävarjelutilanteissa. Virkavastuun liittäminen hätävarjeluun selkiyttää ja korostaa valtion vahingonkorvausvastuuta, jolloin se myös parantaa kärsineen oikeusturvaa⁶⁸. Näin ollen on todettavissa, että muutos on yksilön perusoikeuksien kannalta myönteinen. Koska poliisimies toimii myös hätävarjelussa virkavastuulla, hätävarjelun liioittelu voi tulla arvioitavaksi virkarikoksena sekä myös kaikki virkamiesoikeudelliset seuraamukset ovat mahdollisia⁶⁹.

PolL 2 luvun 17.2 §:n mukaan arvioitaessa hätävarjelun puolustettavuutta on otettava huomioon poliisimiehelle koulutuksensa ja kokemuksensa perusteella asetettavat vaatimukset. Näin ollen poliisimiehen toiminnalle voidaan lähtökohtaisesti asettaa hätävarjelussa korkeammat vaatimukset kuin tavalliselle kansalaiselle. Nähdäkseni kyseinen lainkohta painottaa lisäksi myös poliisimiehen yksilöllisen osaamisen tasoa punnittaessa vastuutilanteita eli toisin sanoen kokeneemman poliisimiehen vastuun punninta on ankarampaa kuin vasta virassaan aloittaneen nuoremman konstaapelin.

Koska lähtökohtana nykyään on, että poliisimies toimii virkavastuulla siitä huolimatta, katsotaanko hänen käyttävän hätävarjelua vaiko voimakeinoja, voidaan pohtia, onko rajanvedolla edes enää merkitystä mietittäessä virkavastuuta. Esimerkiksi Terenius on todennut, että hyväksyttävien voimakeinojen kannalta saattaa olla yhdentekevää, onko kyse hätävarjelusta vai voimakeinojen käytöstä. Tereniuksen mukaan siirryttäessä voimakeinojen käyttötilanteesta hätävarjelutilanteeseen ei tapahdu, tai ei ainakaan tulisi tapahtua, mitään hyppäystä sallittujen voimakeinojen suhteen, vaan vastarinnan / hyökkäyksen muuttuessa vakavammaksi voidaan käyttää asteittain kovenevia voimakeinoja.⁷⁰ Rajanvedolla kuitenkin on käytännön merkitystä

⁶⁷ Terenius 2004 s. 200-201.

⁶⁸ HE 224 / 2010 s. 83-84.

⁶⁹ Helminen ym. 2012 s. 800.

⁷⁰ Terenius 2004 s. 214.

esimerkiksi sovellettaessa anteeksiantoperusteita. Oikeuskirjallisuudessa on tulkittu, että voimakeinoja käytettäessä ei toimita itsesuojeluvaiston nojalla eikä puolestaan hätävarjelun osalta ole tunnistettavissa ns. kontrolloitua hätävarjelua⁷¹. Näin ollen anteeksiantoperusteen soveltaminen voimakeinojen käytön liioitteluna edellyttää erittäin painavia syitä ja hätävarjelun soveltaminen anteeksiantoperusteena puolestaan taas muodostuu sovellettavaksi myös vähäisemmin perustein. Mielestäni tulkinta on linjassa sen näkemyksen kanssa, että hätävarjelussa nimenomaisesti on kyse toiminnasta ainakin jossakin määrin tiedostamattomassa tilassa taikka vaiston varassa.

⁷¹ Nuutila 1997 s. 305.

5. Perus- ja ihmisoikeudet poliisitoiminnassa

PoL (872 / 2011) 1 luvun 2 § edellyttää poliisin kunnioittavan perus- ja ihmisoikeuksia sekä toimivaltuuksia käyttäessään valitsemaan perusteltavissa olevista vaihtoehdoista sen, joka parhaiten edistää näiden oikeuksien toteutumista. Johdantokappaleessa esitettyyn kysymykseen ”Mitkä oikeutusperusteet sitten antavat poliisimiehelle toimivallan käyttää voimakeinoja, joilla voidaan puuttua yksilön perusoikeussuojaan niinkin voimakkaalla tavalla?” vastatakseni katson tarpeelliseksi käydä läpi perus- ja ihmisoikeuksien rajoittamisen teoriaa yleisellä tasolla. Vastatakseni kysymykseen on myös tarkasteltava sitä, mitä nämä perus- ja ihmisoikeudet pitävät sisällään.

Perusoikeuksien lähtökohtana on suojata tiettyä yksilön vapauspiiriä valtiovallan taholta tulevilta puuttumisilta⁷². PL:n 22 §:n mukaan julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Poliisitoimen voidaan katsoa kuuluvan julkisen vallan käytön ns. ydinalueeseen. Välitön voimakeinojen käyttö on keskeinen julkisen vallan käytön muoto.⁷³ Koska poliisi on osa julkista valtaa, sen tehtävät käsittävät myös yksilöiden perus- ja ihmisoikeuksien turvaamista. Toisaalta kun poliisi käyttää toimivaltaansa jonkun yksityisen henkilön tai yhteisön oikeuksien suojaamiseksi, se samalla joutuu kyseisessä konkreettisessa tilanteessa usein puuttumaan yksilön oikeusasemaan ja näin ollen myös tämän perus- ja ihmisoikeuksiin. Täten voimakeinoilla toisaalta voidaan rajoittaa yksilöiden perusoikeuksia erittäin voimakkaallakin tavalla, mutta toisaalta niillä voidaan samalla suojata myös jonkun toisen perusoikeuksia. Perusoikeudet ja niiden puntaroiminen onkin olennainen osa poliisin toimintaa ja se ilmenee käytännön tasolla myös ja kenties etenkin juuri voimankäyttötilanteissa.⁷⁴

⁷² PeVM 25 / 1994 s. 3.

⁷³ Hallberg ym. 2011 s. 117.

⁷⁴ Helminen ym. 2012 s. 13.

5.1 Perusoikeudet

Perusoikeuksilla tarkoitetaan perustuslaissa säädettyjä yksilölle kuuluvia oikeuksia⁷⁵. Tutkimuskysymyksen rajauksesta johtuen käsittelen tutkimuksessani perusoikeuksia vain vuonna 1995 toteutetun perusoikeusuudistuksen jälkeisestä näkökulmasta. Perusoikeusuudistuksella yksinkertaisuudessaan laajennettiin ja täsmennettiin aikaisempia vapausoikeuksia sekä otettiin perustuslakiin keskeiset taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset oikeudet. Nämä uudistetut perusoikeussäännökset on sittemmin siirretty nykymuotoiseen Suomen perustuslakiin 731 / 1999, joka astui voimaan 1.3.2000.⁷⁶ Seuraavaksi käyn läpi niitä keskeisimpiä perusoikeuksia, jotka voivat nousta esille poliisin voimankäyttötilanteissa.

Ensinnäkin Suomen perustuslain 7 §:n 1 momentti vahvistaa jokaisen ihmisen oikeuden elämään. Tämä suoja on perinteisesti toteutettu erityisesti kriminalisoimalla tällaiset loukkaukset rikoslaissa⁷⁷. Voiko poliisilla olla tarve ja ennen kaikkea oikeus puuttua näinkin perusteelliseen oikeuteen? Tarkastelen edellä kappaleessa 5.3.2 syvemmin poliisin voimankäytön osalta tarkoituksellisen surmaamisen sallittuisuutta.

PL:n 7 § pitää sisällään myös oikeuden henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Lisäksi kyseinen pykälä kieltää kuolemanrangaistuksen, kidutuksen ja muun ihmisarvoa loukkaavan kohtelun. Oikeus henkilökohtaiseen koskemattomuuteen suojaa muun muassa sellaiselta ihmisarvoa loukkaavalta kohtelulta, joka toteutetaan puuttumalla henkilön fyysiseen olemukseen ilman hänen suostumustaan⁷⁸. Poliisimiehen voimankäytön osalta kyseinen perusoikeus velvoittaaakin kiinnittämään erityistä huomiota niihin tilanteisiin, joissa kiinni ottamisen käyttöä harkitaan sekä tämän jälkeen kiinni otettua kohdellaessa. Lisäksi henkilökohtainen koskemattomuus tulee huomioitavaksi niissä voimankäyttötilanteissa, joissa henkilö poistetaan paikalta käyttäen fyysisiä voimakeinoja. Tarkempaa sääntelyä kiinni otetun kohtelusta antaa laki poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta (841 / 2006). Ennen kyseisen säädöksen voimaantuloa, olennaisin sääntely pohjautui vanhaan tutkintavankeudesta annettuun lakiin (615 / 1974), jota sovellettiin soveltuvin osin kaikkiin pidätettyihin, kiinni otettuihin taikka muutoin vapautensa

⁷⁵ HE 309 / 1993 s. 5.

⁷⁶ Hallberg ym. 2011 s. 33.

⁷⁷ HE 309 / 1993 s. 46.

⁷⁸ HE 309 / 1993 s. 46.

menettäneisiin⁷⁹. Lisäksi sääntelyä sisältyi muun muassa päihtyneiden käsittelystä annettuun lakiin (461 / 1973) sekä sisäasiainministeriön 2001 antamaan ohjeeseen pidätettyjen kohtelusta (SM-2001-00778/Tu-41). Lainsäädännön uudistamisen lähtökohtana on ollut nimenomaisesti säätää poliisin tiloihin sijoitettujen tutkintavankien sekä poliisin säilyttämien pidätettyjen ja kiinni otettujen oikeuksista ja velvollisuuksista sekä perusoikeuksien rajoituksista lain tasolla perustuslain asettamien vaatimusten ja ihmisoikeussopimusten velvoitteiden mukaisesti⁸⁰.

PL 6 § suojaa yhdenvertaisuutta, jonka mukaan ”Ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä”. Yhdenvertaisuus perusoikeutena pitää sisällään myös syrjinnän kiellon. Poliisin tulee viranomaisena soveltaa lakia siten, ettei soveltamisessa ilmene muita eroja kuin mitkä laista nimenomaisesti ilmenevät. Poliisimiehen osalta tämä edellyttää vaatimusta samanlaisesta kohtelusta samanlaisissa tapauksissa. Näin ollen yhdenvertaisuus perusoikeutena rajoittaa poliisimiehen harkintavaltaa.⁸¹ Poliisilaissa kyseistä perusoikeutta suojaa myös 1 luvun 6 §, jonka mukaan poliisin on toimittava asiallisesti ja puolueettomasti sekä yhdenvertaista kohtelua ja sovinnollisuutta edistäen. Lisäksi PSL:n 1 luvun 4.2 §:n mukaan vapautensa menettäneitä ei saa ilman hyväksyttävää syytä asettaa keskenään eri asemaan esimerkiksi etnisen alkuperän, sukupuolen tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella.

PL 10 § suojaama yksityiselämän suoja kattaa muun muassa kotirauhan. Kotirauhan suojapiiri määritellään tarkemmin RL 24 luvun 11 §:ssä, jonka mukaan kotirauhan suojaamia paikkoja ovat muun muassa asunnot. Poliisitoiminnassa toimenpiteitä joudutaan usein joko suorittamaan henkilön asunnossa tai kohdistamaan niitä asuntoon⁸². Kyseisissä tilanteissa toimivalta tulee usein poliisilain 2 luvusta, joka antaa oikeutusperusteen voimakeinojen käyttöön esimerkiksi kohteen avaamiseksi (7§). Tällöin poliisimiehen on huomioitava voimankäytössä kotirauhan nauttima suoja sekä muutoinkin yksityiselämän suoja perusoikeutena.

PL 13 § suojaa kokoontumis- ja yhdistymisvapautta. Poliisimiehellä on toisaalta oikeus ja nähdäkseni myös velvollisuus määrätä väkijoukko hajaantumaan tai siirtymään, jos kokoontuminen vaarantaa yleistä järjestystä ja turvallisuutta tai on esteenä liikenteelle (PolL 872 / 2011 2 luvun 9.1 §). Kyseinen

⁷⁹ HE 90 / 2005 s. 14.

⁸⁰ HE 90 / 2005 s. 1.

⁸¹ Hallberg ym. 2011 s. 42.

⁸² Polstat: Esimerkiksi vuonna 2017 poliisilla oli 1 055 298 hälytystehtävää, joista kotihälytystehtäviä oli 75 340 kappaletta.

säännös oikeuttaa poliisimiehen käyttämään tarvittaessa myös voimakeinoja. Erityisesti voimankäyttötilanteet nousevat esille mielenosoitusten yhteydessä, joiden järjestäminen ja niihin osallistuminen on myös nykyään erikseen turvattu kokoontumis- ja yhdistymisvapautta suojaavassa perusoikeussäännöksessä. Mielenosoituksen onkin kuvattu olevan eräänlainen ”kävelevä kokous”. Mielenosoitukset voivat sallitusti pitää sisällään tietynasteista meteliä ja huutelua sekä jonkinasteinen häiriö liikenteelle on myös siedettävä. Poliisin on puututtava mielenosoitukseen, jos mielenosoitukseen liittyy väkivaltaa, uhkailua tai vahingontekoa taikka näihin rinnastettavia yleisen järjestyksen ja turvallisuuden rikkomista.⁸³ Tarkempia säännöksiä on kokoontumislaisissa, jonka 19 §:n mukaan poliisilla on kahdensuuntainen tehtävä – yhtäältä poliisi turvaa kokoontumisvapauden käyttämistä (esimerkiksi ennalta ehkäisee mahdollisten vastamielenosoittajien toimia) sekä toisaalta poliisi tarvittaessa ryhtyy toimenpiteisiin järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämiseksi.

PL 15 §:n omaisuuden suojan mukaan jokaisen omaisuus on turvattu. Kyseisen oikeuden on vakiintuneesti katsottu kattavan muun muassa yksityishenkilölle kuuluvat esineoikeudet. Omistajan oikeusaseman keskeisiä elementtejä kiinteän omaisuuden osalta voidaan mainita esimerkiksi vapaus käyttää ja hyödyntää omaisuuttaan sekä sulkea ulkopuoliset pois sen käytöstä.⁸⁴ Kuitenkin poliisimiehellä on muun muassa esteen poistamiseksi oikeus käyttää voimakeinoja, jolloin poliisimiehen toimivalta rajoittaa omaisuuden suojaa.

Lopuksi voidaan nostaa vielä esille PL:n 21 §:n suojaama oikeusturva. Säännöksen mukaan jokaisella on oikeus saada asiansa käsitellyksi asianmukaisesti ja ilman aiheetonta viivytystä sekä oikeus saada oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva päätös tuomioistuimen tai muun riippumattoman lainkäyttöelimen käsiteltäväksi. Poliisin voimankäytön kohteeksi joutuneella tulee täten olla aina mahdollisuus saattaa asia käsiteltäväksi. Viimesijaisesti yksittäisen poliisimiehen voimankäytön oikeellisuuden voi saattaa tuomioistuimen ratkaistavaksi. Näihin sallitun ja liiallisen voimankäytön rajanvetotapauksiin perehdyn tarkemmin kappaleessa 9.

⁸³ Helminen ym. 2012 s. 19.

⁸⁴ Hallberg ym. 2011 s. 570.

5.2 Ihmisoikeudet

Perusoikeudet on suojattu valtion tasolla lainsäädännössä, kun taas ihmisoikeudet pohjautuvat kansainvälisiin sopimuksiin, joilla on turvattu yksilöille merkittäviä oikeuksia. Vaikka tämä muodollinen pohja on oikeuksien kannalta hyvinkin erilainen, ihmis- ja perusoikeudet koskevat kuitenkin sisällöllisesti suuressa määrin samoja oikeuksia ja niiden välillä on merkittävää vuorovaikutusta, joista kenties olennaisimpana se seikka, että ihmisoikeussopimukset määrittävät samalla kansainvälisesti perusoikeuksille tavoitellun tason.⁸⁵ Lisäksi muun muassa perusoikeusuudistusta koskevissa lain esitöissä on mainittu perusoikeussäännösten ja ihmisoikeussopimusten tarjoaman suojan yhteisvaikutus⁸⁶. Ihmisoikeuksia suojaavat useat tahot ja sopimukset. Suomea velvoittavia keskeisiä ihmisoikeussopimuksia ovat muun muassa YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus, YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus, YK:n taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus sekä Euroopan ihmisoikeussopimus (EIS) ja Euroopan sosiaalinen peruskirja. Näistä kenties olennaisimpana voidaan nähdä EIS, sillä se on saatettu Suomessa voimaan laintasoisesti. Näin ollen sopimus ja sen sisältämät oikeudet ovat samassa asemassa kuin lait muutoinkin. EIS:n ihmisoikeusmääräykset ovat myös sisällöllisesti varsin läheisiä perusoikeuksien kanssa.⁸⁷ Tässä kappaleessa käyn läpi niitä EIS:n suojaamia ihmisoikeuksia, jotka voivat soveltua tilanteisiin, joissa poliisimies hyödyntää voimankäyttöä.

Ensinnäkin EIS:n 2 artiklan 1 kappale velvoittaa suojaamaan jokaisen oikeuden elämään. EIS 2 artiklan 2 kappaleessa todetaan, että elämän riistäminen ei ole 2 artiklan vastaista, jos se seuraa voimankäytöstä, joka on ehdottoman välttämätöntä a) kenen hyvänsä puolustamiseksi laittomalta väkivallalta, b) laillisen pidätyksen suorittamiseksi tai laillisen vapaudenriiston kohteeksi joutuneen henkilön paon estämiseksi tai c) mellakan tai kapinan kukistamiseksi laillisin toimin. Artikla asettaa siten valtiolle negatiivisen velvollisuuden (pidättäytymisvelvollisuus) että positiivisen velvollisuuden (velvollisuus toimia)⁸⁸. Molemmat voivat aktualisoitua poliisin voimankäytössä.

EIS:n 3 artikla pitää sisällään kidutuksen ja muun epäinhimillisen kohtelun kiellon. Poliisin voimankäytössä kyseinen ihmisoikeus voi aktualisoitua esimerkiksi pidätystilanteessa, jossa poliisi

⁸⁵ Hallberg ym. 2011 s. 29.

⁸⁶ HE 309 / 1993 s. 47.

⁸⁷ PeVL 2 / 1990 s. 2.

⁸⁸ Heikkilä & Hirvelä 2017 s. 64.

on pysäytystilanteessa käyttänyt ampuma-asetta, mutta seuraukset ovat kuolemaa lievempiä⁸⁹. Tarkoituksena on siten välttää tarpeeton kipu, jos lopputulokseen on mahdollista päästä lievempää voimakeinoa käyttäen.

Lisäksi EIS:n 5 artikla suojaa PL:n 7 §:ä vastaavasti oikeutta vapauteen ja turvallisuuteen. EIS 8 artikla suojaa jokaisen oikeutta nauttia yksityis- ja perhe-elämän kunnioitusta osittain vastaavasti kuin PL 10 §. EIS 14 artikla taas pitää sisällään PL:n 6 §:n tavoin syrjinnän kiellon. PL:n 13 § ja EIS:n 11 artikla suojaavat taasen molemmat kokoontumis- ja yhdistymisvapautta. Lopuksi PL:n 21 §:n oikeusturvassa ja EIS:n 13 artiklan oikeudessa tehokkaaseen oikeussuojakeinoon on nähtävissä yhtäläisyyksiä. PL 15 §:n omaisuuden suojan vastine on puolestaan EIS:n ensimmäisessä lisäpöytäkirjassa (artikla 1).

On syytä myös nostaa esille se seikka, että siinä missä yksittäinen poliisimies on julkisen vallan toteuttajana perus- ja ihmisoikeuksia suojaava ja toteuttava taho, on poliisimiehellä itsellään myös kyseiset oikeudet. Poliisimies asettaa oman terveytensä ja jopa henkensä alttiiksi vaaralle toimiessaan virkatehtävässään. Näin ollen voidaan nostaa esille muun muassa pohdintaa poliisimiehen oikeudesta hätävarjeluun, jota olenkin käsitellyt tarkemmin kappaleissa 4.4 ja 8.1.

5.3 Rajoittaminen

5.3.1 Rajoittamisperusteet

Perusoikeudet eivät ole ehdottomia, vaan niitä voidaan rajoittaa, yleensä muiden perus- ja ihmisoikeuksien suojaamiseksi⁹⁰. Perustuslakivaliokunta on perusoikeusuudistusta koskevassa mietinnössään listannut perusoikeuksien rajoittamista koskevat yleiset edellytykset. Niitä ovat lailla säätämisen vaatimus, täsmällisyys- ja tarkkarajaisuusvaatimus, rajoitusperusteen hyväksyttävyyysvaatimus, ydinalueen koskemattomuuden vaatimus, suhteellisuusvaatimus, oikeusturvavaatimus ja ihmisoikeusvelvoitteiden noudattamisen vaatimus. Sanamuodosta ”Niitä ovat esimerkiksi...” käy ilmi, ettei lista ole kuitenkaan tyhjentävä. Poliisitoiminnakin osalta olennaisia ovat myös perustuslakiin kirjatut nimenomaiset kvalifioidut lakivaraukset. Niissä rajoitusvaltuus on

⁸⁹ Heikkilä & Hirvelä 2017 s. 85.

⁹⁰ Hallberg ym. 2011 s. 139.

kytketty tiettyyn tarkoitukseen tai tiettyihin edellytyksiin.⁹¹ Esimerkiksi PL:n 10 §:n yksityiselämän suoja pitää sisällään lakivarauksen, jonka mukaan lailla voidaan säätää välttämättömistä rajoituksista viestin salaisuuteen yksilön tai yhteiskunnan turvallisuutta taikka kotirauhaa vaarantavien rikosten tutkinnassa.

Lailla säätämisen vaatimus kuten myös perustuslakiin kirjattu oikeusvaltioperiaate edellyttävät, että poliisin käyttäessä voimakeinoja, niiden oikeutusperuste on kirjattu lakiin. Täsmällisyys- ja tarkkarajaisuusvaatimus edellyttävät, että rajoitusten olennaisen sisällön tulee ilmetä laista. Näin ollen kyseinen rajoitusedellytys mahdollistaa sen, että poliisin voimankäytöstä voidaan antaa tarkempia ohjeistuksia ja määräyksiä myös lakia alemman asteisilla säännöksillä. Hyväksyttävyyksivaatimus puolestaan edellyttää painavaa yhteiskunnallista tarvetta, joka mielestäni ilmenee poliisin laissa säädetyissä tehtävissä, jotka käsittävät muun muassa oikeus- ja yhteiskuntajärjestyksen turvaamisen. Nähdäkseni ongelmallisin rajoitusedellytyksistä on ydinalueen koskemattomuuden vaatimus, jota tarkastelen lähemmin kappaleessa 5.3.2 tarkoituksellisen surmaamisen sallittuisuuden näkökulmasta. Suhteellisuusperiaate edellyttää rajoittavilta toimilta tietynlaista välttämättömyyttä sekä oikeaa suhdetta tarkasteltaessa tavoitetta ja käytettyjä keinoja, jolloin tavoitteen saavuttamiseksi vähemmän puuttuvin keino tulee valita. Kyseinen edellytys ilmenee myös suoraan sekä uudesta että vanhasta poliisilaista (PoL 493 / 1995 2 § ja PoL 872 / 2011 1 luvun 3 §). Oikeusturvavaatimus edellyttää riittävien oikeusturvajärjestelyiden huolehtimisesta, mikä ilmenee poliisin voimankäytössä muutoksenhaun mahdollistamisena. Mikäli poliisimiehen voimakeinojen käytön kokee ylittäneen lain sallimat rajat, voi asian saattaa viimekädessä tuomioistuimen arvioitavaksi. Lopuksi ihmisoikeusvelvoitteiden noudattamisen vaatimus edellyttää, että rajoitukset eivät ole ristiriidassa Suomen kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden kanssa.⁹²

Myös ihmisoikeusien rajoittamisesta on esitetty omat rajoitusedellytyksensä. Edellä käsitellyillä perusoikeuksien rajoittamisedellytyksillä on läheisiä kytkentöjä EIT:n soveltamiin ihmisoikeusrajoitusten hyväksyttävyyden arviointikriteereihin⁹³. Olennaista on huomauttaa, että perus- ja ihmisoikeuksia eikä niiden rajoitusedellytyksiä ole syytä tarkastella erillisinä kokonaisuuksina, josta konkreettisen esimerkin antaa jo pelkästään se seikka, että ihmisoikeudet

⁹¹ PeVM 25 / 1994 s. 5.

⁹² PeVM 25 / 1994 s. 5 ja HE 309 / 1993 s. 29-30.

⁹³ Viljanen 1995 s. 377-379.

ovat yksi perusoikeuksien rajoitusedellytys, jolloin erillinen tarkasteleminen ei näiltä osin ole edes mahdollista. Etenkin poliisimiehen työssä nämä oikeudet ja niiden rajoitteet tulevat usein yhtäaikaaisesti sovellettaviksi. Esimerkiksi Lavapuro on myös viitannut siihen mahdollisuuteen, että Suomea sitovilla ihmisoikeusvelvoitteilla voi olla merkitystä paitsi yhtenä rajoitusedellytyksenä, myös muiden rajoitusedellytysten tulkintakriteereinä⁹⁴. Lisäksi esimerkiksi monet kvalifioidut lakivaraukset vastaavat rakenteeltaan EIS:n artikloihin sisältyviä rajoituslausekkeita⁹⁵. Tällöin kansallisen lain lakivarauksia tulkittaessa voi olla syytä tarkastella myös EIS:n rajoituslausekkeita sekä niitä koskevaa aineistoa ja oikeuskäytäntöä.

5.3.2 Tarkoituksellisen surmaamisen sallittuus

Aluksi on syytä kysyä voiko olla ylipäätään tarpeen, että näin voimakas puuttuminen perus- ja ihmisoikeuksiin olisi sallittua? Jos nostetaan esille hypoteettinen käytännötilanne, jossa kuolettavasti ampumalla poliisimies kykenee pelastamaan useamman ihmishengen, ainakin moraalinnormien näkökulmasta voidaan varsin helposti nähdä perusteluita tämän teon sallittavuudelle. Mutta mahdollistaako laki tämän moraalisesti kenties hyväksyttävissä olevan teon? Ongelmallista on, että perusoikeuksia koskevat säännökset turvaavat niissä lueteltuja oikeushyviä julkisen vallan itse toimeenpanemilta loukkauksilta, mutta toisaalta kuten kaikki perusoikeudet myös oikeus elämään säännös edellyttää, että valtio lainsäädäntötoimin turvaa näitä oikeuksia muita ulkopuolisia loukkauksia vastaan⁹⁶. On katsottu, että ihmisen henki, terveys, henkilökohtainen koskemattomuus ja vapaus ovat poliisitoiminnassa erityisen tärkeitä suojaamiskohteita⁹⁷. Kyse on siis kahden tai useamman perusoikeuden välisestä punninnasta sellaisessa tilanteessa, jossa molempia ei voida yhtäaikaisesti toteuttaa.

Tarkasteltaessa tarkoituksellista surmaamista poliisin voimankäyttönä, mielestäni ongelmallisin kohta on ydinalueen koskemattomuuden vaatimus rajoitusedellytyksenä tarkasteltaessa oikeutta elämään perusoikeutena. Ydinalueen koskemattomuuden vaatimuksen taustalla on ajatus, ettei perusoikeuteen voida puuttua ainakaan niin laajalti, että se kovertaa tyhjäksi perusoikeuden sisällön⁹⁸. Ydinalueen käsitettä ei ole määritelty tarkemmin perusoikeusuudistuksen yhteydessä

⁹⁴ Lavapuro 1999 s. 443.

⁹⁵ PeVM 25 / 1994 s.5.

⁹⁶ HE 309 / 1993 s. 46.

⁹⁷ Helminen ym. 2012 s. 16.

⁹⁸ Viljanen 2001 s. 229.

esimerkiksi lain esitöissä ja perusoikeuskomitea on mietinnössään todennut nimenomaisesti, että se mitä kuuluu kunkin oikeuden ehdottomasti suojattuun ydinsisältöön, jää tarkemmin ratkaistavaksi lainsäädäntökäytännössä⁹⁹. Oikeuskirjallisuudessa on mainittu, että lähtökohtana on se, että syvälle käyvät, poikkeukselliset tai summaariset rajoitukset merkitsisivät puuttumista perusoikeuden olennaiseen sisältöön¹⁰⁰. Lisäksi oikeuskirjallisuudessa on tulkittu vanhan PolL:n 27 §:ä siten, että poliisimies ei saa käyttää ampuma-asetta missään tilanteessa surmaamistarkoituksessa, vaan ainoastaan tehdäkseen kohdehenkilön vaarattomaksi¹⁰¹. Näin ollen voidaan esittää tulkinta, jonka mukaan oikeus elämään perusoikeuden ydinalueen koskemattomuus estää kaikki toimet, jolla tämä oikeus saatetaan ns. tyhjäksi eli ihmisen henki riistetään. Toisaalta on nimenomaisesti todettu, että kielto puuttua perusoikeuden olennaiseen sisältöön estää oikeus elämään perusoikeuden osalta kuolemanrangaistuksen¹⁰². Näin ollen tulkinnassa jää tilaa sille näkemykselle, että ihmisen henki voitaisiin riistää pakon edessä suojeltaessa toista oikeushyvää, kuten toisen henkilön oikeutta elämään.

Oikeus elämään lisäksi PL 7 § suojaa perusoikeutena jokaisen oikeutta henkilökohtaiseen turvallisuuteen. Turvallisuuden nimenomainen mainitseminen korostaa julkisen vallan positiivisia toimintavelvoitteita yhteiskunnan jäsenten suojaamiseksi rikoksilta ja muilta heihin kohdistuvilta oikeudenvastaisilta teoilta¹⁰³. PolL:n 1 §:n mukaan poliisin tehtävät pitävät sisällään turvallisuuden ylläpitämisen. Oikeuskirjallisuudessa on esitetty, että panttivankitilanteet ja terroriteot saattavat antaa aihetta poikkeuksellisten voimakeinojen käyttöön. Olennaista on kuitenkin aina tilanteeseen liittyvien olosuhteiden kokonaisvaltainen punninta.¹⁰⁴

Kuten edellä kappaleessa 5.2 on todettu, EIS:llä on Suomessa laintasoinen asema. EIS tarjoaakin selkeän takaportin surmaamisen sallittuisuudelle. Siinä missä EIS:n 2 artikla suojaa oikeutta elämään, se samalla toteaa, että elämän riistämistä ei voida katsoa tämän artiklan vastaiseksi teoksi silloin, kun se seuraa voimankäytöstä, joka on ehdottoman välttämätöntä a) kenen hyvänsä puolustamiseksi laittomalta väkivallalta; b) laillisen pidätyksen suorittamiseksi tai laillisen vapaudenriiston kohteeksi joutuneen henkilön paon estämiseksi; c) mellakan tai kapinan

⁹⁹ KM 1992:3 s. 383.

¹⁰⁰ Viljanen 2001 s. 232-233.

¹⁰¹ Helminen ym. 1999 s. 297.

¹⁰² KM 1992:3 s. 381.

¹⁰³ HE 309 / 1993 s. 47.

¹⁰⁴ Helminen ym. 2012 s. 16.

kukistamiseksi laillisin toimin. Edellytyksenä on siis ehdoton välttämättömyys a-c kohdissa yksilöityjen tavoitteiden saavuttamiseksi. Ehdoton välttämättömyys nousi esille tapauksessa McCann ym. v. Yhdistynyt Kuningaskunta. Tapauksessa oli kysymys oletetusta terroristi-iskusta, jossa valtion turvallisuusjoukot surmasivat terroristin tarkoituksenaan estää pommin räjäytys kaupungin keskustassa. Tutkinnassa kävi kuitenkin ilmi, ettei mitään pommia ollut olemassa. Tapauksessa määriteltiin ehdottoman välttämätön siten, ettei pelkkä vilpitön usko väkivallan uhasta riitä, vaan sen tulee perustua järkeviin syihin, ja voimakeinojen käytön tulee olla ehdottoman välttämätöntä. EIT totesi tapauksen perusteluissa, että vilpitön usko, joka perustuu hyviin syihin, voi olla oikeutus kuolettavan voiman käyttämiseen henkien suojelemiseksi, vaikka se myöhemmin osoittautuisikin erehdykseksi.¹⁰⁵

Tilanteet, joissa elämän riistäminen ei ole EIS:n artiklan vastaista on lueteltu tyhjentävästi, eikä niitä voi laajentaa muihin tilanteisiin. Lisäksi on huomioitava, että oikeutta elämään tulkitaan laajasti ja sen riistämiseen oikeuttavia tilanteita suppeasti.¹⁰⁶ Arvioitaessa tämän edellytyksen täyttymistä on kiinnitettävä huomiota muun muassa konkreettisiin olosuhteisiin, lainsäädännöllisiin ja hallinnollisiin puitteisiin, toimijoiden subjektiivisiin käsityksiin sekä ennakkotietoihin¹⁰⁷. EIT on oikeuskäytännössään myös todennut, että huomiota on kiinnitettävä muun muassa olosuhteisiin, voimankäytön tarkoitukseen, hengelle ja terveydelle aiheutettuun vaaraan, vaihtoehtoisiin toimintatapoihin sekä ennakoitavaan riskiin siitä, että käytetty voima saattaa johtaa hengen menetykseen¹⁰⁸. Näin ollen totean, että poliisi voi sallitun voimankäytön rajoissa tarkoituksellisesti surmata henkilön. Oikeustila on asian suhteen jopa hieman selkiytynyt entisestään tällä vuosisadalla. Helminen on maininnut tyyppitapauksia, joissa tahallinen surmaaminen poliisin voimankäytössä saattaisi tulla kyseeseen. Näitä tilanteita ovat suuriin yleisötilaisuuksiin tai kansainvälisiin kokouksiin liittyvät turvallisuusuhat, liikennevälineiden kaappaus, panttivanki- tai linnoittautumistilanteet sekä terrorismi-iskujen torjunta.¹⁰⁹ Näin äärimmäiset tilanteet edellyttävät kuitenkin varsin poikkeuksellisia olosuhteita, eikä näin voimakkaaseen voimankäyttöön siten tulekaan suhtautua kepeästi.

¹⁰⁵ EIT 13.3.2008.

¹⁰⁶ Hirvelä & Heikkilä 2017 s. 64 & 74.

¹⁰⁷ Pellonpää 2000 s. 211-212.

¹⁰⁸ EIT 13.3.2008.

¹⁰⁹ Helminen 2006 s. 159-160.

5.3.3 Sivullisen loukkaaminen voimankäytön yhteydessä

Kuten kappaleessa 5 on tullut todetuksi, voi poliisi puuttua voimankäytöllä lukuisissa eri tilanteissa henkilön perus- ja ihmisoikeuksiin. Sen lisäksi, että voimankäytöllä voidaan puuttua niiden kohteena olevan henkilön oikeuksiin, on lisäksi mahdollista, että puuttuminen kohdistuu tilanteeseen nähden täysin sivullisen henkilön oikeuksiin. Vaikka sivullisten oikeuksien loukkaaminen voimankäytön yhteydessä voisikin tilannekohtaisesti olla joskus jopa sallitun toiminnan rajoissa tapahtuvaa loukkaamista, on sen poikkeuksellisuutta syytä korostaa. Voimakeinojen käyttö nimittäin edellyttää erityistä harkintaa sellaisessa tilanteessa, jossa se voi aiheuttaa merkittävää vahinkoa tai vaaraa sivullisille¹¹⁰. Esimerkiksi Poliisiasetoimikunta on katsonut, että ampuma-aseen käyttö ei ole sallittua, jos laukauksen ampumisesta aiheutuu välitöntä vaaraa sivullisen hengelle tai terveydelle¹¹¹. Lisäksi on katsottu, että suhteellisuusperiaate edellyttää, että sivullisen oikeuksille annetaan erityisen korostettu merkitys poliisitoimista päätettäessä¹¹². Loman onkin tulkinnut, että täten lähtökohtana on se, että poliisilla on oikeus kohdistaa voimakeinoja yleensä vain vaaraa aiheuttavaan tai siitä muutoin vastuussa olevaan henkilöön¹¹³.

Toisaalta on syytä huomauttaa, että voimakeinojen käytöllä voidaan samanaikaisesti pyrkiä suojaamaan toisen henkilön perusoikeuksia, kun niillä puolestaan puututaan rajoittavasti toisen tahon perusoikeuksiin. Oikeuskirjallisuudessa onkin katsottu, että ainakin poliisitoiminnan yhteydessä syntyvissä hätävarjelutilanteissa ulkopuolisen hengen ja terveyden vaarantaminen voi olla sallittua¹¹⁴. Myös uuden poliisilain valmistelun yhteydessä asiaan on otettu kantaa. Lain esitöissä on nostettu esille, että voimakeinojen valinnassa ja käytössä on otettava huomioon voimakeinojen käytön todennäköiset vaikutukset ja seuraukset niiden kohteena olevaan henkilöön ja erityisesti sivullisen turvallisuuteen¹¹⁵. Mielestäni sanamuodosta voidaan tulkita, että kyseinen ”huomioiminen” ei tarkoita absoluuttista kieltoa. Näin ollen sallitun voimankäytön rajoissa on mahdollista puuttua myös sivullisen oikeuksiin.

Sivullinen voi joutua voiman käytön kohteeksi myös siinä tilanteessa, että poliisi erehtyy luulemaan tätä kohdehenkilöksi. Tällöin on mahdollista, että sivulliseen sinällään tarpeettomasti kohdistetut

¹¹⁰ HE 57 / 1994 s. 55.

¹¹¹ KM 1988:27 s. 8.

¹¹² HaVM 20 / 1994 s.3.

¹¹³ Loman 1997 s. 59.

¹¹⁴ Helminen ym. 1999 s. 298.

¹¹⁵ HE 224 / 2010 s. 83.

voimakeinot katsotaan oikeutetuiksi. Näin on menetelty esimerkiksi Pohjanmaan syyttäjänviraston tekemässä syyttämättäjäättämispäätöksessä. Tapauksessa poliisipartio etsi hätäkeskukseen ilmoitettua mieshenkilöä, joka oli uhannut ohikulkijaa käsiaseella. Kun poliisipartio oli havainnut kaksi tuntomerkkeihin sopivaa mieshenkilöä, poliisipartio oli pysäyttänyt miehet ja käskenyt ottamaan kädet näkyville. Toinen mieshenkilö ei totellut käskyjä, jolloin poliisimies oli komentanut poliisikoiran kiinni mieheen. Vaikka tilanteessa kävi myöhemmin ilmi, ettei kyseessä ollut etsitty kohdehenkilö, kihlakunnansyyttäjä katsoi, että poliisimies oli toiminut toimivaltansa puitteissa. Päätöstä perusteltiin muun muassa sillä, että tehtävän luonne huomioiden päätöksentekoa ei ollut mahdollista pitkittää.¹¹⁶ Helminen onkin todennut, että vaaran läheisyydellä on merkitystä arvioitaessa sitä, millaisiin poliisitoimiin on perusteltua ryhtyä¹¹⁷.

Lisäksi voidaan myös esittää yleistävä linjanvedon, jonka mukaan poliisin toimivalta sisältäen myös voimakeinojen käytön rakentuu sille periaatteelle, että kaikilla on perusoikeus elää turvallisessa yhteiskunnassa. Kritiikkinä voidaan kuitenkin nostaa esille se seikka, että voimakeinojen käytön on aina liityttävä yksilöidysti jonkin tehtävän suorittamiseen eikä voimakeinoja voi näin ollen käyttää pelkästään yleisellä tasolla ”yleisen hyvän” toteuttamiseen¹¹⁸. Näin ollen toteankin, että poliisin toimivaltaa sekä sen käsittävää voimakeinojen käyttöä tuleekin tarkastella yksittäistapauksina tehtäväkohtaisesti eikä yleisellä tasolla. Kyseistä tarkastelua suoritan kappaleessa 9, käyttäen avuksi tuomioistuinten ratkaisuja.

5.3.4 Johtopäätöksiä

Kun poliisi kajoaa keskeisiin yksilön oikeushyviin kuten ruumiilliseen koskemattomuuteen, on poliisin voimankäyttö erityisen perusoikeusherkkää viranomaistoimintaa¹¹⁹. Poliisibarometrejä tulkitsemalla voidaankin todeta, että ihmisillä on tietynlainen odotus oikeusturvan toteutumisesta poliisitoiminnassa¹²⁰. Toisaalta voidaan myös todeta, että poliisille laissa määrätty tehtävä, oikeus- ja yhteiskuntajärjestyksen turvaaminen, itsessään edellyttää, että poliisin toimintakyky ja objektiivinen toiminta viranomaisena nauttivat tietyn tasoista luottamusta.

¹¹⁶ Pohjanmaan syyttäjänviraston päätös 18.2.2008 08 / 328.

¹¹⁷ Helminen ym. 1999 s. 26.

¹¹⁸ Helminen ym. 1999 s. 73.

¹¹⁹ Rikander 2016 s. 2.

¹²⁰ Poliisibarometri 2014 s. 2-4.

Koska poliisilla on oikeus toimia ihmisten perus- ja ihmisoikeuksia rajoittavalla tavalla, tulee toiminnassa muistaa kaikki sitä ohjaavat säädökset ja määräykset. Tilanteessa, jossa rajoittamisperuste sinällään on sovellettavissa perustellusti, tulee ottaa huomioon myös muut asiaa koskevat rajoitteet. Poliisimiehen toimintaa ohjaavat niin säädökset, asetukset kuin niiden pohjalta annettu alemman asteinen sääntely. Poliisimiehen toimintaa virkamiehenä rajoittaa lisäksi myös virkamiesoikeudellinen sääntely. Näin ollen poliisimiehen toimintaa ohjaavat esimerkiksi myös hallintolain 6 §:ssä säädetyt hallinto-oikeudelliset periaatteet. Alkujaan periaatteet on kehitelty määrittämään niitä oikeudellisia rajoja, joiden sisällä viranomaisten on toimittava käyttäessään harkintavaltaansa hallintotoiminnassa. Ne ovat kuitenkin lisäksi merkityksellisiä myös virkamiesoikeudellisissa asioissa tehtävien päätösten sisältöä ohjaavina oikeusnormeina.¹²¹

On syytä muistaa, että perusoikeuksien toteutuminen ei ole taattua pelkästään sen nojalla, että ne on kirjattu perustuslakiin, jolla on etusija tavalliseen lakiin nähden (PL 106 §). Perustuslaissa sinänsä turvattujen oikeuksien riittämätön toteutumistaso on tullut esiin esimerkiksi eräiden vapaudenriistojen yhteydessä¹²². Perus- sekä ihmisoikeudet tuleekin huomioida jatkuvasti käytännön viranomaistoiminnassa. Julkisen vallan on paitsi turvattava näiden oikeuksien toteutuminen myös aktiivisesti pyrittävä toteuttamaan niitä. Tämä ilmenee muun muassa siten, että nämä oikeudet eivät pelkästään rajoita eduskunnan toimivaltaa lainsäätäjänä, vaan niistä voidaan johtaa myös lainsäätäjään kohdistuvia aktiivisia toimintavelvoitteita¹²³. Kuitenkin lopulta perusoikeusrajoitusten täsmällinen määrittäminen kunkin oikeuden kohdalla jää lainsäädäntökäytännössä tarkemmin ratkaistavaksi¹²⁴. Nähdäkseni oikeustilassa on näiltä osin kehittämisen varaa ja esimerkiksi poliisin toimivaltasäännöksiä suhteessa sivullisen oikeuksiin tulisi täsmentää.

¹²¹ Bruun ym. 1995 s. 45-46.

¹²² HE 309 / 1993 s. 8.

¹²³ HE 309 / 1993 s. 26.

¹²⁴ HE 309 / 1993 s. 30.

6. Voimakeinojen käyttöä koskeva sääntely ja ohjeistus

Oikeusvaltioperiaatteen¹²⁵ mukaan julkisen vallan käytön tulee perustua lakiin ja kaikessa julkisessa toiminnassa on noudatettava tarkoin lakia. Näin ollen myös poliisin toiminta julkisen vallan käyttäjänä pohjautuu lakiin. Lain lisäksi sääntelyä sisältyy myös alemman tasoisiin asetuksiin sekä erilaisiin määräyksiin ja ohjeisiin. Seuraavaksi käynkin läpi tätä sääntelyä niiltä osin kuin se koskee poliisin voimankäyttöä. Käyn perusteellisesti läpi aihetta koskevan sääntelyn vuodesta 1995 alkaen nykypäivään saakka. Lisäksi teen lyhyen katsauksen poliisin voimankäyttöä koskevaan koulutukseen.

Voimakeinojen käyttöoikeutta koskeva säännöstö on hajanaisuuden vuoksi varsin vaikeaselkoinen. Hajanaisuus on kuitenkin osaksi seurausta asian luonteesta, eikä sitä voida täysin välttää.¹²⁶ Kuitenkin joitakin yhtenäisiä linjoja on mahdollista hahmottaa. Voidaan todeta, että kaikkien poliisin voimankäyttöä koskevien ohjeiden pääperiaatteena on, että voimankäytön tason on oltava oikeassa suhteessa tehtävän vaativuuteen. Lisäksi on syytä kuitenkin korostaa, että voimankäyttö on aina kaikissa tilanteissa toissijainen toimintatapa, koska ensisijaisesti voimankäyttötilanteen syntyminen on pyrittävä välttämään.¹²⁷ Lisäksi poliisin tulee muutoinkin ensisijaisesti neuvoin, kehotuksin ja käskyin pyrkiä täyttämään tehtävänsä¹²⁸.

6.1 Lainsäädäntö

Koska voimakeinojen käyttötilanteet ovat niin moninaisia, ei niitä voida säännellä rikoslain yleissäännöksin, vaan edellytetään erillisiä omia säädöksiä¹²⁹. RL 4 luvun 6.1 §:n mukaan oikeudesta käyttää voimakeinoja virkatehtävän hoitamiseksi säädetäänkin erikseen lailla. Poliisin voimakeinot määräytyvät poliisilain sekä muiden poliisin tehtäviä sääntelevien lakien perusteella¹³⁰ – keskeisin säädös on poliisilaki. Poliisin voimakeinojen käyttöä onkin säännelty poliisilailla vuodesta 1967 lähtien, kun ensimmäinen poliisilaki (87 / 1966) astui voimaan. Laki on uudistunut vuosina 1995 sekä 2011 ja tutkimuskysymykseni rajautuukin käsittelemään näitä kahta uudempaa lakia. Seuraavaksi

¹²⁵ Oikeusvaltioperiaate ilmenee perustuslain 2 §:stä.

¹²⁶ HE 44 / 2002 s. 127.

¹²⁷ Rikander 2017.

¹²⁸ Tapani & Tolvanen 2013 s. 294-295.

¹²⁹ Terenius 2004 s. 209.

¹³⁰ Rikander 2017.

käyn läpi kyseisiä säädöksiä ja kiinnitän erityisesti huomiota niissä tehtyihin muutoksiin. Edellä mainitusta seikasta eli säänneltävien tilanteiden moninaisuudesta johtuen, on syytä huomauttaa, että voimakeinojen käytön sääntely on hajanaista ja siten jopa vaikeaselkoista¹³¹. Tästä huolimatta esitän kootusti oheisen sääntelyn yleisimmät ja tärkeimmät piirteet ajalta 1995–2020.

6.1.1 Poliisilaki 493 / 1995

Poliisilaki 493 / 1995 korvasi vuonna 1966 annetun poliisilain. Yleisellä tasolla keskeistä lakiuudistuksessa oli sääntelyn siirtäminen asetuksen tasoisista säädöksistä lakiin. Voimankäytön osalta keskeistä oli puolestaan siirtää sääntely poliisilakiin rikoslain sijasta. Voimankäyttötilanteiden aiempaa sääntelyä rikoslain yleisessä osassa ei voitu puolustaa, koska poliisin voimankäyttöä ei voida pitää ensisijaisesti rangaistavan toiminnan anteeksiannettavana muotona.¹³²

Poliisilain 493 / 1995 olennaisin säännös voimankäytöstä oli 27 § voimakeinojen käyttö. 27.1 §:n mukaan poliisimiehellä on virkatehtävää suorittaessaan oikeus vastarinnan murtamiseksi, henkilön paikalta poistamiseksi, kiinniottamisen toimittamiseksi, vapautensa menettäneen pakenemisen estämiseksi, esteen poistamiseksi taikka välittömästi uhkaavan rikoksen tai muun vaarallisen teon tai tapahtuman estämiseksi käyttää sellaisia tarpeellisia voimakeinoja, joita voidaan pitää puolustettavina. 27.2 §:n mukaan voimakeinojen puolustettavuutta arvioitaessa on otettava huomioon tehtävän tärkeys ja kiireellisyys, vastarinnan vaarallisuus, käytettävissä olevat voimavarat sekä muut tilanteen kokonaisarvosteluun vaikuttavat seikat. Vastarinta tarkoittaa tässä henkilön fyysistä, aktiivista tai passiivista käyttäytymistä, jolla pyritään estämään poliisimiehen lailliseen päämäärään tähtäävä toiminta¹³³. 27 §:n 3 momentti piti sisällään sääntelyä avunannosta voimakeinojenkäyttötilanteissa ja 4 momentti sisälsi viittaussäännöksen rikoslakiin hätävarjelun ja pakkotilan osalta. 27 §:n säännös oli kuitenkin osittain tiedostetusti keskeneräinen jo ennen lain voimaantuloa. Kyseisen poliisilain esitöissä on nimittäin todettu, että poliisimies saattaa joutua tilanteeseen, jossa hän hätävarjelu säännösten perusteella saa toimia tavalla, johon poliisivaltuudet eivät häntä oikeuttaisi. Hätävarjelua koskeva sääntelyn uudistus jätettiin kuitenkin toteutettavaksi vasta rikoslain kokonaisuudistuksen kolmannessa vaiheessa.¹³⁴

¹³¹ HE 44 / 2002 s. 19, 127 ja 129.

¹³² HE 57 / 1994 s. 4.

¹³³ HE 57 / 1994 s. 53.

¹³⁴ HE 57 / 1994 s. 56.

Poliisilaissa on annettu myös yleisiä periaatteita, jotka ohjaavat poliisin toimivallan käyttöä ja käytännössä rajoittavat sitä. Koska periaatteet ohjaavat poliisin kaikkea toimintaa, ne sääntelevät myös voimankäyttöä. Nämä periaatteet ilmenevät vanhan PolL:n osalta 1 luvun 2–5 §:stä. 2 § edellyttää objektiviteetti-, suhteellisuus- sekä tarkoitussidonnaisuuden periaatteiden noudattamista. Lain esitöissä on katsottu, että niiden sisällöllä on viranomaiskäytännössä vakiintunut sisältönsä, minkä vuoksi niiden tarkempi määrittelyminen ei ole laissa tarpeen¹³⁵. 3 § edellyttää tehtävien hoitamista tehokkuus ja tarkoituksenmukaisuus huomioiden. 4 § edellyttää ilmoittamaan toimenpiteen perusteen siihen kohdistuvalle ja 5 § luopumaan toimenpiteestä, mikäli sen loppuun saattaminen voisi johtaa kohtuuttomiin seurauksiin tavoiteltavaan tulokseen nähden.

Lisäksi voimankäyttö ilmenee nimenomaisesti 17 ja 19 §:ssä. 17 §:n mukaan tietyssä tilanteessa huone tai säilytyspaikka saadaan avata voimakeinoja käyttäen. 19 §:n mukaan poliisilla on oikeus väkijoukkoa hajottaessaan käyttää voimakeinoja, jollei hajaantumis- tai siirtymismääräystä noudateta.

Lakiin tehtiin paljon muutoksia, etenkin 2000-luvun alkuvuosina. Muutosten runsas määrä johti siihen, että poliisin toimivaltuuksia koskeva lainsäädäntö oli muodostunut vaikeaselkoiseksi säännöskokonaisuudeksi. Eduskunta antoi lopulta hallintovaliokunnan ehdotuksesta lausuman, jossa se edellytti hallituksen huolehtivan siitä, että tultaisiin valmistelemaan poliisilain kokonaisuudistus¹³⁶.

6.1.2 Poliisilaki 872 / 2011

Uusin poliisilaki 872 / 2011 on järjestyksessään kolmas samanniminen laki. Sitä valmisteltaessa käsiteltiin samanaikaisesti myös uusi esitutkintalaki (805 / 2011) ja pakkokeinolaki (806 / 2011). Kaikki kolme lakia hyväksyttiin eduskunnan toimesta ja vahvistettiin Tasavallan presidentin toimesta samana päivänä 22.7.2011. Lait astuivat voimaan myös samanaikaisesti, kuitenkin suunniteltujen tietojärjestelmien uudistamiseen liittyvistä syistä¹³⁷ vasta 1.1.2014. Tämä voimaantuloajankohta

¹³⁵ HE 57 / 1994 s. 32.

¹³⁶ EV 83 / 2005.

¹³⁷ POHA:n päätös POL-2017-31347: VITJA-hankkeen tarkoituksena on ollut yksinkertaistettuna mahdollistaa tiedonkulun varmistaminen yhteisen tietojärjestelmän avulla viranomaiselta toiselle (poliisi, syyttäjä ja tuomioistuimet). Poliisilla VITJA olisi näin ollen korvannut nykyisen PATJA:n (poliisiasiantietojärjestelmä). Hanke on aloitettu alun perin 2009, mutta tavoitteiden mukainen käyttöönotto ei toteutunut 2014. Viimeisimmän hankkeen toimintakaudeksi on asetettu 1.10.2017-31.12.2020, mutta toistaiseksi tätä kirjoitettaessa VITJA ei ole korvannut PATJA:a.

onkin syytä huomioida tarkasteltaessa oikeuskäytäntöä kyseisellä ajanjaksolla. Alkuun on lisäksi syytä heti huomauttaa, että verrattuna aikaisempiin poliisilakeihin on uudessa poliisilaissa tehty selkeä lakitekkinen muutos. Uudessa laissa pykälät on numeroitu luvuittain, kun taas vanhoissa poliisilaeissa pykälänumerointi on juokseva lain alusta loppuun. Näin ollen erot numeroinnissa näkyvät tekstissä käytetyissä lakiviittauksissa.

Heti alkuun on syytä mainita kenties olennaisin säännös voimankäytöstä eli ns. poliisin voimankäyttösäännös, joka ilmenee nykyisin PolL:n 2 luvun 17 §:stä. Ajantasaisen uuden poliisilain 2 luvun 17.1 §:n mukaan poliisimiehellä on virkatehtävää suorittaessaan oikeus vastarinnan murtamiseksi, henkilön paikalta poistamiseksi, kiinniottamisen toimittamiseksi, vapautensa menettäneen pakenemisen estämiseksi, esteen poistamiseksi, lennokin tai miehittämättömän ilma-aluksen kulkuun puuttumiseksi taikka välittömästi uhkaavan rikoksen tai muun vaarallisen teon tai tapahtuman estämiseksi käyttää sellaisia tarpeellisia voimakeinoja, joita voidaan pitää puolustettavina. Ensimmäinen momentti yhdistää vanhan poliisilain 27 §:n 1 ja 2 momentissa olevan sääntelyn¹³⁸. Näin ollen kyseistä lainkohtaa tulkittaessa voidaan tukeutua aiemmin voimassa olleen poliisilain vastaavan säännöksen esitöihin (HE 57 / 1994 vp). Käytäntö käy ilmi muun muassa ennakkoratkaisusta KKO 2020:13¹³⁹. 17.2 §:n mukaan poliisimiehellä on virantoimituksessa lisäksi oikeus hätävarjeluun. Vanhan poliisilain säännöksessä ei tätä vastaavaa säännöstä ollut, joten kyseessä on vanhaan lakiin verrattuna uusi säännös. Tätä ennen poliisimiehen oikeus turvautua hätävarjeluun, on ilmennyt ainoastaan lainsäädännön esitöistä ja se on lisäksi hyväksytty oikeuskäytännössä¹⁴⁰. Pykälän 3 ja 4 momentti puolestaan vastasivat vanhan poliisilain 27 §:n 3 ja 4 momenteja, kunnes vuonna 2017 astui voimaan muutos 4 momentin osalta, joka koskee puolustusvoimien avunantoa voimankäyttötilanteissa. Kyseessä oli lainsäädäntötekkinen muutos, jolla poistettiin maininta sotilaallisista voimakeinoista ja korvattiin se uudella maininnalla. Muutoksella haluttiin tehdä ero puolustusvoimien sotilaallisten voimakeinojen käytön määritelmään, mutta muutos ei vaikuta annettavan avun sisältöön.¹⁴¹ Pykälän 5 momenttiin lisättiin viittaussäännös hätävarjeluun liioittelusta.

¹³⁸ HE 224 / 2010 s. 82.

¹³⁹ KKO 2020:13 ratkaisun perustelut kohta 13.

¹⁴⁰ HE 224 / 2010 s. 83.

¹⁴¹ HE 107 / 2016 s. 35.

Poliisilain 2 luvun 18 § puolestaan edellyttää, että voimakeinojen käyttöön on varauduttava sekä niiden käytöstä on varoitettava. Lakiteksti korostaa tässä erityisesti tarkoituksenmukaisuutta. Varautumisella tarkoitetaan toimintavaihtoehtojen kartoittamista sekä taktista toimintaa, jonka avulla tehtävä voitaisiin hoitaa voimakeinoja käyttämättä. Lisäksi varautuminen kattaa myös seurausten minimoinnin eli käytännössä tämä tarkoittaa esimerkiksi ambulanssin pyytämistä paikalle etukäteen. Lain velvoittama varautuminen korostuu erityisesti johdetuissa tilanteissa.¹⁴² Käytännöntasolla lakipykälän soveltaminen tulee esille muun muassa poliisimiesten kouluttamisessa sekä kentällä poliisimiesten keskinäisessä kommunikoinnissa¹⁴³. Varoituksen osalta puolestaan lainkohtaan ei juurikaan saa tulkinta-apua lain esitöistä. Vanha poliisilaki ei pitänyt sisällään vastaavaa säännöstä, vaan tuolloin asiasta säädettiin asetuksen tasoisesti¹⁴⁴. Vanhan voimakeinojen käyttöä koskevan asetuksen (493 / 1995) 3 §:n siirryttyä osaksi POLL:n 2 luvun 18 §:ä on lainkohdasta muodostunut varoittamisen osalta yleisluonteisempi kuin mitä aiempi asetuksen pykälä piti sisällään, mikä ilmenee siten, että asetuksessa ollut viittaus suulliseen varoittamiseen on jätetty laista pois¹⁴⁵.

Ampuma-aseen osalta on oma säännöksensä POLL:n 2 luvun 19 §:ssä, joka tarkentaa yleistä 17 §:n voimankäytösäännöstä. On syytä huomauttaa, että suhteessa 17 §:n yleissäännökseen 19 §:llä on aseenkäyttöä koskevana erityissäännöksenä *lex specialis* –säännön mukainen asema¹⁴⁶. Kyseisen säännöksen 1 momentin mukaan ampuma-asetta voidaan käyttää vain silloin, kun kyseessä on välitöntä ja vakavaa vaaraa toisen hengelle tai terveydelle aiheuttavan henkilön toiminnan pysäyttäminen eikä lievempää keinoa pysäyttämiseksi ole käytettävissä. Ampuma-asetta voidaan lisäksi käyttää kiireellistä ja tärkeää tehtävää suoritettaessa esineen, eläimen tai muun vastaavan esteen poistamiseksi. Ampuma-asetta ei saa käyttää väkijoukon hajottamiseksi, ellei ampuma-aseessa käytetä kaasupatruunoita tai muita vastaavia ammuksia niistä erikseen annettujen määräysten mukaisesti. Vanhassa poliisilaissa ei vastaavaa säädöstä ollut, vaan tuolloin sääntely oli asetuksen tasolla. Uuden poliisilain 2 luvun 19 §:n 1 momentti tarkoitettiin vastaamaan pääosin kyseistä voimakeinojen käyttämisestä annetun sisäasianministeriön asetuksen (979 / 2004) 4.2 §:n neljää viimeistä virkettä. Vähäisillä sanamuotojen muokkauksilla lisättiin ilmaisun joustavuutta.

¹⁴² Punkari 2009 s. 100-101.

¹⁴³ Kappaleessa 6.5 lisää varautumisesta voimankäyttöön, erityisesti koulutuksen näkökulmasta.

¹⁴⁴ kts. kappale 6.2.1.

¹⁴⁵ Helminen ym. 2012 s. 784.

¹⁴⁶ Helminen ym. 2012 s. 789.

Vastaavasti 2 momentti tarkoitettiin vastaamaan asetuksen 2 §:n 3 kohtaa, joka määrittelee ampuma-aseen käytön. Säännös määritelmästä otettiin osaksi lakia, koska ampuma-aseen käyttöä koskeva määritelmä poikkeaa tässä yhteydessä siitä, mitä ampuma-aseen käytöllä yleisesti ymmärretään. Selkein muutos oikeustilassa tapahtui uuden poliisilain 2 luvun 19 §:n 3 momentin osalta, joka sääntelee päätöksentekotasoa aiemmasta poikkeavalla tavalla. Kyseisen momentin mukaan ampuma-aseella uhkaamisesta ja laukauksen ampumisesta päättää päällystöön kuuluva poliisimies, jos se tilanteen kiireellisyys huomioon ottaen on mahdollista.¹⁴⁷ Vanhassa poliisilaissa tai sisäasianministeriön asetuksessa 979 / 2004 ei vastaavaa säännöstä ole.

Vanhaa lakia vastaavasti PolL:n 2:7 mahdollistaa huoneen ynnä muun vastaavan kohteen avaamisen voimakeinoja käyttäen sekä 2:9 oikeuttaa voimakeinojen käyttöön väkijoukkoa hajotettaessa. PolL:n 2:7 toimenpiteiden suorittamisesta säänneltiin vastaamaan vanhan PolL:n 17 §:ä eräin muutoksin. Ensimmäisen virkkeen muutoksella oikeutta laajennettiin koskemaan ”muuta vastaavaa kohdetta”, koska vanhan PolL:n rajausta pidettiin liian suppeana. 2 momentin poistamisessa oli kyse puhtaaksi lakiteknisestä muutoksesta, millä ei ollut muuttavaa vaikutusta varsinaiseen lain sisältöön. Lisäksi viimeistä virkettä muokattiin sanamuutoksella, joka vaikutti toimenpiteiden kirjaukseen.¹⁴⁸ Toimenpiteiden suorittamiseen liittyvää oikeutta käyttää voimakeinoja laajennettiin myös hieman ampuma-aselain uudistuksen yhteydessä¹⁴⁹. Myös 2:9 säännös säädettiin vastaamaan pääosin vanhaan 19 §:ää. 1 momenttiin lisätyt kaksi virkettä laajensivat, mutta myös toisaalta supistivat poliisin oikeuksia. Ensimmäinen lisätty virke nimittäin mahdollistaa väkijoukkoon liittyvien johtopäätösten tekemisen yksittäisten henkilöiden käyttäytymisestä, kun taas toinen virke nimenomaisesti velvoittaa kiinnittämään huomiota yksittäisten henkilöiden omaan toimintaan.¹⁵⁰ Mielestäni tämä lakimuutos on olennainen pohdittaessa sivullisen suojaa poliisin voimankäytössä. Sivullisen suojan merkitys nimittäin nousee erityisesti esille suuriin väkijoukkoihin kohdistuvissa toimissa.

Uudessa PolL:ssa toimintaa ohjaavista yleisistä periaatteista on säädetty erikseen omissa säännöksissään lain 1 luvussa. Periaatteita ovat 2 § perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien kunnioittaminen, 3 § suhteellisuusperiaate, 4 § vähimmän haitan periaate, 5 §

¹⁴⁷ HE 224 / 2010 s. 85.

¹⁴⁸ HE 224 / 2010 s. 78.

¹⁴⁹ HE 266 / 2016 s. 50.

¹⁵⁰ HE 224 / 2010 s. 78.

tarkoitussidonnaisuuden periaate, 6 § tehtävien hoito ja tärkeysjärjestys sekä 9 § toimenpiteestä luopuminen ja sen siirtäminen. Periaatteiden noudattaminen on erityisen tärkeää voimakeinojen käytön yhteydessä. Verrattuna vanhaan poliisilakiin periaatteiden eriyttäminen on mielestäni selkeyttänyt niiden määrää ja tarkoitusta. Tämä puolestaan korostaa niiden käytännön merkitystä. Oikeuskirjallisuudessa on täsmennetty periaatteiden sisältöä. Esimerkiksi vähimmän haitan periaatteen voidaan katsoa edellyttävän, että varoituslaukauksilla ei aiheuteta välitöntä vaaraa edes kohdehenkilölle eikä lähtökohtaisesti minkäänlaista vaaraa sivullisille.¹⁵¹ Mielestäni konkreettiset esimerkit tuovat periaatteille käytännön merkitystä ja sovellettavuutta, mikä estää puolestaan sen, että periaatteet jäisivät sisällöttömiksi korulauseiksi.

6.1.3 Muu lainsäädäntö

Kuten edellä on käynyt ilmi säädettäessä poliisilaki 493 / 1995 voimakeinojen käytön sääntely siirtyi rikoslaista poliisilakiin. Rikoslaisissa säätämisen ongelmaksi koettiin se, että kysymys sallittujen voimakeinojen rajoista määräytyy viime kädessä asianomaisen hallinnonalan toimivaltasäännösten perusteella. Rikoslain puolella koettiin järkeväksi säätää vain lähinnä siitä, kuinka menetellä, kun nuo valtuudet on ylitetty.¹⁵² Näin ollen rikoslain säännöksillä on edelleen merkitystä poliisin voimankäytön kannalta. Lisäksi rikoslaki sisältää yhä yleissäännöksen voimankäytöstä. Hallituksen esityksellä HE 44 / 2002 rikoslain yleiseen osaan nimittäin ehdotettiin otettavaksi yleissäännös voimakeinojen käytöstä virkatehtävän tai siihen rinnastettavan syyntajalla.¹⁵³ Näin ollen onkin syytä huomauttaa, että kyseinen yleissäännös pitää sisällään myös muunkin tahon kuin poliisin voimankäytön. Kyseinen nykyäänkin voimassa oleva yleissäännös on RL:n 4 luvun 6 §:ssä. Verrattuna aikaisempaan sääntelyyn rikoslain yleisessä osassa ei näin ollen enää erikseen nimetä voimakeinojen käyttöön oikeutettuja ryhmiä tai tehtäviä, vaan asiasta tulisi säätää erikseen (RL 4:6.1). Tärkein tätä koskeva säännös on poliisilaissa¹⁵⁴.

RL:n yleissäännös asettaa sallittujen voimakeinojen uloimmat rajat (RL 4:6.2). Säännös sisältää kaksi peruskriteeriä, joiden perusteella voimakeinojen rajat määräytyisivät kaikissa tapauksissa. Yhtäältä toimenpiteitten tulee olla tarpeellisia laissa säädetyn tehtävän suorittamiseksi. Toiseksi niiden tulee olla puolustettavia. Jälkimmäinen arvio viittaa ennen kaikkea suhteellisuusperiaatteeseen. Näitä

¹⁵¹ Elholm 2003 s. 68.

¹⁵² HE 44 / 2002 s. 19.

¹⁵³ HE 44 / 2002 s. 128.

¹⁵⁴ HE 44 / 2002 s. 128 ja 129.

perusteita täydentäviä ja tarkentavia ohjeita on saatettu ottaa muualle lainsäädäntöön.¹⁵⁵ Nähdäkseni tällä voidaan viitata erityisesti edellä käsiteltyihin poliisilain sisältämiin periaatteisiin, joista suhteellisuusperiaatteella on lisäksi suora yhteys rikoslain yleissäännöksen peruskriteereihin. Tarkemmin kuvailtuna tarpeellisuusarviointi käsittää vaatimuksen lievimmän mahdollisen keinon käytöstä. Puolustettavuuden kriteeriä arvioitaessa taas huomioon otetaan tehtävän tärkeys ja kiireellisyys, vastarinnan vaarallisuus ja tilanne muutoinkin. Kummallekaan kriteerille ei voida asettaa yleisiä rajoja, vaan arvioinnin tulee tapahtua tapauskohtaisesti kokonaisarvosteluna.¹⁵⁶ Tämä asettaa nähdäkseni omat haasteensa yksittäiselle poliisimiehelle hänen punnitessaan tehtävän kannalta sallittuja voimakeinoja.

Poliisin voimankäyttöä sääntelee myös joukko lukuisia muita säädöksiä. Nämä säädökset ohjaavat toimintaa yksityiskohtaisemmin. Esimerkiksi laki poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta soveltuu poliisin lain nojalla säilyttämien tutkintavankien, pidätettyjen ja kiinni otettujen kohteluun. Lisäksi laki soveltuu osin myös muulla tavoin vapautensa menettäneiden kohteluun. Laki mahdollistaa voimankäytön kohdistamisen vapautensa menettäneeseen esimerkiksi 11 luvun 2 §:n nojalla. Ennen tämän lain voimaantuloa, ei asiasta ollut annettu erityissäädöstä lain tasolla. Poliisin säilyttämien tutkintavankien sekä poliisin pidättämien ja kiinni ottamien vapautensa menettäneiden asemaa, oikeuksia ja kohtelua säänteli tällöin vapautensa menettäneiden kohtelussa yleissäädöksenä sovellettava tutkintavankeudesta annettu laki (615 / 1974). Myös esitutkintalakiin (449 / 1987) ja pakkokeinolakiin (450 / 1987) sisältyi pidätettyjen ja kiinni otettujen kohtelun kannalta merkityksellisiä säännöksiä.¹⁵⁷ Myös nykyinen pakkokeinolaki (806 / 2011) pitää sisällään oikeuden voimakeinojen käyttöön, jos kiinni otettava tekee vastarintaa tai pakenee (2 luvun 3 §). Havaittavissa kuitenkin on, että poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta annetulla lailla on sääntelyä pyritty keskittämään yhteen erityislakiin.

¹⁵⁵ HE 44 / 2002 s. 128-129.

¹⁵⁶ Boucht & Frände 2008 s. 114.

¹⁵⁷ HE 90 / 2005 s. 6.

6.2 Asetukset

6.2.1 Vanhan poliisilain soveltamisajalta

Poliisilain (493 / 1995) säännöksiä on täydennetty ensisijaisesti poliisiasetuksella sekä lisäksi eräissä muissakin asetuksissa annetuilla säännöksillä. Asetuksenantovaltuudet määrittelevät sen, miltä osin sääntelyä voidaan antaa tarkentavasti asetuksilla. Poliisilain 493 / 1995 54.3 §:n mukaan sisäasiainministeriö voi antaa asetuksella tarkempia säännöksiä esimerkiksi kiinniotettujen käsittelystä, kulkuneuvon pysäyttämisestä sekä voimakeinojen käyttämisestä. Poliisiasetuksessa (1112 / 1995) on nimenomainen säännös 18 § voimankäyttö- ja suojavälineistä. Lisäksi voimankäytön osalta merkitystä voi olla 7 §:llä, joka velvoittaa noudattamaan esimiehen käskyjä, määräyksiä ja ohjeita. Poliisiasetus (1112 / 1995) kumottiin sittemmin valtioneuvoston asetuksella poliisista (1080 / 2013).

Nimenomaisesti voimankäytön osalta olennaisin vanhan poliisilain aikainen asetus on ollut sisäasiainministeriön asetus poliisin voimakeinojen käyttämisestä (979 / 2004). Kyseinen asetus kumoutui uuden poliisilain säätämisen yhteydessä. Edellä käsiteltyjen uuden poliisilain 2 luvun 18–20 pykälien osalta on nimenomaisesti todettu, että niihin otettu sääntely on yksilön oikeuksiin ja velvollisuuksiin ulottuvien vaikutustensa vuoksi sellaista, että perustuslain 80.1 §:n nojalla se tulee ottaa lakiin.¹⁵⁸ Näin ollen on luontevaa, että sääntelyä siirrettiin näiltä osin vanhasta asetuksesta osaksi uutta lakia. Mielestäni tämä korostaa voimankäytön luonnetta yksilön oikeuksiin merkittävästi puuttuvana julkisen vallan käyttönä. Asetuksen (979 / 2004) 3 §:n mukaan voimakeinojen käyttöön on varauduttava ja käytöstä on varoitettava. Kyseinen asetuksen säännös on otettu lähes sellaisenaan uuteen poliisilakiin. Uuden poliisilain esitöissä on myös todettu, että lakiin otettu säännös on osittain jonkin verran yleisluontoisempi kuin vastaava asetuksen säännös¹⁵⁹. Käytännössä tämä ilmenee siitä, että asetuksen viittaus suulliseen varoitukseen jätettiin uudesta lainkohdasta pois¹⁶⁰. Lakiin lisättiin myös maininta rikoslain 4 luvun 4.1 §:ssä tarkoitettusta oikeudettomasta hyökkäyksestä. Asetuksen (979 / 2004) 4 § säänteli voimakeinojen valintaa ja käyttöä. Nähdäkseni olennaista on huomata, että pykälän toinen momentti sisälsi ohjeistusta ampuma-aseen käytöstä, mikä ei tuolloin ollut vielä laintasoisesti säänneltyä. Ampuma-aseen

¹⁵⁸ HE 224 / 2010 s. 84.

¹⁵⁹ HE 224 / 2010 s. 85.

¹⁶⁰ Helminen ym. 2012 s. 874.

käytön määritelmä sisältyi puolestaan asetuksen (979 / 2004) 2 §:än. Verraten mielestäni uuden poliisilain 19 § näin ollen helpottaa oikeudentilan tulkitsemista, kun sekä ampuma-aseen käytön oikeutus että sen määritelmä ovat samassa pykälässä. Asetuksen korvasi uuden poliisilain säätämisen yhteydessä annettu sisäministeriön asetus poliisin voimakeinoista sekä kulkuneuvon pysäyttämisestä (245 / 2015).

Lisäksi olennaista tarkentavaa sääntelyä voimankäytön osalta on sisältynyt sisäasiainministeriön asetukseen kulkuneuvon pysäyttämisestä (1087 / 2001). Asetuksen 12–22 §:t sisältävät tarkentavaa sääntelyä nimenomaisesti kulkuneuvon pysäyttämistilanteissa käytettävistä voimakeinoista. Asetus kumosi sisäasiainministeriön antaman määräyksen kulkuneuvon pysäyttämisestä (8 / 96). Näin ollen on todettavissa ainakin näennäinen muutos kohti vahvemmin velvoittavaa sääntelyä, kun on siirrytty määräyksestä asetukseen. Myös tämäkin asetus kumottiin uuden poliisilain säätämisen myötä.

6.2.2 Uuden poliisilain soveltamisajalta

Uuden poliisilain 872 / 2011 9 luvun 10.2 §:n 6 kohdan mukaan sisäasiainministeriön asetuksella voidaan säätää voimakeinojen käytön määritelmistä, voimankäyttökoulutuksesta, voimankäytön harjoittelusta ja seurannasta, oikeudesta kantaa voimankäyttövälineitä, voimankäyttövälineiden säilyttämisestä sekä voimakeinojen käytön valvonnasta. Pykälän on tarkoitettu vastaavan pitkälti vanhan PolL:n 54 §:ä¹⁶¹. Poliisilain (872 / 2011) säätämisen yhteydessä valmisteltiin myös uusi valtioneuvoston asetus poliisista (1080 / 2013) korvaamaan vanhan poliisiasetus (1112 / 1995). Valtioneuvoston asetus poliisista sääntelee tarkemmin voimankäyttö- ja suojavälineistä vanhaa poliisiasetusta (1112 / 1995) vastaavasti.

Lisäksi voimakeinojen käytön kannalta keskeinen voimassa oleva asetus on sisäministeriön asetus poliisin voimakeinoista sekä kulkuneuvon pysäyttämisestä 245 / 2015. Kyseinen asetus korvasi aiemmat sisäasiainministeriön asetukset 979 / 2004 sekä 1087 / 2001. Kuten edellä on käynyt ilmi, on vanhojen asetusten sääntelyä siirretty uuteen poliisilakiin. Asetukset eivät näin ollen ole enää vertailukelpoisia. Muutos sen sijaan on todettavissa selkeästi, kun asetuksen tasoisesta sääntelystä on siirrytty lain tasoiseen sääntelyyn. Vahvemmin velvoittavalla oikeuslähteellä on merkitystä esimerkiksi soveltamistilanteissa. Asetuksen tasolla säännellään kuitenkin edelleen voimankäyttöäkin. Muun muassa kyseisen asetuksen (245 / 2015) 3.1 § velvoittaa poliisimiehen

¹⁶¹ HE 224 / 2010 s. 157.

tuntemaan kantamiensa voimankäyttövälineiden vaikutukset ja niiden käyttöön liittyvät säännökset. Asetuksen 4 §:ssä todetaan, että poliisimiehellä on oikeus kantaa ja käyttää voimankäyttövälineitä vain, jos hän on saanut kyseisen voimankäyttövälineen käyttöön koulutuksen, osallistunut asetuksessa tarkemmin määriteltyyn ylläpitävään koulutukseen ja harjoitteluun sekä suorittanut voimankäyttövälineen tasokokeen. Asetuksen 5 § pitää sisällään sääntelyä voimankäyttövälineiden säilyttämisestä ja 6 § voimakeinojen käytön valvonnasta. Asetuksen 2 luvussa puolestaan on tarkempaa sääntelyä voimankäytöstä kulkuneuvon pysäyttämistilanteissa. Näin ollen on havaittavissa, että uusi asetus (245 / 2015) yhdistää vanhat asetukset 979 / 2004 ja 1087 / 2001 niiltä osin kuin sääntelyä ei olla siirretty uuteen poliisilakiin.

6.3 Ohjeet ja määräykset

Poliisin toimintaan liittyvissä asetuksissa on usein määräys, jonka perusteella POHA on oikeutettu antamaan tarvittaessa tarkempia sisäisiä määräyksiä¹⁶². Tällainen määräys, joka vaikuttaa nimenomaan voimakeinojen käyttöön on muun muassa POHA:n määräys 2020 / 2013 / 5595 poliisin voimankäyttö- ja suojavälineistä sekä voimakeinojen ja suojavälineiden käytön koulutuksesta. Kyseinen määräys on sittemmin kumottu uudella POHA:n määräyksellä poliisin voimankäyttö- ja suojavälineistä sekä voimakeinojen ja suojavälineiden käytön koulutuksesta (POL-2019-28030). Määräykset ovat suurimmilta osin salattuja. Määräyksen (2020 / 2013 / 5595) mukaan on esimerkiksi jokaisesta voimakeinojen käytöstä tehtävä merkintä asianmukaisella toimenpidekoodilla hätäkeskustietojärjestelmään. Kyseisen tilastoinnin puutteena voidaan nähdä se, että se ei kerro laadullisesti minkä tyyppisissä tilanteissa poliisi joutuu käyttämään voimakeinoja. Lisäksi tilastot voivat myös vääristyä merkittävästi virheellisten kirjaustapojen johdosta. Esimerkiksi vuonna 2014 on tehty kirjaus, jonka suoritteeksi on merkitty ”781 – poliisin voimankäyttö: ampumasetta käytetty” ja lukumääräksi 28 kertaa. Tapauksen taustalla on ollut eläinlääkärin pyynnöstä tapahtunut usean eläimen lopettamistehtävä.¹⁶³ Toisaalta on syytä huomauttaa, että esimerkiksi poliisilain säännöksen nojalla, poliisihallitus ei voi kuitenkaan antaa lakia täsmentäviä määräyksiä. Kuten KKO:n tapauksessa KKO 2020:29 on todettu, ei puuttumiskynnystä perusoikeuksiin voida

¹⁶² kts. esimerkiksi Sisäministeriön asetus poliisin voimakeinoista sekä kulkuneuvon pysäyttämistä 245 / 2015 16 §.

¹⁶³ Rikander 2016 s. 11.

alentaa lakia alemman asteisilla säädöksillä.¹⁶⁴ Nähdäkseni se ero, milloin ohje on sallitusti tarkentava, mutta ei kuitenkaan täsmentävä, on hiuksen hieno. Tämä puolestaan voi kyseenalaistaa ohjeiden tarkoituksenmukaisuuden sekä luotettavuuden käytännön tilanteisiin soveltamisessa. Näin ollen yksittäisen poliisimiehen kannalta soveltaminen voi muodostua hankalaksi.

Aseenkäytöstä on nykyään runsaasti erillistä ohjeistusta, tilastointia sekä käytön seuranta. Näin ei ole aina ollut, vaan käännekohtana on toiminut Mikkelin panttivankitapaus vuodelta 1986, jonka jälkeen sisäministeriö asetti oikeuskanslerin kehotuksesta toimikunnan (poliisiasetoimikunta) laatimaan ohjeet ja koulutusaineistoa poliisin aseiden käyttöön. Tämän jälkeen ohjeistukset ovat muuttuneet useaan kertaan ja ajoittain on ollut ajanjaksoja, jolloin ohjeistuksia on ollut myös useita päällekkäisinä. Aseenkäytön seurannan kannalta merkityksellisimmät vaiheet sijoittuvat poliisilakien 493 / 1995 ja 872 / 2011 muutoksien yhteyteen. Erikoisen ja vähintäänkin kyseenalainen uudistuksen tuoma vaikutus pohjautuu 2011 poliisilain voimaantuloon vuonna 2014, jolloin lain voimaantulon jälkeen seurasi kahden vuoden katkos aseenkäyttöselvitysten keräämisessä.¹⁶⁵ Sisäministeriö on antanut muun muassa määräyksen poliisin aseidenkäytöstä SM-2000-710 / Tu-417. Määräys on salassa pidettävä. Mielestäni on varsin luontevaa, että selkeästi ankarin voimankäyttöväline on säännelty yksityiskohtaisemmin kuin muut voimankäyttövälineet.

Voimankäyttöön on vuosien varrella kohdistunut lukuisia muitakin ohjetasoisia sääntelyitä. Näistä esimerkkinä voidaan mainita Käsikirja poliisin tehtävien käsittelystä hälytys- ja kenttätoiminnassa. Edellä mainitun POHA:n ohjeen (2020 / 2013 / 5595) mukaisesti jokaisesta voimakeinojen käytöstä on tehtävä merkintä asianmukaisella toimenpidekoodilla hätäkeskustietojärjestelmään. Tätä kirjausta ja sen tekemistä sääntelee tarkemmin ohjetasolla Käsikirja poliisin tehtävien käsittelystä hälytys- ja kenttätoiminnassa. Rikander on todennut, etteivät nämä suoriteperusteiset tilastot muodosta totuudenmukaista kuvaa voimakeinojen käytön määrästä. Rikanderin mukaan poliisiammattikorkeakoulun voimankäytönkouluttajien sekä poliisin voimankäytönkouluttajien ja kenttäjohtajien haastattelut ovat vahvistaneet olettamaa siitä, että hätäkeskuksen suoritteiden kirjaamisessa on puutteita.¹⁶⁶

¹⁶⁴ KKO 2020:29 kohta 26.

¹⁶⁵ Rikander 2017b.

¹⁶⁶ Rikander 2016 s. 11.

Lisäksi muina ohjeina mainittakoon tässä kohtaa poliisimiehen yleinen velvollisuus käskyjen noudattamiseen. Toiminnalliset johtosuhteet säännellään nykyisinkin asetuksen tasolla¹⁶⁷. Sen sijaan kyseinen uusi asetus ei sisällä varsinaista velvollisuuden sisältävää säännöstä. Velvollisuus käskyjen noudattamiseen kävi ilmi vanhan poliisiasetuksen 1112 / 1995 7 §:stä, jonka mukaan poliisimiehen on noudatettava niitä käskyjä, määräyksiä ja ohjeita, joita hänen esimiehensä toimivaltansa rajoissa antaa. Yksittäisen poliisimiehen on kuitenkin tulkittava myös tarvittaessa käskyjen lainmukaisuutta, sillä Suomen lainsäädäntö ei tunne lainkaan velvollisuutta tehdä rikoksia esimiehen käskystä, eikä rikoksen tekeminen esimiehen käskystä voi koskaan toimia oikeuttamisperusteena¹⁶⁸. Jokainen poliisimies joutuu siten viime kädessä itse harkitsemaan ja vastaamaan toimintansa seurauksista. Äärimmäisen esimerkin esimiesten käskyjen sokeasta noudattamisesta tarjoavat natsisaksan keskitysleirien toiminta, joka pohjautui ns. johtajaperiaatteeseen. Nürnbergin oikeudenkäynneissä syytettyjen vakioselityksenä nimittäin toimi sotilaan velvollisuus noudattaa esimiehensä käskyjä. Sanomattakin selvää on, etteivät käskyjen noudattamiset oikeuttaneet kaikkia tekoja.¹⁶⁹

6.4 Kansainvälinen sääntely

Suomea koskevaa kansainvälistä sääntelyä voi antaa muun muassa YK. Poliisin osalta tällainen merkittävä YK:n antama ohje on United Nations Basic Principles on the Use of Force and Firearm by Law Enforcement Officials. Ohje sisältää muun muassa sääntelyä voimankäyttötilanteiden raportoinnista ja niihin liittyvistä prosesseista, pätevyyksistä ja koulutuksista sekä kiinniotettujen henkilöiden kohtelusta.¹⁷⁰

Kansainvälistä Suomenkin poliisia koskevaa sääntelyä voi antaa myös Euroopan poliisivirasto eli Europol. Europol perustettiin neuvoston päätöksellä 2009 (Europol-asetus). Europol-asetusta edelsivät Euroopan poliisiviraston perustamisesta tehdyt yleissopimukset. Siten EU-sääntelyinkin tasolla on nähtävissä vastaavaa muutosta kuin kansallisessa lainsäädännössä, kun sääntelyn tasossa on liikuttu kohti vahvemmin velvoittavaa oikeuslähdettä. Europol-asetus saatettiin Suomessa

¹⁶⁷ kts. valtioneuvoston asetus poliisista 2-9 §:t

¹⁶⁸ Terenius 2013 s. 632.

¹⁶⁹ Kts. lisää Nürnbergin oikeudenkäynneistä esimerkiksi Owen, James: Nuremberg: Evil on Trial, 2006.

¹⁷⁰ UN Force and Firearms Principles 1990.

voimaan laintasoisesti lailla Europoliaa koskevan päätöksen eräiden säännösten täytäntöönpanosta 563 / 2011. Sittemmin laki on kumottu ja korvattu lailla Euroopan unionin lainvalvontayhteistyövirastosta 214 / 2017.¹⁷¹

6.5 Poliisimiehen koulutus voimakeinojen käyttöön

Asetus poliisista (1080 / 2013) 10 § edellyttää, että poliisimies saa käyttää vain niitä voimankäyttövälineitä, joiden käyttöön poliisimies on saanut koulutuksen. Merkittävää voi olla esimerkiksi se, minkä kaikkien voimankäyttövälineiden koulutus sisältyy poliisin perustutkintoon ja mitkä välineet puolestaan edellyttävät lisäkoulutusta, eivätkä näin ollen kuulu jokaisen poliisimiehen käytössä olevaan repertuaariin. Lisäksi perustuslain 118.1 §:n mukaan virkamies vastaa virkatoimiensa lainmukaisuudesta. Nimenomaisen sääntelyn lisäksi voimakeinojen käyttämisessä on noudatettava kaikkia samoja yleisiä periaatteita kuin muussakin poliisitoiminnassa¹⁷². Yksittäisen poliisimiehen on täten hallittava valtava määrä sääntelyä ja kyettävä soveltamaan tätä käytännön tilanteissa. Näin ollen olennaista on myös, miten edellä käsitelty laaja ja monitasoinen sääntely sitten koulutetaan poliisimiehille. Siispä koenkin, että on olennaista voimankäytön kannalta tehdä myös pieni katsaus sääntelyyn poliisikoulutuksesta.

Ennen erillistä lakia poliisikoulutuksesta, poliisikoulutuksesta säädettiin poliisin hallinnosta annetulla lailla (110 / 1992) ja asetuksella poliisikoulutuksesta (1272 / 1997) sekä sitä edeltäneellä asetuksella poliisikoulutuksesta (430 / 1992). Tuolloin poliisikoulutuksesta huolehtivat Poliisiammattikorkeakoulu sekä Poliisikoulu. Sittemmin uuden perustuslain säätämisen vuoksi säädöstason todettiin jäävän liian alhaiseksi. Säännöksiä todettiin olevan kuitenkin pääosin muutoin ajan tasalla ja vastaavan sisällöltään silloista käytäntöä ja tarpeita. Näin ollen muutoksilla ei ollut organisatorisia tai taloudellisia vaikutuksia. Samalla kun asetuksen taseisia säännöksiä nostettiin lain tasolle, oli luontevaa säännösten selkeyttämiseksi säätää myös erillinen laki poliisikoulutuksesta.¹⁷³ Siispä vuonna 2005 astui voimaan laki poliisikoulutuksesta (68 / 2005) sekä valtioneuvoston asetus poliisikoulutuksesta (283 / 2005), jotka kumosivat aiemmat säädökset.

¹⁷¹ HE 81 / 2010 s. 1 & HE 4 / 2017 s. 3.

¹⁷² Helminen ym. 2012 s. 780.

¹⁷³ HE 168 / 2003 s. 3-4 & 6.

Nykyään poliisimiehet kouluttaa Suomessa yksinomaan Poliisiammattikorkeakoulu, jonka toimintaa ohjaavat ensinnäkin laki Poliisiammattikorkeakoulusta (1164 / 2013) sekä valtioneuvoston asetus Poliisiammattikorkeakoulusta (282 / 2014). Laki Poliisiammattikorkeakoulusta korvasi lain poliisikoulutuksesta (68 / 2005) ja vastaavasti asetus Poliisiammattikorkeakoulusta korvasi valtioneuvoston asetuksen poliisikoulutuksesta (283 / 2005). Merkittävin ja näkyvin muutos siirryttäessä uuteen lakiin olikin, kuten säädöksen nimestä voidaan päätellä, poliisialan perustutkinnon muuttuminen ammattikorkeakoulututkinnoksi. Muutos on mielestäni luonteva pohdittaessa poliisimiehen työnkuvaa. Poliisilla on keskeinen rooli sisäisen turvallisuuden ylläpitäjänä ja poliisiin kohdistuu jatkuvasti kasvavia toimintaodotuksia. Kyseessä on siten nykyisin asiantuntijatyö, joten osaamisvaatimukset ovat yhä laajempia ja tämän on syytä näkyä myös poliisin koulutuksessa. Poliisilta vaaditaan yhä korkeatasoisempaa osaamista, minkä vuoksi koulutuksen uudistaminen on ollut tärkeää.¹⁷⁴

Yhteenvedona on todettava, että yleinen tietoisuus poliisia koskevasta lainsäädännöstä on lisääntynyt ja ihmiset edellyttävät saavansa laadukkaita poliisipalveluita. Näin ollen jokaisen poliisimiehen on kyettävä jatkuvasti arvioimaan ja kehittämään omaa toimintaansa sekä omattava valmiudet jatkuvaan oppimiseen.¹⁷⁵ Merkitystä on siten paitsi itse perustutkinnolla myös täydentävillä koulutuksilla, joita jokainen poliisimies suorittaa läpi työuransa.

Yksittäisen poliisimiehen kannalta on olennaista myös huomioida se seikka, että voimankäytön arviointitilanteissa voidaan nostaa esille kyseisen poliisimiehen henkilökohtainen kokemus työstä sekä saatu koulutus. Kyseinen käytäntö on noussut esille muun muassa ennakkoratkaisussa KKO 2020:13.¹⁷⁶ Kuitenkin Nuutila on todennut, että esimerkiksi aikaisemmat kokemukset henkilöstä eivät puolestaan oikeuta mittavampaan tai aikaisempaan voimakeinojen käyttöön, vaan tällainen ennakkotieto tulee ottaa huomioon tilanteeseen valmistautumisessa¹⁷⁷. Rikollisuuden onkin todettu kasaantuvan tietyille yksilöille ja tiettyihin ihmisryhmiin¹⁷⁸. Kysyttäessä poliisimiehiltä voidaan myös todeta, että paikallisella poliisilla on usein tietyt ”vakioasiakkaansa”¹⁷⁹. Perusoikeussuojan kannalta on olennaista, ettei tietty ”rikollisen naama” oikeuta poliisimiestä

¹⁷⁴ HE 64 / 2013 s. 4 & 9-10.

¹⁷⁵ HE 64 / 2013 s. 9.

¹⁷⁶ KKO 2020:13 perusteluiden kohta 33.

¹⁷⁷ Nuutila 1997 s. 299.

¹⁷⁸ kts. esimerkiksi Kivivuori ym. 2017 s. 69.

¹⁷⁹ Evwaraye 2015 s. 23.

oikaisemaan hänen tulkitessaan voimankäyttöä koskevaa sääntelyä käsillä olevassa tilanteessa tai jopa poikkeamaan lain sallimista rajoista. Toisaalta voidaan myös todeta olevan oleellista, että poliisi saa kuitenkin hyödyntää taustatietojaan sekä aikaisempaa kokemustaan. Näin ollen poliisin koulutuksessa olennaista ei ole pelkästään sen opetteleminen, miten tiettyjä voimankäyttövälineitä käytetään taikka millaisilla fyysisillä otteilla uhkaava henkilö saadaan taltutettua. Olennaista on myös taktiikan valinta ja tilanteen johtaminen, jotka poliisimiehen tulee hallita yhtä lailla voimakeinoja käyttäessään.¹⁸⁰

¹⁸⁰ Tätä kirjoitettaessa uutisoinnissa pinnalla on ollut Yhdysvalloissa poliisin erityisesti etnisen taustan omaaviin henkilöihin kohdistamien voimakeinojen käyttö. Sosiaalisessa mediassakin laajasti kohahduttanut George Floydin kuolemantapaus, jossa uhri poliisin käyttämien voimakeinojen seurauksena tukehtui kuoliaaksi, johti Yhdysvalloissa rajuihin mielenosoituksiin ja mellakoihin. Ylikomisario Jussi Huhtela on kommentoinut tapausta Iltasanomissa 6.6.2020. Huhtelan mukaan ongelmana ei ole vain yletön voimankäyttö, vaan myös se, millä tavalla tilanne johdetaan, miten taktiikka valitaan ja miten tilanne ylipäättään tunnistetaan.

7. Poliisimiehen virka- ja rikosvastuu

7.1 Virkavastuu

Poliisimies on aina valtion virkamies, jonka toimintaa sääntelee valtion virkamieslaki (750 / 1994) sekä virkamiesasetus (971 / 1994). Poliisimiesten oikeusasemaa virkamiehinä sääntelee myös erityislainsäädäntö, kuten poliisilaki, poliisiasetus sekä poliisin hallinnosta annettu laki. Historiallisesti tarkasteltuna poliisisääntelyn yhtenäistyminen alkoi jo kodifioitaessa maaseutua ja kaupunkia koskevat erilliset säännökset vuoden 1925 poliisiasetukseen. Kuitenkin ns. uusi aikakausi alkoi vasta, kun ensimmäinen poliisilaki (84 / 1966) annettiin.¹⁸¹ Poliisilaki 493 / 1995 sisälsi jo jossain määrin sääntelyä poliisimiehen oikeuksista ja velvollisuuksista. Kuitenkin sääntelyä oli pääasiassa poliisiasetuksessa, josta ne saatettiin lain tasolle poliisilakiin tehdyillä muutoksilla, jotka astuivat voimaan 2005. Taustalla vaikutti uusi perustuslaki, jonka myötä katsottiin, että silloinen sääntely poliisimiehen oikeuksista ja velvollisuuksista ei enää ollut oikealla säädöstasolla.¹⁸² Nykyään voimassa oleva poliisilaki 872 / 2011 astui voimaan 2014, minkä yhteydessä muun muassa poliisimiehen toimimis- ja käyttäytymisvelvollisuutta koskevat säännökset siirrettiin poliisin hallinnosta annettuun lakiin.

Jotta poliisimies noudattaa virkavastuutaan, on hänen noudatettava virkamiehiä koskevan sääntelyn lisäksi koko edellä kappaleessa 6 käsiteltyä sääntelykirjoa. Rikoslaki sääntelee sallittujen voimakeinojen uloimmat rajat sekä sen, kuinka menetellä, kun asianmukaiset toimivaltuudet on ylitetty. Ensisijaisesti tilanteita ja käytettyjä voimakeinoja tulee kuitenkin tarkastella erityislaissa määriteltyjen voimankäyttö sääntöjen kannalta, eikä rikostunnusmerkistön ja rikoslain kannalta.¹⁸³ Tässä kappaleessa tuon esille ne rikoslaissa säädetyt vastuut, joihin poliisimies voi joutua ylittäessään voimankäyttötilanteessa sallitun voimankäytön rajat.

¹⁸¹ Sinisalo 1971 s. 14.

¹⁸² HE 266 / 2004 s. 15.

¹⁸³ Terenius 2004 s. 209.

7.2 Virkarikokset

Mikäli poliisimies ylittää sallitun voimankäytön rajat, hän voi syyllistyä toiminnassaan virkarikokseen. Tällöin sovellettavaksi voivat tulla RL 40 luvun 7 ja 8 §:t virka-aseman väärinkäytämisestä sekä virkavelvollisuuden rikkomista koskevat yleissäännökset 9 ja 10 §:t.

RL 40 luvun 7 §:n mukaan jos virkamies hankkiakseen itselleen tai toiselle hyötyä taikka aiheuttaakseen toiselle haittaa tai vahinkoa 1) rikkoo virkatoiminnassa noudatettaviin säännöksiin tai määräyksiin perustuvan virkavelvollisuutensa osallistuessaan päätöksentekoon tai sen valmisteluun tai käyttäessään julkista valtaa muissa virkatehtävissään taikka 2) käyttää väärin asemaansa käskyvallassaan tai välittömässä valvonnassaan olevaan henkilöön nähden, hänet on tuomittava virka-aseman väärinkäytämisestä. RL 40 luvun 8 § puolestaan sääntelee virka-aseman väärinkäytämisestä törkeän tekemuodon. Kuten edelläkin on käynyt ilmi, on osa poliisin voimakeinoista jätetty kuuluvan ensisijaisesti päällystöön kuuluvan poliisimiehen päätettäväksi¹⁸⁴. Näin ollen päällystöön kuuluva poliisimies voi syyllistyä virka-aseman väärinkäyttöön osallistuessaan voimakeinojen käyttöön liittyvään päätöksentekoon. Lisäksi virka-aseman väärinkäyttöön on mahdollista syyllistyä myös muutoin käyttäessä julkista valtaa muissa virkatehtävissä. Päätöksentekoon kuulumattoman julkisen vallan käytön on todettu sisältävän esimerkiksi poliisimiehen poliisilain nojalla antamat käskyt¹⁸⁵. RL 40 luvun 7 §:n 2 kohta puolestaan koskee virka-aseman väärinkäyttöä tapauksissa, joissa virkamiehellä on tavallista suuremmat valtuudet puuttua toisen vapauteen tai ruumiilliseen koskemattomuuteen. Oikeuskirjallisuudessa on nimenomaisesti todettu, että käskyvallassa tai välittömässä valvonnassa oleva tarkoittaa esimerkiksi poliisin kiinni ottamaa tai pidättämää henkilöä.¹⁸⁶

RL 40 luvun 9 §:n mukaan, jos virkamies virkaansa toimittaessaan tahallaan muulla kuin edellä tässä luvussa tai 11 luvun 9 a §:ssä säädetyllä tavalla rikkoo virkatoiminnassa noudatettaviin säännöksiin tai määräyksiin perustuvan virkavelvollisuutensa, eikä teko huomioon ottaen sen haitallisuus ja vahingollisuus ja muut tekoon liittyvät seikat ole kokonaisuutena arvostellen vähäinen, hänet on tuomittava virkavelvollisuuden rikkomisesta. RL 40 luvun 10 §:n mukaan, jos virkamies virkaansa toimittaessaan huolimattomuudesta muulla kuin 5 §:n 2 momentissa tarkoitettulla tavalla rikkoo

¹⁸⁴ kts. esimerkiksi poliisilain 2 luvun 19.3 §

¹⁸⁵ Lappi-Seppälä ym. 2009 s. 1135-1136.

¹⁸⁶ Lappi-Seppälä ym. 2009 s. 1136.

virkatöinnässä noudatettaviin säännöksiin tai määräyksiin perustuvan virkavelvollisuutensa, eikä teko huomioon ottaen sen haitallisuus ja vahingollisuus ja muut tekoon liittyvät seikat ole kokonaisuutena arvostellen vähäinen, hänet on tuomittava tuottamuksellisesta virkavelvollisuuden rikkomisesta. Nähdäkseni erityisesti poliisimiehen voimankäyttötilanteissa ongelmallinen on tulkinta tuottamuksellisesti virkavelvollisuuden rikkomisesta. Tuottamuksellinen virkavelvollisuuden rikkominen nimittäin kriminalisoi huolimattomuudesta tehdyn virkavelvollisuuden rikkomisen. Huolimattomuus puolestaan kuvastaa sitä, että tekijä ei ole noudattanut teko-olosuhteissa vaadittavaa huolellisuutta ja varovaisuutta ja on tästä johtuen menetellyt virkavelvollisuuden vastaisesti.¹⁸⁷ Yleisellä tasolla on todettavissa, että poliisimiehen kohtaamat tilanteet voimankäytössä voivat edellyttää päätöksentekoa hyvinkin lyhyessä ajassa, jopa vain muutamissa sekunneissa. On luonnollista, että tällöin myös huolimattomuuteen perustuva virhemarginaali kasvaa.

Poliisimies voidaan tuomita sallitun voimankäytön rajat ylittävissä tapauksissa niin yleisestä rikoksesta kuin myös lisäksi virkarikoksesta. Oikeuskirjallisuudessa on esitetty myös tulkintoja, joiden mukaan niissä voimakeinojen käyttötilanteissa, joissa on ylitetty rikoslain asettamat rajat, olisi kyseessä aina myös virkarikos¹⁸⁸. Tällainen käytäntö voidaan nähdäkseni kuitenkin kyseenalaistaa pohdittaessa sen suhdetta ne bis in idem –periaatteeseen.

7.3 Vastuu yleisestä rikoksesta

Rikoslain 4 luvun 6.2 § muodostaa sallittujen voimakeinojen käytön uloimmat rajat. Kyseisen säännöksen mukaan voimakeinoja käytettäessä saa turvautua vain sellaisiin tehtävän suorittamiseksi tarpeellisiin toimenpiteisiin, joita on pidettävä kokonaisuutena arvioiden puolustettavina, kun otetaan huomioon tehtävän tärkeys ja kiireellisyys, vastarinnan vaarallisuus sekä tilanne muutenkin. Mikäli poliisimies käyttää voimakeinoja yli sallitun rajan, voi hän syyllistyä edellä käsiteltyjen virkarikosten lisäksi muihin rikoslaisissa määriteltyihin ”tavallisiin” rikoksiin. Nähdäkseni tällainen moitittava teko voi tulla kuitenkin kyseeseen vain, jos poliisimies on selkeästi ylittänyt harkintavaltansa rajat eikä teko ole missään määrin tulkittavissa sallituksi voimakeinojen

¹⁸⁷ Lappi-Seppälä ym. 2009 s. 1141.

¹⁸⁸ Majanen 1979 s. 314-315.

käytöksi. Tulkitsisin, että tällöin poliisimiehen toiminta osoittaa tarkoituksellista sääntöjen ja ohjeiden rikkomista ja toiminnan tahallisuus ei jää tulkinnan varaiseksi.

Käytännössä näissä ääripään tilanteissa kyseeseen tulisi tällöin jokin RL:n 21 luvussa säädetty rikosnimike. Näin ollen voimakeinojen uloimman rajan rikkominen voisi johtaa siihen, että poliisimies syyllistyisi esimerkiksi pahoinpitelyyn taikka vammantuottamukseen. Nähdäkseni, jos poliisimies toiminnallaan ylittää nämä voimakeinojen käytön uloimmat rajat, ei tällöin voida enää edes puhua voimankäytöstä vaan kyseistä toimintaa paremmin kuvastaa termi ”väkivalta”. Poliisin voimakeinoista on ennen kyllä käytetty sanaa väkivalta, mutta termiksi vaihtui ”voimakeino”, koska sen on tulkittu kuvastavan paremmin voimankäytön sallittavuutta sekä tarkoitusta. Lisäksi voimakeino on käsitteenä laajempi.¹⁸⁹

Kiinni otettujen osalta on lisäksi mahdollista ääritilanteissa syyllistyä RL:n 25 luvun mukaisiin vapauten kohdistuviin rikoksiin. PL 7 § suojaa henkilökohtaista vapautta. Vapaudenmenetyksellä kyseisessä säännöksessä tarkoitetaan samaa kuin vapauden riistämisen, toisin sanoen järjestelyä, jolla henkilöä kielletään ja estetään poistumasta hänelle määrätystä hyvin rajatusta olinpaikasta. Teko, jolla ihminen suljetaan omasta tahdostaan riippumatta lukittuun tilaan, on pidettävä säännöksen tarkoittamana vapaudenmenetyksenä.¹⁹⁰

¹⁸⁹ HE 67 / 1966 s. 3.

¹⁹⁰ HE 309 / 1993 s. 48.

8. Anteeksiantoperusteet

Vaikka voimankäytössä taikka hätävarjelussa ylitettäisiin sallitut rajat, voi sovellettavaksi tulla anteeksiantoperuste. Siinä missä oikeuttamisperuste poistaa teon moitittavuuden, anteeksiantoperuste poistaa tekijän syyllisyyden, jolloin tekijää ei voi moittia eli tekijän moitittavuuden. Tilanteissa, joissa anteeksiantoperuste aktualisoituu, on katsottu, että viitataan teon ymmärrettävyyteen¹⁹¹. Edellä käsiteltävien liioittelutilanteiden lisäksi poliisimiehen voimankäytön liioitteluun liittyvä rangaistus voidaan jättää tuomitsematta RL 6:12 kohdan 3 perusteella, kun teko on anteeksiannettavaan tekoon rinnastettava¹⁹². Olennaista anteeksiantoperusteiden sekä muutoinkin voimankäytön arvioinnissa on se rajanveto, onko kyseessä hätävarjelu vai voimakeinojen käyttö.

Lisäksi on syytä huomioida, että RL 4:7 mukaan vaikka tekijää ei luvussa säädettyjen perusteiden nojalla kokonaan vapauteta rangaistusvastuusta, olosuhteet voidaan kuitenkin ottaa huomioon rangaistusvastuuta lieventävinä siten kuin 6 luvun 8 §:n 1 momentin 4 kohdassa sekä 2 ja 4 momentissa säädetään. Näin ollen on syytä huomioida, että vaikka tekoa ei näiden perusteiden nojalla kokonaan vapautettaisi rangaistusvastuusta, voidaan tekoon kuitenkin soveltaa lieventämisperusteita taikka rangaistuslajista tai –asteikosta poikkeamisen perusteita. Sääntely ei kuitenkaan edellytä lieventävien seikkojen automaattista soveltamista, vaan tekijälle voidaan kuitenkin tuomita täysikin rangaistus.¹⁹³

8.1 Hätävarjelun liioittelu

Sallitun hätävarjelun rajat voidaan ylittää ennen kaikkea käyttämällä hätävarjelutilanteessa liiallisia voimakeinoja. Lisäksi uuden rikoslain esitöissä on todettu, että hätävarjelun rajojen ylittämällä viitataan myös aikarajojen ylittämiseen.¹⁹⁴ Näin ollen uudessa rikoslaissa on katsottu, että myös hätävarjelun ajalliset rajat ylittäviä puolustustekoja tulisi arvioida hätävarjelun liioittelua koskevien normien mukaan.

¹⁹¹ Frände 2001 s. 167-168.

¹⁹² Kts. esimerkiksi Oulun käräjäoikeuden tuomio R 13 / 1563.

¹⁹³ HE 44 / 2002 s. 131.

¹⁹⁴ HE 44 / 2002 s. 118.

Edellä kappaleessa 4.4 voimankäytön suhde hätävarjeluun käsitellyssä tapauksessa KKO 2004:75 kaksi poliisimiehistä todettiin syyllistyneiksi hätävarjeluun liioitteluun, joista toinen tuomittiin hätävarjeluun liioitteluna tehdyistä pahoinpitelystä ja kuolemantuottamuksesta. Tapauksen perusteluissa otettiin huomioon poliisimiesten asema, kun arvioitiin vastahyökkäykseen käytettyjen voimakeinojen välttämättömyyttä ja puolustettavuutta. Tapauksessa todettiin, että poliisimiehelle voitiin perustellusti asettaa hätävarjelu-oikeuden käyttäjänä korkeammat vaatimukset kuin tavalliselle ihmiselle. Lisäksi perusteluissa todettiin, että hyökkääjän ollessa psyykkisesti sairas¹⁹⁵ voidaan poliisimieheltä edellyttää myös tavallista enemmän joustavuutta, mihin voi tarvittaessa sisältyä perääntyminen ja hyökkäyksen väistäminen.¹⁹⁶

Toisaalta on syytä nostaa esille se seikka, että hätävarjelua käyttävällä on usein ensisijaisena velvollisuutena välttää hyökkäys pakenemalla paikalta. Onkin katsottu, että voimakeino hätävarjeluna ei tällöin ole välttämätön, jos hyökkäys voidaan väistää poistumalla paikalta.¹⁹⁷ Näiltä osin hätävarjelu ei sovellu poliisimieheen, jolla on kappaleessa 4.1.1 todetun perusteella poliisilain mukainen oikeus sekä velvollisuus suorittaa laissa määrätty tehtävä. Poliisimiehen virkavelvollisuus näin ollen edellyttää, että poliisimiehen on estettävä sellainen toiseen (tai häneen itseensä) kohdistuva hyökkäys, jota hätävarjelu-säännöksillä tarkoitetaan¹⁹⁸. Koska poliisimiehellä ei ole mahdollisuutta paeta paikalta, näkisin että kyseinen seikka tulisi ottaa huomioon tulkittaessa hätävarjeluun liioittelua anteeksiantoperusteena.

Mielestäni olennaista on siis se, että vaikka poliisimieheltä voidaan vaatia enemmän kuin tavalliselta ihmiseltä, tulee punninnassa huomioida myös se, että poliisimies toteuttaessaan virkavelvollisuutta asettaa oman terveytensä ja jopa henkensä alttiiksi vaaralle. Poliisimies kohtaa työssään väkivaltaa ja väkivallan uhkaa päivästä toiseen, kellon ympäri, eri puolilla maata. Esimerkiksi väkivaltaisten ääriliikkeiden jäsenet saattavat saapua naamioituneina mielenosoituksiin ainoana tavoitteenaan hakeutua yhteenottoon poliisin kanssa ja heidän perimmäisenä tarkoituksenaan voi olla poliisien vahingoittaminen¹⁹⁹. Ääripään tapaukset eli kuolemaan johtaneet tilanteet ovat Suomessa onneksi

¹⁹⁵ Tässä kohtaa huomautettakoon, että kappaleessa 4.4 todetun mukaisesti hätävarjelulla puolustettava oikeudeton hyökkäys ei edellytä teon rangaistavuutta eli myös syyntakeettoman hyökkäystä vastaan voi lähtökohtaisesti käyttää hätävarjelua.

¹⁹⁶ KKO 2004:75 erityisesti perusteluiden kohdat 20 ja 30.

¹⁹⁷ Majanen 1979 s. 305.

¹⁹⁸ Helminen ym. 1999 s. 309.

¹⁹⁹ Kilpeläinen 2015.

harvinaisia. Poliiseja on kuollut itsenäisen Suomen aikana virantoimituksessa 131, joista suurin osa on tapahtunut sotavuosien (1918–1944) aikana²⁰⁰. Nykyään kuoleman tapaukset ovat harvinaisia. Kuitenkin läheltä piti –tilanteita on ollut usein, eikä vakavilta loukkaantumisilta olla vältytty.

8.2 Voimakeinojen käytön liioittelu

Voimakeinojen käytön liioittelulla tarkoitetaan tilannetta, jossa käytetään tehtävän suorittamiseksi tarpeettoman ankaria voimakeinoja²⁰¹. Vaikka poliisimies olisi voimakeinoja käyttäessään ylittänyt RL 4 luvun 6.2 §:ssä säädettyt rajat, voi hän olla rangaistusvastuusta vapaa voimakeinojen käytön liioittelun vastuuvapausperusteen mukaan. RL 4 luvun 6.3 §:n mukaan liioiteltujen voimakeinojen käyttöön syyllistynyt tekijä on rangaistusvastuusta vapaa, jos on erittäin painavia perusteita katsoa, ettei tekijältä kohtuudella olisi voinut vaatia muunlaista suhtautumista, kun otetaan huomioon hänen asemansa ja koulutuksensa sekä tehtävän tärkeys ja tilanteen yllätyksellisyys. Vaikka vastuuvapausperusteen soveltaminen ei tulisikaan kyseeseen, olosuhteet voidaan kuitenkin ottaa huomioon RL 4 luvun 7 §:n mukaisesti rangaistusvastuuta lieventävinä seikkoina.

Ratkaisevaa on, voidaanko voimakeinojen ylittämistä pitää tilanteessa ymmärrettävänä ja anteeksiannettavana. Arvioinnissa noudatettavat perusteet muistuttavat läheisesti seikkoja, joiden nojalla ratkaistaan myös kysymys hätävarjelun liioittelusta. Oikeuskäytännössä joudutaankin vaikeisiin rajanveto-ongelmiin pohdittaessa, kumman säännöksen kannalta tilanteita tulisi arvostella.²⁰² Tilanteiden välisiä eroja on valotettu oikeuskirjallisuudessa. Nuutilan mukaan sovellettaessa voimakeinojen käytön liioittelua verrattuna hätävarjelun liioitteluun, kyseeseen tulevat eri motiivit. Hätävarjelussa kyse on vaistonvaraisista pelon, kauhun tai hätäntymisen tunnetilan ohjaamista toimista. Kun taas voimakeinojen käytön liioittelussa kyse on ennemminkin virkaintoisuudesta tai tehtävän ylikorostamisesta.²⁰³ Toisaalta molemmissa tilanteissa arviointien perusteet muistuttavat toisiaan, joten lopputuloksen kannalta voikin olla yhdentekevää kumpaa

²⁰⁰ Sjöström 2007. Teoksesta puuttuu viimeisin kuolemantapaus ns. Vihdin poliisisurma vuodelta 2016.

²⁰¹ Frände 2012 s. 176.

²⁰² HE 44 / 2002 s. 130.

²⁰³ Nuutila 1997 s. 302.

anteeksiantoperustetta sovelletaan, jos tilanteessa kuitenkin päädytään siihen ratkaisuun, että anteeksiantoperusteen perusteiden voidaan todeta toteutuvan kyseisessä tapauksessa.

Tapauksessa KKO 1976 / 1996 poliisi oli ollut ottamassa kiinni vaaralliseksi ja väkivaltaiseksi tiedettyä S:ä. S oli vastustanut hänet piirittäneitä poliiseja ja poliisikoiraa suusanallisesti uhkailemalla sekä myös huitomalla jäätuuralla. Kun kehotukset eivät toimineet eikä poliisikoiraa voitu huitomisen takia käyttää, poliisimies L oli ottanut aseensa esille. Yhden varoituslaukauksen jälkeen, L oli ampunut S:ä vasempaan jalkaan, mikä oli johtanut S:n turvalliseen kiinniottoon. Käräjäoikeuden tuomiosta poiketen hovioikeus ja KKO totesivat L:n syyllistyneen asiassa virkavelvollisuuden tuottamukselliseen rikkomiseen ja ruumiinvamman tuottamiseen. L kuitenkin jätettiin rangaistukseen tuomitsematta anteeksiantoperusteen nojalla. Olennainen huomio tapauksessa mielestäni on se seikka, että vaikka kyseessä ei ollut hätävarjelutilanne, sillä varsinainen väkivaltainen hyökkäys ei vielä ollut alkanut, ei poliisilta kohtuudella voitu vaatia, että hän ensin itse joutuu hyökkäyksen kohteeksi.²⁰⁴ Näin ollen nähdäkseni poliisimieheltä ei olisi kohtuudella voinut vaatia muunlaista suhtautumista käsillä olleeseen tilanteeseen.

²⁰⁴ KKO 1276 / 1996.

9. Oikeuskäytäntö

9.1 Sallittu voimankäyttö

9.1.1 Vanhan poliisilain soveltamisaikaan

Turun hovioikeus on todennut ratkaisussaan 21.7.2004 nro 2168 patukalla vatsaan lyömisen olleen sallittua voimakeinojen käyttöä. Tapauksessa henkilö ei käskytyksestä huolimatta laittanut käsiään esille. Ennakkotietojen mukaan henkilö oli uhitellut ja riehunut puukon kanssa.²⁰⁵ Mielestäni tapaus ei jätä melkein päijää vastakritisoinnille, koska poliisimies on oikeaoppisesti pyrkinyt tilanteessa ensisijaisesti välttämään varsinaisen voimankäytön suullisella käskytyksellä. Lisäksi kyseessä on ollut akuuttitilanne, joka on edellyttänyt nopeaa päätöksentekoa. Patukka on myös mielestäni tilanteeseen nähden ainoa oikea voimankäyttöväline, sillä etälamauttimen käyttö ei ollut tilanteen ratkeamiseksi tarpeen. Lisäksi on syytä huomauttaa, että patukalla lyömiseen suhtaudutaan yleisesti myönteisemmin kuin nyrkillä lyömiseen²⁰⁶.

Tapaus KKO 2000:90 ei liity suoranaisesti voimakeinojen käytön oikeutukseen, vaan kyseisessä tapauksessa on pohdittu haitanteko virkamiehelle – rikosnimikkeen täyttymistä. Kuitenkin tapaus on mielestäni syytä nostaa tässä esille, koska kyseessä on pakkokeinon käyttö, jonka oikeutus jää mielestäni tapauksen perusteluissa virheellisesti käsittelemättä. Tapauksessa poliisimies oli tehnyt päätöksen henkilönkatsastuksen toimittamisesta, minkä seurauksena A:lta oli otettu väkisin virtsanäyte. A oli tahallaan väkivaltaa kuitenkin käyttämättä tahi uhkaamatta, tehnyt haittaa poliisimiehelle vastustamalla virtsakokeen ottamista, joten hänelle oli laitettu jalkaraudat toimenpiteen suorittamiseksi. Tapauksesta tekee mielestäni tulkinnanvaraisen se, että kyseinen poliisimies ei ollut pidättämiseen oikeutettu virkamies²⁰⁷, vaan hän määräsi etsinnän vedoten siihen, että kyseessä oli PKL 5 luvun 3 §:n mukainen kiireellinen tilanne. Korkein oikeus on todennut tapauksen osalta, että poliisimiehet olisivat voineet käsillä olevissa olosuhteissa rikostutkinnan siitä kärsimättä jättää virtsanäytteen ottamisesta päättämisen pidättämiseen oikeutetulle virkamiehelle. Lisäksi korkein oikeus totesi perusteluissaan, että kyseessä ei ollut laissa tarkoitettu kiireellinen

²⁰⁵ Turun HO 21.7.2004 nro 2168.

²⁰⁶ Norée 2000 s. 177.

²⁰⁷ Todettakoon selvennyksenä, että pakkokeinolain (450 / 1987) 5 luvun 3 ja 12.1 §:n mukaan henkilönkatsastuksesta tekee päätöksen pidättämiseen oikeutettu virkamies, mutta poliisimies voi määräyksettä toimittaa henkilöön kohdistuvan katsastuksen, jos asia ei siedä viivytystä.

tilanne, joka olisi oikeuttanut poliisimiehen määräyksettä toimittamaan henkilönkatsastuksen.²⁰⁸ Näin ollen mielestäni tapaus asettaa poliisin toimivallan sekä näin ollen myös voimakeinojen käytön oikeellisuuden kyseenalaiseksi kyseisessä tapauksessa. Mielestäni tapauksessa olisi tullut kyseenalaistaa ja käsitellä poliisimiehen toimivallan ylitys henkilönkatsastuksen määrittämisen osalta.

Ihmisoikeustuomioistuin on antanut Suomea koskevan ratkaisun asiassa Huohvanainen v. Suomi 13.3.2007. Tapauksessa oli kyse poliisin aseenkäytöstä, jonka seurauksena oli hengen menetys. Kyseessä oli piiritystilanne, jossa taksiryöstöstä epäilty vaarallinen ja aseistautunut mies oli linnoittautunut asuntoonsa. Kaksi päivää kestäneen tilanteen aikana mies oli ampunut kohti poliiseja lukuisia kertoja. Useat neuvotteluyritykset jäivät tuloksettomiksi. Tilanne eteni lopulta siten, että mies sytytti talonsa tuleen, jolloin poliisi ampui miestä jalkaan ja käteen, jotta mies saataisiin pelastettua palavasta talosta. Mies ryömi ulos, mutta jatkoi ampumista, jolloin miestä ammuttiin kahdesti. Laukaukset oli suunnattu raajoihin, mutta toinen osui miestä päähän, mikä johti hengen menetykseen. Suomessa tuomioistuinlaitos hylkäsi syytteet kaikkien poliisimiesten osalta. Ihmisoikeustuomioistuin on arvioinut tapauksessa muun muassa sitä, onko poliisin tapauksessa käyttämä voimankäyttö ollut EIS:n 2 artiklan 2 kohdan mukaista. Ratkaisusta ilmenee, että voimankäyttö ihmisoikeussopimuksen 2 artiklan 2 kappaleessa mainituissa tarkoituksissa (esimerkiksi henkilön puolustamiseksi laittomalta väkivallalta) saattoi olla oikeutettua silloin, kun se perustuu vilpittömään käsitykseen, jota voidaan pätevin syin pitää tapahtuma-aikaan oikeana, vaikka se sittemmin osoittautuikin virheelliseksi. Muutoin poliisimiehille asetetaan epärealistinen vastuu, joka saattaa vaarantaa heidän tai muiden hengen. Kyseisen ratkaisun perusteella huomioitavia seikkoja ovat erityisesti tapahtumaolosuhteet, tilanteen kehittyminen sekä poliisioperaation suunnittelu ja valvonta siten, että asianmukaisella tavalla varmistaudutaan hengenvaaran minimoinnista ja siihen liittyen toimenpiteiden valinnasta. Lisäksi tästä ratkaisusta ilmenee, että poliisin aseenkäytön asianmukaisuutta arvioitaessa on merkitystä antautumiskehotuksilla ja varoituksilla aseenkäytöstä sekä sillä, onko poliisia kohti ammuttu ensin. Tuomioistuin päätyi tapauksessa toteamaan, että voimankäyttö oli toteutettu sallituissa rajoissa.²⁰⁹

Toisessa EIT:n käsittelemässä tapauksessa (Heikkinen v. Suomi) EIT katsoi, ettei kyseessä voinut olla 2 artiklan, eikä edes 3 artiklan suojaamien oikeuksien loukkaus. Lisäksi EIT katsoi, että valitus oli

²⁰⁸ KKO 2000:90.

²⁰⁹ EIT 13.3.2007.

ilmeisen perusteeton, joten EIT ei ottanut tapausta edes tutkittavakseen. Tapauksessa Heikkinen pakeni poliisia alkoholin ja huumausaineiden alaisena varastetulla autolla. Poliisien jalkautuessa Heikkinen ajoi kohti poliisimiestä, poliisimies väistäessään ampui kuusi laukausta pysäyttääkseen Heikkisen. Yksi laukaus osui Heikkistä olkapäähän. EIT totesi, että poliisimiehellä oli tilanteessa velvollisuus toimia varmistaakseen sivullisten turvallisuus eikä poliisimiehellä ollut hätävarjelutilanteessa toisin toimimisen mahdollisuutta.²¹⁰ Tapauksessa merkityksellistä oli siten olosuhteiden aiheuttama odottamaton itsepuolustustilanne sekä välitön vaaratilanne ulkopuolisille²¹¹.

Eduskunnan apulaisoikeusasiamies on puolestaan katsonut kaasusumuttimen käytön sallituksi voimankäytöksi tapauksessa, jossa merivartioston partiot antoivat poliisille virka-apua poliisin päätöksellä tapahtuneessa kiinniottamisessa. Apulaisoikeusasiamiehen mukaan tapauksessa ei ollut aihetta epäillä, etteivätkö käytetyt voimakeinot olisi olleet puolustettavia ja tarpeellisia. Tässäkin tapauksessa nostettiin esille perusteluissa se seikka, että voimankäyttöä edelsivät suulliset käskyt sekä varoitukset voimankäytöstä. Näin ollen on todettavissa, että kohdehenkilöt olisivat voineet välttää voimankäytön kohdistumiseksi joutumisen käskyjä noudattamalla.²¹²

9.1.2 Uuden poliisilain soveltamisaikaan

Poliisin ampuma-aseenkäyttö johtaa nykyään aina prosessiin, jossa arvioidaan käytön oikeellisuus. Käytännössä asiassa toimivaltainen syyttäjänvirasto antaa asiassa syyttämättäjäätämispäätöksen, jos ampuma-aseen käyttö on tilanteessa ollut oikeutettua eikä asiassa ole näin ollen syytä epäillä rikosta. Esimerkiksi Itä-Uudenmaan syyttäjänviraston käsittelemässä asiassa R 13 / 3019 tehtiin poliisin aseenkäyttöä koskien päätös, ettei asiassa ollut poliisin osalta syytä epäillä rikosta. Tapauksessa poliisi oli hälytetty arvaamattomasti käyttäytyvän ja pistoolinmallista asetta sekä veistä kantavan henkilön takia. Koska henkilö ei varoituksista ja käskytyksestä huolimatta luopunut aseistaan, poliisimies oli ampunut kohdehenkilöä jalkaan. Tapauksen osalta huomionarvoista on se seikka, että aseenkäyttö katsottiin sallituksi, vaikka pistooli osoittautui jälkikäteen starttipistooliksi.²¹³ Vastaavia syyttämättäjäätämispäätöksiä on annettu runsaasti²¹⁴. Myöskään

²¹⁰ EIT 22.3.2011.

²¹¹ Heikkilä & Hirvelä 2017 s. 87.

²¹² AOA / 4267 / 4 / 08.

²¹³ Itä-Uudenmaan syyttäjänvirasto R 13 / 3019.

²¹⁴ Kts. esimerkiksi Salpausselän syyttäjänvirasto R 13 / 3657, Lapin syyttäjänvirasto R 13 / 1734, Oulun syyttäjänvirasto R 13 / 7022, Salpausselän syyttäjänvirasto R 14 / 9717, Lapin

esimerkiksi Turun terroristisessa iskussa 18.8.2017 poliisin käyttämien voimakeinojen osalta ei ollut syytä epäillä rikosta poliisin osalta. Mielenkiintoista kuitenkin juuri kyseisen tapauksen osalta on se, ettei tuolloin asiasta tehty erillistä kirjallista päätöstä poliisin aseenkäyttöä koskien.²¹⁵

Eduskunnan oikeusasiamies on ratkaisussaan 394 / 2020 ottanut kantaa sallittuun voimankäyttöön kiinniottotilanteessa. Tapauksessa julkisella paikalla häiriötä aiheuttanut henkilö ei poliisin käskyistä huolimatta poistunut paikalta, joten hänet otettiin kiinni. Kiinnioton yhteydessä henkilö vastusteli poliisia muun muassa potkimalla ja riuhtomalla. Oikeusasiamies katsoi, ettei asiassa ollut syytä epäillä lainvastaista taikka virheellistä menettelyä voimakeinojen osalta. Nähdäkseni olennaisia tekijöitä tapauksessa olivat henkilön kiihtynyt mielentila sekä poliisin voimakas fyysinen vastustaminen. Näin ollen pelkkä paikalta poistaminen ei olisi turvannut yleistä järjestystä ja turvallisuutta. Itse kiinnioton suorittamisessa käytetyt voimakeinot puolestaan olivat tarpeellisia ja puolustettavia.²¹⁶

Niin ikään oikeusasiamiehen ratkaisussa 6374 / 2017 on käsitelty voimankäyttöä pakkokeinon toteuttamisen yhteydessä. Tapauksessa riidatonta oli se, että poliisilla oli oikeus toteuttaa laite-etsintä henkilön matkapuhelimeen. Asiassa arvioitiin vain sitä, olivatko matkapuhelimen lukituksen avaamiseksi käytetyt voimakeinot olleet sallittuja. Mielestäni huomion arvoista asiassa on se, että perusteluissa on nostettu esille toimenpiteisiin varautuminen suurella henkilömäärällä, vaikka kyseessä oli vain sormenjäljen lukeminen. Usean poliisimiehen käyttöä voidaan perustella sillä, että näin menetellen voidaan vähentää voimakeinojen käytön seurauksena syntyvää vahinkojen riskiä. Näin ollen kohdehenkilön osalta tarpeettomalta ylivoimalta vaikuttava tilanne on tosiasiasa suojaannut hänen oikeuksiaan. Tapauksessa on siis katsottu toimitun sallitun voimankäytön rajoissa, mutta ratkaisussa on huomautettu kuitenkin vastaavanlaisia tilanteita ajatellen toimenpiteestä luopumisen mahdollisuus. Mielenkiintoisen tapauksesta tekee se seikka, että mikäli voimakeinoja oltaisiin käytetty PIN-koodin saamiseksi voimakeinojen käyttö ei olisi ollut enää sallittua, vaikka toiminta olisi tähännyt samaan lopputulokseen kuin sormenjäljen saaminen eli puhelimen lukituksen avaamiseen.²¹⁷ Mikäli kohdehenkilöä oltaisiin painostettu paljastamaan PIN-koodi, olisi

syyttäjänvirasto R 15 / 149, Salpausselän syyttäjänvirasto R 15 / 7243, Itä-Uudenmaan syyttäjänvirasto R 16 / 4347, Sisä-Suomen syyttäjänvirasto R 16 / 8481 ja Salpausselän syyttäjänvirasto R 17 / 1301.

²¹⁵ Syyttäjälaitoksen tiedote 21.8.2017.

²¹⁶ EOAK 394 / 2020.

²¹⁷ EOAK 6374 / 2017.

tällöin tapausta nähdäkseni voitu myös tulkita ihmisarvon vastaisen kohtelun kiellon valossa, joka koskee sekä fyysistä että henkistä kohtelua. Se on tarkoitettu kattamaan kaikki julmat, epäinhimilliset tai halventavat rangaistuksen tai muun kohtelun muodot.²¹⁸

Apulaisoikeusasiamiehen ratkaisussa 4048 / 4 / 12 on käsitelty voimakeinojen käyttöä maasta poistamisen yhteydessä. Tapaus vahvistaa Poliisihallituksen lausunnon mukaisesti sylkemisen olevan sellaista vastarintaa, jonka estämiseen poliisi on toimivaltainen käyttämään fyysisiä voimakeinoja. Näin ollen tapaus on mielestäni osoitus oikeuskäytännön olennaisesta merkityksestä määriteltäessä voimankäyttöä konkreettisissa tilanteissa. Lisäksi tapaus osoittaa kansainvälisten suositusten käytännön merkitystä ja sovellettavuutta. Tapauksessa apulaisoikeusasiamies on nimittäin suosittaa poliisia hankkimaan käyttöönsä Euroopan neuvoston kidutuksen vastaisen komitean suosituksen mukaisen naamasuojuksen, jotta tapauksessa käytetyn viltin käytöstä voidaan luopua.²¹⁹

Lokakuussa 2020 mediassa sekä sosiaalisessa mediassa puitiin runsaasti poliisin käyttämien voimakeinojen oikeellisuutta Elokapinan mielenosoituksessa. Tapauksessa mielenosoittajat istuivat kokousilmoituksesta poiketen kadulla Helsingin Kaisaniemessä estäen liikenteen molempiin suuntiin. Ennen voimakeinojen käyttämistä poliisi oli pyrkinyt neuvoilla, kehotuksilla ja käskyillä huolehtimaan useaan otteeseen siitä, ettei mielenosoituksesta aiheudu vaaraa yleiselle järjestykselle ja häiriötä liikenteelle. Poliisi oli antanut mielenosoittajille mahdollisuuden oma-aloitteisesti poistua ajoradalta, minkä lisäksi mielenosoittajia oli myös siirretty voimakeinoin pois ajoradalta. Lopulta poliisi käytti tilanteessa OC-sumutinta fyysisten voimakeinojen osoittauduttua tehottomiksi.²²⁰ Mielestäni POHA:n sisäministeriölle asiassa tekemästä selvityksestä ilmenee, että poliisi on toiminut tilanteessa vaihe vaiheelta perustellusti tilannetta koko ajan (uudelleen)arvioiden. Poliisilla on myös ollut tilanteessa toimimisvelvollisuus eikä se ole voinut luopua toimenpiteestä PolL:n 1 luvun 9.1 §:n mukaisesti. Voimankäytön arvioinnissa on huomioitu perustellusti toimivallan olemassaolo sekä toimintaa ohjaavien periaatteiden noudattaminen. Aiheeseen eri median lähteiden perusteella tutustuen, on poliisin toimintaa kritisoitu siltä pohjalta, että kyseessä ei ollut tilanteeseen nähden lievin keino. Aiheesta on tuotu esille muun muassa sellaisia näkökantoja, että poliisin olisi tullut neuvoin, kehotuksin ja fyysisin voimakeinoin purkaa

²¹⁸ HE 309 / 1993 s. 47.

²¹⁹ AOA / 4048 / 4 / 12.

²²⁰ POL-2020-62468.

mielenosoitus esimerkiksi kantamalla mielenosoittajat pois ajoradalta²²¹. Poliisi on kuitenkin todennut, että tilanteessa ovat olleet kiinni kaikki saatavilla olevat partiot ja tilanteen kestänyt alkoi muita hälytystehtäviä olla jonossa²²². Tilanteen liiallinen pitkittyminen ei tietenkään saa johtaa siihen, että muut tehtävät jäävät hoitamatta. Poliisin rajatut resurssit, kun valitettavasti vaikuttavat tehtävien hoitamiseen ja priorisointiin, vaikka ihanne maailmassa näin ei saisi olla. Tätä kirjoitettaessa syyttäjälaitos on käynnistänyt asiassa esitutkinnan, jonka tarkoituksena on selvittää poliisin voimankäytön perusteita ja lainmukaisuutta. Näin ollen asian käsittely on vielä kesken, joten nähtäväksi jää, onko kyseessä lopulta sallittu vai liiallinen voimankäyttö.

9.2 Liiallinen voimankäyttö

9.2.1 Vanhan poliisilain soveltamisaikaan

Voimankäytön sallitut rajat on ylitetty Kouvolan hovioikeuden ratkaisussa, jossa poliisi käytti vastarinnan murtamiseksi poliisikoiraa. Tapauksessa poliisikoira puri maassa makaavaa henkilöä. Tarkoituksena oli saada henkilö lopettamaan rimpuihu ja tuomaan vatsan alla oleva käsi näkyviin. Tilanteessa saatujen ennakkotietojen perusteella poliisi epäili, että henkilö oli nimittäin aseistautunut puukolla. Hovioikeus katsoi, että poliisin olisi tullut tilanteessa pyrkiä käskyttämällä pitämään henkilö hallinnassa, valmistautua lievempien voimakeinojen käyttöön ja odottaa lisävoimia. Mielestäni tuomio on asianmukaisesti perusteltu. Tilanne olisi voitu saattaa turvallisesti päätökseen ilman poliisikoiran käyttämistäkin. Lisävoimien avulla mahdollisesti jo pelkkä fyysinen ruumiinvoima olisi riittänyt taltuttamaan vastarinnan. Hovioikeus tuomitsi koiranohjaajana toimineen poliisimiehen pahoinpitelystä ja virkavelvollisuuden rikkomisesta.²²³ Terenius on nostanut tapauksen osalta esille pohdinnan, jonka mukaan voidaan pohtia, olisiko poliisimies tuomittu, jos henkilöltä olisikin löytynyt epäilty teräase²²⁴.

Niin ikään sallitut voimankäytön rajat ylitettiin Vaasan hovioikeuden antamassa ratkaisussa, jossa kaksi poliisimiestä olivat vastarinnan murtamiseksi painaneet pyörätuolissa ollutta henkilöä siten,

²²¹ Kts. esimerkiksi Helsingin Sanomat 14.10.2020 Helsingin poliisia epäillään virkavelvollisuuden rikkomisesta: Elokapina-mielenosoituksen voimankäytöstä aloitetaan esitutkinta ja Iltalehti 14.10.2020 Poliisin toiminnasta Elokapina-mielenosoituksessa aloitetaan esitutkinta.

²²² Helsingin poliisilaitos 5.10.2020.

²²³ Kouvolan HO 7.1.2011 nro 28.

²²⁴ Terenius 2013 s. 527.

että tämän reisiluu oli murtunut. Hovioikeus tuomitsi molemmat poliisimiehet tuottamuksellisesta virkavelvollisuuden rikkomisesta ja vammantuottamuksesta. Tapauksen perusteluissa hovioikeus kiinnitti huomiota kohdehenkilön liikuntavammaisuuteen, vastarinnan vaarallisuuteen, tilanteen kiireellisyyteen sekä voimakeinojen puolustettavuuteen. Tapauksen perusteluissa erityistä on mieleistäni se, että hovioikeus huomioi merkittävänä seikkana myös sen, että uhattuna tilanteessa oli lähinnä vain tapahtumapaikkana olleessa poliisiautossa ollut omaisuus. Tästä seikasta erityisen tekee mielestäni se, että hovioikeus toisaalta myös totesi poliisimiehillä kuitenkin sinällään olleen oikeus voimakeinojen käyttöön.²²⁵ Voimankäytöllä voidaan siten todeta tässä tapauksessa suojatun sinällään sallitusti perusoikeutta omaisuuden suojaan henkilökohtaiseen koskemattomuuteen puuttumalla. Rangaistavuudessa kyse oli lopulta vain voimakeinojen väärästä mitoittamisesta. Toisaalta henkilökohtaisen koskemattomuuden asema perusoikeutena asettaa siihen puuttumiselle korkean kynnyksen²²⁶. Tällöin hovioikeuden tulkintaa voimankäytön teoreettisesta sallittavuudesta tässä tapauksessa voidaan kyseenalaistaa, sillä vastarinta ei ole uhannut poliisimiehiä vain omaisuutta.

Apulaisoikeusasiamiehen antamassa ratkaisussa 1849 / 4 / 02 on arvioitu suhteellisuusperiaatteen merkitystä arvioitaessa voimakeinojen sallittavuutta. Kyseessä oli ns. metelikeikka, jossa poliisipartio oli saapunut asuntoon, josta aiheutui huomattavaa meluhaittaa. Ratkaisussa ei ensinnäkään tuoda esille riittäviä perusteluita sille, miksi poliisimiehet ovat päättäneet ottaa kiinni molemmat asunnon asukkaat. Apulaisoikeusasiamies on kuitenkin tulkinnut, ettei asiassa voida osoittaa, että poliisilain 14 §:n harkintavalta oltaisiin ylitetty. Mielestäni tapauksessa olisi tullut suhteellisuusperiaatteen mukaisesti turvautua lievempien keinojen käyttämiseen. Lisäksi apulaisoikeusasiamies on todennut, että fyysisen voimankäytön käyttäminen ilman voimankäyttövälineitä olisi ollut kyseisessä tapauksessa suhteellisuusperiaatteen valossa hyväksyttävämpi menettely vastarinnan murtamiseksi. Ongelmallista on ollut myös se, että tapauksessa on käytetty voimankäyttövälineenä Maglite-sauvalaisinta poliisiasetuksen 18 § ja poliisilain 27 § vastaisesti. Näin ollen apulaisoikeusasiamies on mielestäni perustellusti todennut voimankäytön ylimitoitetuksi.

²²⁵ Vaasan HO 28.2.2012 nro 250.

²²⁶ HE 309 / 1993 s. 47.

9.2.2 Uuden poliisilain soveltamisaikaan

Korkeimman oikeuden ennakkopäätöksessä KKO 2020:29 poliisimiehet A ja B tuomittiin voimankäytön osalta tuottamuksellisesta virkavelvollisuuden rikkomisesta sekä vammantuottamuksesta. Tapauksessa poliisipartio oli ottanut C:n kiinni ja kuljettanut tämän poliisivankilaan. Kiinniottoa edeltävistä tapahtumista on riidattomasti todettu, että tilanne on alkanut C:n näytettyä ohi kulkiessaan keskisormea poliisipartiolle. Poliisimies A on puhuttanut C:tä ja tehnyt päätöksen C:n kiinniottamisesta. Turvallisuustarkastuksen yhteydessä A ja B olivat kaataneet C:n maahan, jolloin C:n lonkkanivel oli mennyt sijoiltaan. Mielestäni perusteluissa on yksiselitteisesti todettu, että ensisijainen toimenpide kyseisessä tilanteessa on puuttua tilanteeseen neuvoin, kehotuksin ja käskyin (PolL 1 luvun 6 § 1 mom.). Jos tilanne ei selviä puhuttamalla, poliisi voi poistaa henkilön paikalta ja vasta sitten, jos tämäkin osoittautuu riittämättömäksi toimenpiteeksi, henkilö voidaan ottaa kiinni ja pitää säilössä. Lisäksi perusteluissa on nostettu esille poliisilain yleiset periaatteet ml. perus- ja ihmisoikeuksien kunnioittaminen. Korkein oikeus on todennut, ettei esimiesten ja poliisihallituksen ohjeistuksella puuttua matalalla kynnyksellä häiriökäyttäytymiseen ole merkitystä arvioitaessa paikalta poistamisen sekä kiinniottamisen ja säilössä pitämisen edellytysten täyttymistä. Korkeimman oikeuden mukaan puuttumiskynnystä ei voida alentaa lakia alemman asteisilla säädöksillä tai määräyksillä, kun kysymys on puuttumisesta PL:n turvaamaan oikeuteen. Näihin vedoten tilanteessa kiinniottaminen ei ole voinut olla mielestäni oikeutetusti perusteltua pelkästään sen perusteella, mitä C on riidattomasti todetun mukaan tehnyt. Toisaalta asiassa on jäänyt riitaiseksi se, tekikö C muuta kuin näytti keskisormea.²²⁷ Vastaavat tilanteet puoltavat mielestäni sitä, että poliisimiehillä tulisi kentällä liikkeessa olla käytössään haalarikamera. Kuten tässäkin tapauksessa, yöaikaan tapahtuneissa tilanteissa kohdehenkilö sekä todistajat ovat usein päihtyneitä, mikä hankaloittaa tapahtumien kulun selvittämistä. Päihtyneellä ihmisellä saattaa olla todellisuudesta paljonkin poikkeava mielikuva omasta käytöksestään. Tässäkin tilanteessa haalarikameran käyttö olisi suojannut myös poliisimiesten oikeuksia, sillä he toimivat tilanteessa omasta näkökulmastaan sallitun voimankäytön rajoissa. Tällä kertaa poliisimiesten kertomaa vastaan on toiminut sen sijaan C:n itsensä kuvaama videotallenne, joka ei puolla poliisimiesten lausuntoa siitä, että C olisi käyttäytynyt aggressiivisesti²²⁸. Turvallisuustarkastuksen osalta keskeinen näyttö on ollut poliisilaitoksen

²²⁷ KKO 2020:29.

²²⁸ KKO 2020:29 kohta 40.

valvontakameratalle. Tallenteen perusteella on voitu luotettavasti todeta, että voimankäyttö on ollut liioiteltua.²²⁹

Korkeimman oikeuden ennakkopäätöksessä KKO 2020:13 oli kyse tilanteesta, jossa poliisikonstaapeli A oli ollut ottamassa verekseltään kiinni pahoinpitelystä epäiltyä B:tä. A oli sanallisesti varoittamatta ampunut B:tä etälamauttimella, minkä seurauksena B oli kaatunut maahan. Korkeimman oikeuden mukaan asian arvioinnin kannalta olennaista olikin sen ratkaiseminen, olisiko A:n tullut varoittaa B:tä sekä oliko etälamauttimen käyttäminen ollut ylipäänsä tarpeellista ja puolustettavaa. Tapauksessa on mielestäni selkeää ja riidatonta, että A:lla oli kyllä käsillään oikeutus voimakeinojen käyttöön PolL:n 2 luvun 17.1 §:n mukaisesti henkilön kiinniottamisen toimittamiseksi. Sen sijaan tapauksessa on jäänyt noudattamatta PolL:n 2 luvun 18 §:n mukainen voimakeinojen käytöstä varoittaminen. Kyseinen lainkohta sisältää kuitenkin poikkeuksen, sillä virkatehtävän kohteena olevaa henkilöä on varoitettava mahdollisuudesta joutua voimakeinojen käytön kohteeksi, jos varoittaminen on mahdollista ja tarkoituksenmukaista. Käräjäoikeus lausui asiassa, että vaikka A ei ollut lausunut erillistä varoitusta etälamauttimen käytöstä, B:lle oli täytynyt varmuudella syntyä kuvatuissa olosuhteissa käsitys siitä, mitä hänen odotetaan tekevän ja millä uhalla. Lain esitöissä ei varoittamisen tulkintaa olla juurikaan avattu. Kuten kappaleista 6.1.2 ja 6.2.1 käy ilmi, on sääntelyä näiltä osin muutettu kaventavasti, kun maininta suullisesta varoittamisesta jäi pois. Oikeuskirjallisuudessa on kuitenkin todettu, että suullinen varoittaminen tulee jatkossakin olemaan varoittamisen tavallisin, joskaan ei kuitenkaan ainoa muoto²³⁰. Korkein oikeus on puolestaan perusteluissaan todennut, että etälamauttimen esille ottamista ja sillä osoittamista ei voida pitää tilanteessa riittävän selkeänä ja ymmärrettävänä varoituksena. Näiltä osin oikeuskäytäntö nähdäkseni rajaa varoittamisen tulkintaa yhä enemmän kohti nimenomaista suullista varoitusta, joka tulee antaa PolL:n 2 luvun 18.2 §:n mukaisesti ymmärrettävällä tavalla. Korkein oikeus on todennut, että käsillä olevassa tilanteessa varoittaminen olisi ollut mahdollista sekä tarkoituksenmukaista. Koska B ei ole käyttäytynyt kiinniottotilanteessa aggressiivisesti taikka yrittänyt paeta, on korkein oikeus mielestäni perustellusti todennut myös, että etälamauttimen käyttämistä ei ole voitu pitää myöskään tarpeellisena ja puolustettavana. Korkein oikeus katsoi A:n syyllistyneen virkavelvollisuuden rikkomiseen ja pahoinpitelyyn. Eri mieltä olevien jäsenten lausunnoissa nostetaan kuitenkin osittaisena vasta-argumenttina esille se

²²⁹ KKO 2020:29 kohdat 61-74.

²³⁰ Helminen ym. 2012 s. 784.

merkittävä seikka, että voimankäyttötilanteissa ratkaisu on usein tehtävä ilman suurta harkinta-aikaa.²³¹ Myös EIT:n on oikeuskäytännössään huomionut spontaanien tilanteiden erityislaadun verrattuna tilanteisiin, joissa operaatio on suunniteltu etukäteen. Vähemmän selväpiirteisissä tilanteissa oikeuskäytännössä osoitetaan ymmärrystä tilanteen joskus hyvinkin nopealle kehittymiselle ja viranomaisten velvollisuudelle reagoida siihen välittömästi.²³²

Viimeaikaisen oikeuskäytännön osalta nostan esille merkittävän tapauksen, jossa sallitun voimankäytön rajat niin ikään ylittyivät. Mediassakin runsaasti esillä olleesta ns. Lahden putkapahoinpitelystä on annettu käräjäoikeuden tuomio 4.9.2020. Tuomio ei ole vielä tätä kirjoitettaessa saanut lainvoimaa. Tapaus sai alkunsa, kun aggressiivisesti käyttäytynyt asianomistaja otettiin kiinni ja tuotiin poliisiaseman säilytystilaan. Ennen säilytystilaan viemistä asianomistaja oli kaadettu maahan ja raudoitettu. Tässä kohtaa on syytä huomauttaa, että oikeuskirjallisuudessa on todettu, että lähtökohtaisesti henkilöön ei voida enää kohdistaa muita voimakeinoja hänen ollessaan käsiraukoissa²³³. Säilytystilassa edelleen aggressiivisesti käyttäytyvään asianomistajaan on kuitenkin kohdistettu voimankäyttöä muun muassa painamalla häntä toistuvasti lattiaan. Voimankäytön seurauksena asianomistaja on lopulta menettänyt tajuntansa ja mennyt elottomaksi. Asianomistaja on tilanteessa elvytetty onnistuneesti, mutta hänelle on aiheutunut tapahtuneesta useita erilaisia vammoja. Tilanteessa mukana olisi useita poliisimiehiä sekä vartijoita. Käräjäoikeus totesi lopulta vain yhden poliisimiehen syyllistyneen törkeään pahoinpitelyyn sekä virkavelvollisuuden rikkomiseen.²³⁴ Mielestäni tuomiosta tekee poikkeavan se, että vastuu kulminoitui lopulta yhdelle poliisimiehelle, vaikka paikalla oli useita. Miksi esimerkiksi tilanteissa olleille päällystöön kuuluville poliisimiehille ei asetettu vastuuta puuttua tilanteeseen ja ohjata neuvoin pahoinpitelyyn syyllistynyttä poliisimiestä. Tapauksen pohjalta voidaan lisäksi pohtia poliisilain 1 luvun 4 §:n vähemmän haitan periaatteen soveltamista käytännössä. Tarkoittoaako vähemmän haitan periaate sitä, että tilanteessa tulee mahdollisimman pitkälle käyttää vain lievempää voimakeinoja eikä turvautua kovempaan voimakeinoon, vaikka sillä voitaisiin saavuttaa haluttu tulos tehokkaammin. Tässä tapauksessa nähdäkseni kovemman voimakeinon, kuten etälamauttimen käytöllä, olisi voitu välttää suurin osa henkilölle aiheutuneista vammoista ja erityisesti vakavaan hengenvaaraan joutumisen tila. Mielestäni vähemmän haitan

²³¹ KKO 2020:13.

²³² Heikkilä & Hirvonen 2017 s. 82.

²³³ Noreé 2008 s. 87.

²³⁴ Päijät-Hämeen käräjäoikeuden tuomio Dnro R 20 / 975.

periaatetta noudattaisi ennemminkin paremmin se toiminta, jolla tilanne hoidettaisiin yksilön kannalta turvallisimmalla keinolla.

Kuten edellä käsitellyistä tapauksista käy ilmi, voimankäyttötilanteissa voi syntyä vammoja riippumatta siitä, onko kyseessä sallittu vai liiallinen voimankäyttö. Näin ollen pelkkä vammojen toteennäyttäminen ei vielä riitä kertomaan, onko kyseessä sallittu vai liiallinen voimankäyttö. Myös Lahden putkapahoinpitelytapauksessa vastaaja on todennut, että voimankäyttötilanteessa vammoja voi syntyä, mutta tämä ei tarkoita sitä, että voimankäyttö olisi ollut liiallista²³⁵.

²³⁵ Päijät-Hämeen käräjäoikeuden tuomio Dnro R 20 / 975 s. 4.

10. Lopuksi

10.1 Yhteenveto

Yleisellä tasolla on ollut havaittavissa, että poliisia koskevassa lainsäädännössä, kuten lainsäädännössä yleisestikin, on tapahtunut huomattavia muutoksia parin viime vuosikymmenen aikana. Nykyiset vaatimukset asettavat säädösten säädöstasolle sekä sisällölle ja muodolle yhä enenevässä määrin edellytyksiä.²³⁶ Näin ollen poliisia koskevaa sääntelyä on yhä enemmän lain tasolla, ja sääntely yleisesti on muodostunut yksityiskohtaisemmaksi. Poliisilaki sääntelee yhä täsmällisemmin poliisin toimivaltuuksista ja kuten on käynyt ilmi nämä toimivaltuudet pitävät sisällään olennaisena osana myös voimankäytön. Nimenomaisesti lainsäädäntö on siis täydentynyt ja muuttunut 1990- ja 2000-luvuilla²³⁷. Tämä puolestaan mielestäni turvaa entistä paremmin perus- ja ihmisoikeuksien noudattamista poliisin voimankäytössä, kun aikaisemmin asetuksen taseisia (tai jopa vielä alemman taseisia) säännöksiä on tuotu osaksi uutta poliisilakia sekä muuta lainsäädäntöä.

Sääntelyn lisäksi vastaava muutos on havaittavissa poliisimiesten koulutuksessa. On todettavissa, että koulutuksen määrään ja laatuun on satsattu enenevässä määrin. Poliisi on myös toistuvasti osoittanut sen, että se on aktiivinen ja halukas kehittämään toimintaansa saadun palautteen pohjalta. Esimerkiksi eduskunnan oikeusasiamies arvosteli antamassaan päätöksessä (EOAK / 3986 / 2019) sitä seikkaa, ettei paprikasumutteen käytöstä ole olemassa erillistä ohjeistusta. POHA totesi asiaa koskevassa vastauksessaan, että POLAMK on päivittänyt sekä AMK-tutkintokoulutuksessa että täydennyskoulutuksessa käytettävän paprikasumutteen käyttöä koskevan koulutusmateriaalin.²³⁸

Oikeuskäytännön kehityksestä olennaista oli mielestäni huomata tapausmäärien kasvaminen. Muutosta oikeuskäytännössä voidaan perustella nähdäkseni myös sillä, että perus- ja ihmisoikeuksiin viittaaminen sekä jopa suora vetoaminen tuomioistuinkäytännössä on yleistynyt merkittävästi. Erityisen voimakasta muutos on ollut vuoden 1995 perusoikeusuudistuksen jälkeen ja nykyisen perustuslain tultua voimaan vuonna 2000.²³⁹ Kyseinen muutos on myös linjassa perusoikeusuudistuksen tavoitteen kanssa, jonka mukaan täsmällisemmin kirjatut perusoikeudet

²³⁶ Helminen ym. 2012 s. 9-10.

²³⁷ HE 224 / 2010 s. 83. Esimerkiksi poliisimiehen oikeus hätävarjeluun on siirtynyt lakitekstiin uuden poliisilain säätämisen myötä. Tätä ennen kyseinen oikeus ilmeni vanhan poliisilain esitöistä sekä oikeuskäytännöstä.

²³⁸ POL-2020-62468 s. 25.

²³⁹ Hallberg ym. 2011 s. 30.

ovat omiaan vahvistamaan niiden välitöntä sovellettavuutta²⁴⁰. Näin ollen totean, että oikeustapausten määrä ei tässä tapauksessa korreloi sitä, että poliisi tekisi voimankäytössään nykyään enemmän virheitä, vaan että toimintaan vain kiinnitetään entistä enemmän huomiota. Toisaalta korkeimman oikeuden antamia ennakkoratkaisuja ei ole vielä juurikaan saatavilla uuden poliisilain soveltamisajalta. Näin ollen sallitun voimankäytön rajoja tulevat erityisesti muovaamaan tulevaisuudessa annettavat ennakkoratkaisut. Korkeimman oikeuden ennakkoratkaisujen vähyydestä voidaan myös esittää tulkinta, että poliisi käyttää harvoin voimakeinoja ja / tai voimakeinojen käyttötilanteet ovat suurimmilta osin niin selkeästi sallitun voimankäytön rajoissa, ettei esimerkiksi syyttämiskynnys ylity.

10.2 Johtopäätelmät

Tutkimuksen kannalta olennaista on myös selittää, mihin edellä kuvailtu muutos perustuu, koska pelkästään deskriptiivinen, kuvaileva tarkastelu ei vielä täytä tutkimukselle asetettuja vaatimuksia. Oikeushistorian alan tutkijat on perinteisesti nähty jakautuneena erilaisiin koulukuntiin sen mukaan, millaisia selitystekijöitä he tutkimuksissaan painottavat. Esimerkiksi yksi erottelukriteeri oikeusmuutosten selittämisessä on se, kytetäänkö muutokset ensisijaisesti yhteiskunnassa tapahtuneisiin rakenteellisiin muutoksiin vai aatteellisideologisella tasolla tapahtuneisiin muutoksiin.²⁴¹

Poliisin arvovalta ja kansalaisten luottamus poliisiin perustuu siihen, että se ansaitaan oikeudenmukaisen, ammattitaitoisen ja tehokkaan toiminnan avulla joka päivä uudelleen²⁴². Ihmisen ja perusoikeusmyönteisen näkökulman kautta ihmisten oikeusturvaodotukset ovat kasvaneet²⁴³. Lisäksi julkista valtaa käyttäviin instituutioihin kohdistuvat vaatimukset voimistuvat jatkuvasti²⁴⁴. Näin ollen poliisitoiminnalta edellytetään yhä oikeudenmukaisempaa toimintaa. Tämä puolestaan edellyttää, että sääntely on yhä tarkemmassa syynissä ja jatkuvan kehityksen alla. Mielestäni tämä selittää sääntelyn kasvua ja moninaistumista kohti tarkempaa ohjeistusta. Mielestäni tässä muutoslinjassa siten yhdistyvät rakenteelliset ja aatteellisideologiset muutokset, kun aatteellis-

²⁴⁰ PeVM 25 / 1994 s. 4.

²⁴¹ Kekkonen 1999 s. 8.

²⁴² Virolainen & Martikainen 2010 s. 46-47.

²⁴³ Helminen ym. 2012 s. 23-24.

²⁴⁴ Viitanen 2007 s. 113-114.

ideologinen sysäys on johtanut rakenteellisiin muutoksiin. Kekkonen kontekstuaalisen oikeushistorian muutoksen taustasyitä peilaten vaikuttavina ilmiöinä ovat toimineet siten yhteiskunnalliset ja kulttuuriset muutokset sekä myös ideologiset tekijät²⁴⁵.

Ihmisten oikeusturvaodotuksien voidaan todeta kasvaneen ihmis- ja perusoikeus myönteisen näkökulman kautta²⁴⁶. Kyseinen kehityslinja johtaa myös siihen, että poliisin toimet ovat jatkuvan mielenkiinnon kohteena. Yleisesti ottaen voidaan todeta, että suomalaiset kyllä luottavat poliisiin²⁴⁷. Tutkimuskysymykseni kannalta on kuitenkin olennaisempaa kysyä, onko suomalaisilla perusteltu syy luottaa poliisiin niin suurissa määrin kuin tilastot osoittavat? Vaikka voidaan todeta, että jo luottamus voimankäyttöön oikeutettuun viranomaiseen on demokraattisessa oikeusvaltiossa jo itsessään erittäin keskinen arvo, on syytä myös tutkia ja todeta asian todellinen laita.

Ihmis- ja perusoikeusmyönteinen trendi on näkynyt poliisitoiminnan osalta lisäksi edellä mainitulla tavalla sääntelyn jatkuvasti kasvavina määrinä. Esimerkiksi uuteen poliisilakiin (872 / 2011) on otettu nimenomainen erillinen säännös perus- ja ihmisoikeuksien kunnioittamisesta poliisitoiminnassa. Vastaavaa säännöstä ei ole vanhassa poliisilaissa (493 / 1995). Poliisimiehen voimankäytölle ei jätetä mielivaltaa ja oikeusvaltioperiaate nähdäkseen vahvistaa asemaansa näiltä osin. Yhteenvetona kansalaisten käsite aiheesta on laajentunut ja siihen liittyvät oikeudet vahvistuneet, kun taas poliisin kohdistuva sääntely on kasvanut ja tarkentunut²⁴⁸.

Tutkimuksessani tulkintalinjojen tukirankana on toiminut tuomioistuinten oikeuskäytäntö. Oikeusvaltiossa kyseisen tarkastelunäkökulman kritisoinnille voi olla vaikea löytää tarvetta. Jos kuitenkin pureudutaan demokraattisen yhteiskunnan peruspilareihin, on kritiikille helpompi löytää sijaa. Yleisellä tasolla voitaneen todeta, että suurin osa kansasta tuskin seuraa oikeuskäytäntöä itse tapahtumasta aina lainvoimaiseen tuomioon saakka (ainakaan sen virallisista lähteistä) ja perustaa näkökantansa poliisin voimakeinojen käytöstä siihen. Länsimaiseen demokratiakäsitykseen kuuluu, että poliisin toiminta on avointa ja läpinäkyvää, mikä korostuu erityisesti poliisin voimankäyttöä koskevien tilanteiden jälkiselvittelyissä. Kansalaiset odottavat sekä poliisin että median kertovan mahdollisimman pian, onko kyse tavallisuudesta poikkeavasta

²⁴⁵ Kekkonen 2013 s. 11.

²⁴⁶ Helminen ym. 2012 s. 23–24.

²⁴⁷ Esimerkiksi sisäasianministeriön julkaisun 27 / 2016 s. 27 mukaan 96 %:a kansalaisista ilmoitti luottavansa poliisin toimintaan erittäin paljon tai melko paljon.

²⁴⁸ Kostiainen 2018 s. 358.

voimankäyttötilanteesta ja jos on, miten se poikkeaa aikaisemmin tiedetystä.²⁴⁹ Demokraattisessa yhteiskunnassa median tehtävä on toimia vallan vahtikoirana ja kriitikkona²⁵⁰. Yleinen käsitys poliisin voimakeinojen käytöstä muodostuneekin luultavasti pääosin joukkotiedotusvälineiden kautta. Tätä käsitystä tukee myös se fakta, että vain harva on itse kokenut omakohtaisesti poliisin käyttämiä voimakeinoja²⁵¹. Median toiminta ns. ”vallan vahtikoirana” voidaan tällöin nähdä ongelmallisena, kun otsikoiden myynti edellyttää nopeaa uutisointia, eikä esitutkinnan tiedottamista saatikka lainvoimaista tuomiota ole aikaa jäädä odottamaan²⁵². Esimerkkinä voidaan nostaa esille tapaus, jossa aggressiivisesti ja sekavasti käyttäytynyt mies pysäytti linja-auton ja esti sitä jatkamasta matkaa. Lehtien palstoilla sekä sosiaalisessa mediassa poliisipartion voimankäyttö sai osakseen valtavasti negatiivista kritiikkiä, joka oli osittain myös virheellistä. Syyttäjänvirastosta tuli vasta noin puoli vuotta myöhemmin päätös, jossa todettiin, ettei poliisin toimia vastaan nosteta syytteitä. Kuitenkin mielikuva ”hakkaavasta poliisista” oli ehtinyt jo muodostua.²⁵³

Aina on kuitenkin mahdollisuus kehittyä ja viedä toimintaa kohti paremmin oikeusturvaa takaavaksi menettelyksi. Tässä kohtaa viitataan erityisesti edellä käsiteltyyn poliisin koulutukseen. Voimankäytön koulutuksen uudistaminen osoittaa, että poliisi on halukas niin itse parantamaan toimintaansa kuin vastaamaan saatuun kritiikkiin konkreettisilla toimilla. Lisäksi teknologian kehitys on vienyt poliisitoimintaa monella eri toimialalla eteenpäin ja mahdollisuuksia on myös voimankäytön piirissä. Voimankäyttötilanteiden dokumentointi kuvaamalla ajaisi niin voimakeinoja käyttävän poliisin kuin voimakeinojen kohteena olevan henkilönkin oikeusturvaa. Esimerkiksi etälamauttimien osalta on tuotu esille niiden käyttöä valvova taltioiva kamera (Taser Cam), joka on ollut jo käytössä esimerkiksi Australiassa. Lisäksi poliisilla on ollut kokeilussaan virkapukuun kiinnitettävä ns. haalarikamera, jonka osalta kokemukset ovat olleet myönteisiä.²⁵⁴ Näin ollen myös teknologiset innovaatiot ovat toimineet osaltaan (ja tulevat varmasti jatkossakin toimimaan)

²⁴⁹ Rikander 2017.

²⁵⁰ Rikander 2016 s. 5.

²⁵¹ Vuoden 2014 Poliisibarometrin mukaan yli puolet suomalaisista on ollut jollain tavoin yhteydessä poliisiin viimeksi kuluneen 12 kuukauden aikana. Syynä on tavallisimmin ollut jokin lupa-asia (28 %) tai liikennevalvontaan tai -onnettomuuteen liittyvä asia (15 %). Poliisibarometri 2014 s. 3.

²⁵² Rikander 2016 s. 5.

²⁵³ Huhta 2017 s. 48.

²⁵⁴ AOA / 1187 / 2 / 15 s. 15-16.

oikeutta muokkaavana tekijänä. Nähtäväksi kuitenkin jää, missä muodossa tulevaisuuden poliisi teknologiaa hyödyntää.

Yleisellä tasolla voidaan todeta, että poliisin on kuitenkin mahdotonta pyrkiä tässä asiassa nollatoleranssiin. Koska mahdollisia voimankäyttötilanteita on loputon määrä, ei kaikkia tilanteita voida kouluttaa, toisin sanoen ylilyöntejä tulee aina tapahtumaan. Koska poliisitoiminnassa on kyse turvallisuuden ylläpitämisestä, on varsin todennäköistä, että poliisi joutuu kohtaamaan eriasteista väkivaltaa. Vaikka voisi helposti toisinkin luulla, yleinen yhteiskunnallinen kehitys ei ennusta, että poliisin toimintaympäristö kohdatun väkivallan osalta olisi muuttumassa tulevaisuudessa yhtään helpommaksi, sillä tilastoidut konfliktit poliisin ja kansalaisten välillä ovat kasvaneet niin Suomessa kuin Euroopassakin.²⁵⁵ Esimerkiksi Suomessa vuodesta 1999 alkaen kirjatut poliisiin kohdistuneet väkivallan teot ovat kaksinkertaistuneet vuoteen 2018 tultaessa²⁵⁶. Vaikka poliisimiehellä onkin paremmat valmiudet väkivaltatilanteisiin kuin tavallisella kansalaisella, eikö voimankäytön suhteellisuutta tarkasteltaessa tulisi huomioida paremmin myös poliisimiehen kohtaama väkivalta poliisimiehen näkökulmasta ja poliisimiehen oikeusturvanäkökulmat. Ylilyönteihin on tietenkin syytä puuttua, mutta arvioinnissa on syytä huomioida ympäröivä yhteiskunta. Lisäksi pelkkiä lukuja ja tuomiolauselmia katsomalla ei voida todeta kehityssuuntaa. Yksittäisten tapausten tarkastelemisen sijaan, on syytä ennemminkin kiinnittää huomiota yleisiin ohjeistaviin linjoihin. Esimerkiksi Terenius on todennut, että mitä tulee eri voimankäyttövälineiden käyttöön, poliisin tulisi lähtökohtaisesti pyrkiä käyttämään niitä voimankäyttövälineitä, jotka eivät aiheuta vammoja.²⁵⁷

Toisaalta vaikka oikeuskäytäntö antaisikin meille lopulta tilanteesta hyvän kuvan, voi olla tarpeen katsoa asiaa myös varsinaisten lakien ulkopuolelta ns. virkamiesmoraalin tai virkamiesetiikan käsitteen kannalta. Virkamiesmoraalin sisältöä on vaikea, ellei jopa mahdoton määritellä. On kuitenkin todettavissa, että myös moraalinormeilla on sijansa ja merkityksensä varsinaisten oikeudellisten säännösten ja periaatteiden ohella virkamiehen toiminnassa²⁵⁸. Nimenomaisesti poliisin toimintaa yhdistävät tietyt keskeiset arvot, jotka ovat johdettavissa yhteiskunnan poliisiin

²⁵⁵ Rikander 2019 s. 313.

²⁵⁶ Polstat 26.8.2019.

²⁵⁷ Terenius 2013 s. 543.

²⁵⁸ Bruun ym. 1995 s. 152.

kohdistamista odotuksista²⁵⁹. Poliisin toimintaa ohjaavat muun muassa eurooppalaiset poliisin eettiset ohjeet sekä kansallinen palvelussuhde-eettinen ohjeistus.

Näin ollen totean, että oikeustieteilijänä (tai ainakin sellaisen alkuna) voin todeta olevani pääosin tyytyväinen tutkimuksellani saavuttamaani tulokseen. Voin melko turvallisesti mielin painaa pääni iltaisin tyynyyn niiltä osin, että Suomen poliisi toteuttaa toimivaltaansa voimankäytössä suurimmilta osin lain sallimissa rajoissa ja perusoikeuksia noudattaen. Täysin levollisin mielin en kuitenkaan tiedekunnan ovea sulje tämän tutkielman palauttamisen jälkeen. Kuten edellä jo mainitsinkin, voimakeinojen kohteeksi joutuu vain pieni osa väestöstä. Tulisiko voimakeinojen käyttöä tutkia tarkennettuna niiden näkökulmasta, joihin voimakeinot tosiasiasa kohdistetaan? Entä olisiko syytä tutkia demokraattisessa yhteiskunnassa kansan mielikuvaa poliisin voimankäytön oikeudellisuudesta? Ja päästäisiinkö tutkimuksella yhtä hyvään lopputulokseen, jos tarkastelun keskiössä olisivatkin moraalinormit?

²⁵⁹ Ellonen ym. 2000 s. 55.